

Nordisk litteratur i Makedonia
En presentasjon og analyse av oversettelser og mottakelse

Lile Ristova

Masteroppgave
Institutt for lingvistiske og nordiske studier
Humanistisk Fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Vår 2011

Forord

Bakgrunn for denne masteroppgaven er idéen og initiativet til å opprette et universitetstudium i Nordistikk ved Universitetet i Skopje "St. Kyril og Metodius". I den forbindelse ble det i november 2010 arrangert og gjennomført det aller første seminaret om norsk (nordisk) litteratur, under navnet "*Norsk litteratur i en skandinavisk kulturkontekst*", der jeg står som initiativtaker sammen med to andre makedonske studenter i Norge, Marijana Neloska og Jasminka Markovska, hvor sistnevnte var organisator. Vi håper at vårt initiativ vil føre til at et studium i Nordistikk blir innført i nær framtid og at det vil bære frukter og øke interessen for denne typen litteratur i Makedonia. Denne masteroppgaven ble utarbeidet under veiledning av prof.dr. Per Thomas Andersen.

I denne forbindelse vil jeg gjerne rette en stor takk til foreldrene mine Zorka og Petre Ristovi som har støttet meg i hele min utdanningsprosess så langt. Takk til Morten Stenshorne, som har vært ved siden av meg og støttet meg i arbeidet med dette prosjektet, og takk til P.T.Andersen for smidig samarbeid og veiledning. Takk til alle menneskelige og institusjonelle ressurser som bidro til å gjøre denne masteroppgaven mulig.

Innholdsfortegnelse

1	Innledning	4
2	Historisk overblikk.....	7
3	Oversettelser	21
4	Mottakelse	36
5	Danmark.....	42
5.1	Hans Christian Andersen.....	42
5.2	Søren Kierkegaard	46
5.3	Jens Peter Jacobsen	49
6	Norge.....	52
6.1	Henrik Ibsen.....	52
6.2	Knut Hamsun.....	60
6.3	Sigrid Undset.....	62
7	Sverige	65
7.1	August Strindberg	65
7.2	Selma Lagerlöf	68
7.3	Astrid Lindgren	71
8	De øvrige nordiske forfattere	73
9	Teater.....	79
10	Konklusjon	85
11	Avslutning	87
12	Litteraturliste.....	90

1 Innledning

Som tidligere student i nordisk språk og litteratur på universitetet i Sofia, Bulgaria, har jeg fått et bilde av utbredelsen av skandinavisk litteratur der, og leste mye nordisk litteratur på bulgarsk. Biblioteket Nordica på universitetet i Sofia er et bibliotek som kun inneholder nordiske verk, oversatte eller på sine opprinnelige språk. Dette gjorde et stort inntrykk på meg, fordi landet jeg kommer fra, Makedonia, ikke hadde et stort nok antall nordiske verk til å fylle et helt bibliotek. Jeg var begeistret for biblioteket i Sofia og syntes det var fascinerende, fordi jeg var betatt av noen nordiske forfattere fra 1800-tallet. Noen av dem ble jeg først kjent med i Bulgaria. Jeg, som makedoner, var i mine år i Bulgaria særlig interessert i hvordan den nordiske litteraturen var mottatt i mitt eget land, Makedonia, og hvor mye det fantes av den. Derfor bestemte jeg meg for å starte dette prosjektet, dvs. å skrive en masteroppgave om emnet, og både gi meg selv svar på mange spørsmål og dele dem med alle andre som måtte være interessert i nordisk litteratur. En enda mer tiltalende side ved å skrive denne oppgaven var for meg tanken på at en lignende undersøkelse aldri har blitt gjort før i Makedonia.

Med denne oppgaven vil jeg presentere den nordiske litteraturen som er representert i Makedonia. Jeg vil stille spørsmål som: Hva er mest representert av den nordiske litteraturen i Makedonia (hvilke forfattere, epoker)? Hva er eller blir fortsatt oversatt til makedonsk (direkte fra norsk eller via et annet språk)? Hvor kjent er lesere i Makedonia med nordisk litteratur? Hvor utbredt er nordisk litteratur, sammenlignet med litteratur på andre språk? Hvordan er mottakelsen av de nordiske forfatterne i dette landet og området?

For å kunne realisere denne oppgaven, har jeg gjort en utdypende undersøkelse på mange forskjellige institusjoner i Makedonia og andre steder. Jeg har gjort undersøkelser på grunnskolebibliotekene i Skopje, Nasjonalbibliotekene i Makedonia og Norge, Den norske ambassaden i Skopje, Det makedonske kulturelle sentret, mange forskjellige forlag og bokhandelforeninger i Skopje, de humansistiske fakultetene i Makedonia (det filologiske fakultetet, fakultetet for komparativ litteratur i Skopje), Bulgaria (fakultetet for nordisk språk og litteratur i Sofia), og Norge (Fakultetet i nordisk, særlig norsk litteratur i Oslo), arkivavdelingen i Utdanningsdepartementet i Skopje, MANU- Makedonsk akademi for vitenskap og kunst, Nasjonalteatret i Skopje, Barneteateret i Skopje, Teater for minoritetsfolket i Makedonia, Teater for drama i Skopje, Teater for drama i Bitola, Folkloreinstituttet i Skopje. Jeg har også hatt

samtaler med makedonske oversettere av nordisk litteratur og professorer, samt noen andre akademiske institusjoner.

Etter at en grundig undersøkelse er gjennomført, kan jeg forhåpentligvis, med denne oppgaven, skape en klar fremstilling av den nordiske litteraturen i Makedonia, og danne et bilde av eventuelle fremtidige forventninger.

Jeg har holdt fokus på de mest representerte nordiske forfatterne, uavhengig av når de skrev – her er både eldre og nyere litteratur, og uavhengig av sjanger – her fins drama, poesi, barne- og ungdomslitteratur, osv. Kort sagt: alt fra Snorres Edda til Dag Solstad.

Jeg har delt teksten i flere kapitler, hvor jeg starter med kapittelet om den makedonske historie. Dette har jeg gjort relativt omfattende, fordi jeg anser det som en viktig del av oppgaven. Dette kapittelet mener jeg nemlig er med på å forklare hvorfor situasjonen er som den er i Makedonia, også når det gjelder litteratur. Makedonia har en veldig sammensatt og turbulent historie som har påvirket tilstedeværelsen av både nordisk og annen litteratur i landet.

Parallelt med den makedonske historien har jeg også skrevet om språkets og litteraturens historie i landet, noe som gir en jevn overgang til kapittelet om oversettelser og oversettelseshistorien. Der forsøker jeg å gi en tydelig beskrivelse av andre, større, litteraturer representert i Makedonia, sammenlignet med den nordiske litteraturen, slik at vi får et inntrykk av hvor vi finner den nordiske litteraturen blant den øvrige utenlandske litteraturen. Jeg nevner også årsakene som har ført til dagens tilstedeværelse av nordisk litteratur i landet, betydningen av de direkte og indirekte oversettelsene, og kriterier for oversettelser, festivaler, prosjekter osv.

Etter kapittelet om oversettelser følger et kapittel om mottakelsen av den nordiske litteraturen. Jeg ble selv overrasket over fokuset på den skandinaviske naturen og klimavilkårene, som tas som utgangspunkt når man analyserer de nordiske verkene. De nordiske forfatterne blir ansett på som rare, mørke og tøffe forfattere, med mye sarkasme, satire og pessimisme. Det er selvfølgelig alltid unntak, men mer om hvor vi finner dem, skal vi komme tilbake til i senere kapitler.

Mottakelsen av den nordiske litteraturen kan man danne seg et tydeligere bilde av videre i kapitlene om Danmark, Norge og Sverige, hvor jeg forteller om deres mest representerte forfattere i Makedonia. Her har jeg begrenset utvalget til tre forfattere for hvert land. H.C. Andersen, S. Kierkegaard, J. P. Jacobsen fra Danmark, H. Ibsen, K. Hamsun, S. Undset fra Norge og A. Strindberg, S. Lagerlöf og A. Lindgren fra Sverige dukket opp som de mest

representerte forfatterne i Makedonia. Dette betyr ikke at hele oppmerksomheten skal vies til disse ni forfatterne. Derfor følger det et kapittel om de øvrige nordiske forfattere.

I kapitlet om de øvrige nordiske forfattere skriver jeg om flere andre nordiske navn, og blant dem er det tross alt også mange vesentlige navn som dukket opp i løpet av min undersøkelse. Grunnen til at de ikke endte opp som én av de tre fra sitt land, kan være at de bare var representert med ett verk, eller med mange verk, men på andre språk enn makedonsk.

Når en oppgave omhandler forfattere som Ibsen eller Strindberg, er det nesten umulig å ikke sette av plass til et kapittel om teateret. Ibsen er f.eks. først og fremst blitt kjent gjennom teateret. Strindberg er også blitt en innflytelsesrik person med sine dramaer. Ved siden av disse, har jeg også nevnt H.C. Andersen, som vi finner på barneteatrene. Det er verdt å merke seg at bildet jeg forsøker å tegne i dette kapitlet, muligens kan være noe ufullstendig, pga. at teaterområdet ikke er i hovedfokus i denne oppgaven.

Kapitlet om teateret blir etterfulgt av en konklusjon. Den kommer som et resultat av hele denne undersøkelsen av mottakelsen av den nordiske litteraturen. Dette lille kapitlet har mye å si om den nordiske litteraturen, ikke bare i Makedonia, men i hele Balkanområdet.

Avslutningen har jeg bestemt meg for at skal være en beskrivelse av situasjonen av den nordiske litteraturen i Makedonia i dag.

Denne oppgaven blir en oppsummering av et svært omfattende undersøkelsesprosjekt, og forhåpentligvis kan den åpne en ny forskningstradisjon. Jeg tror den kan brukes til annen litteraturforskning og litteraturvitenskap innenfor dette området og åpne nye litterære diskusjoner.

2 Historisk overblikk

Makedonia som selvstendig stat er ganske ung, men historisk sett daterer landet fra antikken. Det har en rik historie å fortelle, og har alltid vært et krysningspunkt på Balkanhalvøya, med spor fra mange kulturer og språk. Området har vært stridens kjerne i mange kriger og konflikter. ”Den balkanske perlen”, som makedonere også kaller landet, regnes som hjertet i den slaviske opplysningstiden. Makedonia hadde en ideell geografisk beliggenhet med kystlinje til egeerhavet, og var en viktig møteplass. Dette har vært årsak til mange konflikter med forskjellige angripere, men mest fra nabolandene. Med sin geografiske posisjon har Makedonia alltid vært et temmelig attraktivt landområde for nabolandene, og helt fram til andre verdenskrig hadde flere naboland aspirasjoner om å tilegne seg landet.

Helt fra førhistorisk tid spilte dette landområdet en betydelig rolle i den kulturelle utviklingen av Balkanhalvøya. I bronsealderen begynte fast beboelse av indoeuropeiske folk på det makedonske området. Deres kulturelle utvikling foregikk parallelt med tilsvarende utvikling fra den egeiske regionen, som var forskjellig fra den i Europa. Samme historiske utvikling fortsetter i jernalderen. Kongeriket Makedonia, det gamle Makedonia, var stort og kontrollerte den egeiske kysten, som i dag tilhører Hellas.

Den tidligste makedonske historien er ikke så kjent. Regionen var bebodd av forskjellige stammer som assimilerte og stadig blandet seg med hverandre. Dannelsen av den makedonske staten var en langsom prosess som begynte på 600-tallet f. Kr. og varte fram til slutten av 400-tallet f. Kr.

Ifølge antikkens tradisjon var grunnleggeren av den makedonske staten kong Perdika.¹ På begynnelsen av 400-tallet f. Kr. under herskeren Aleksander I (Filelon)² hadde Makedonia og Hellas et felles politisk liv. Mens Aten og Persia kjempet mot hverandre, dro Aleksander nytte av situasjonen og fikk kontroll over nye områder, som Krestonia og Bisaltia. Han hadde også nytte av gruvene i området til pengeproduksjon, myntene hadde navnet Aleksander inngravert. Etter kampen i Plataja på 400-tallet f. Kr. frigjorde Makedonia seg fra perserene. Perdika II,³ sønnen til Aleksander I, forsøkte å innnynde seg både hos Sparta og Aten, de to store rivalene, og dro

¹ (707-645 f. Kr.) I dagens Pelagonia

² (498-454 f. Kr.)

³ (454-413 f. Kr.)

nytte av begge sider, til Makedonia ble mektig og befridde seg fra det økonomiske presset fra Aten.⁴

Makedonia opplevde en stabil sosial-økonomisk utvikling under herskeren Arhelai.⁵ Arhelai gjennomførte forskjellige reformer og engasjerte seg mye på det kulturelle feltet. Han ville samle alle kjente kunstnere og forfattere fra Hellas, som Evridip og Zevksis, på ett sted. Etter mange indre konflikter spilte Makedonia en vesentlig rolle i den balkanske regionen, og litt senere i resten av den kjente verden. Mye av æren for dette hadde Filip II.⁶ Filip II hadde en idé om å erobre østen, men denne idéen ble først realisert av sønnen Aleksander III, kjent over hele verden som Aleksander den Store.⁷ Aleksander kjempet mot Persia, men uten særlig hell på slutten. Han hadde store ambisjoner. Aleksander den Store var en erobrere som ville herske over hele verden. Han nådde med sine krigere helt til Egypt, Babylon, Persepolis, og ville også nå India. India var i gamle dager regnet som "verdens ende". Han døde svært ung 323 f. Kr.

Aleksander forsømte den økonomiske situasjonen i landet, men etter hans død ble situasjonen mer stabil. Det ble bygget nye små byer som, for eksempel kulturhovedstaden i området, Thessaloniki (Solun), som altså den gang tilhørte Makedonia. I dag ligger byen i Hellas.⁸

Men parallelt med Makedonia utviklet det seg et annet rike, Romerriket. Roma dominerte i Europa og i hele området rundt Middelhavet. Romas og Makedonias interesser kom i konflikt. Som Makedonia erobret og assimilerte det romerske riket store deler av den kjente verden. Og slik ble 200-tallet f. Kr. en annen krigsperiode i området. Det verste utfallet fra konflikten for Makedonia var imidlertid at landet ble tvunget til å anerkjenne Hellas som et selvstendig land. Den siste kongen av Makedonia var Persej.⁹ Under Persejs tid lyktes romerne med å splitte Makedonia i fire områder, og samtidig svekke den politiske enhet i landet. Makedonia ble forvandlet til en romersk provins, og eksisterte som en del av det romerske imperiet til slutten av antikken.

Navnet "Slavere" (Sloveni) opptrådte for første gang hos en ukjent bysantinsk forfatter på begynnelsen av 400-tallet som "Sklavini". På hans tid levde det slaviske folket i nærheten av

⁴ Stojanovski, A. 1972:9-22

⁵ (418-399 f. Kr.)

⁶ (359-335 f. Kr.)

⁷ (336-323 f. Kr.)

⁸ Thessaloniki, (Solun/Солун), den nest største byen i bysantinske riket

⁹ (179-163 f. Kr.)

elven Donau. Senere på 500-tallet omtalte den bysantiske forfatteren Prokopij folket som ”Sklabeoni”, ”Sklabonoi” og ”Sklaboi”.¹⁰ Slavere bodde primitivt. Menn gikk på jakt mens kvinnene passet på barn og hjem. De bodde organisert i felleskap. Deres første hersker het Bozj. Bozj tapte striden mot hunerne og ble henrettet samtidig med sine egne barn og hele hans slekt og generasjon. Slavere drev med jordbruk og kvegoppdrett, og hadde en god evne til å føre et bra økonomisk liv. De var dyktige innen metall- og vedproduksjon, og kunne selv lage våpen og forskjellige pyntegjenstander. Slaverne kjempet mot bysantinerne i ca. 100 år. Siden de hadde primitivt våpenutstyr, måtte de bruke list (kjempet ikke på flat mark, brukte giftpiler og andre forskjellige bakholdsangrep).

De bysantinske forfatterne beskriver slavere som mennesker av høy vekst, uvanlig sterke og svært gjestfrie. De likte musikk og spilte tambur. Det kunne forekomme at slavere havnet i strid med andre slavere, og bysantene visste veldig godt når og hvordan de skulle utnytte deres svakheter. Slaverne koloniserte Baklan, deriblant Makedonia, gjennom mange langvarige strider. Makedonia var allerede på 600-tallet bebodd av slavere, inkludert Thessaloniki og ellers store deler av dagens nordre Hellas. Menneskene kalte seg selv for slavere, følte seg som slavere og de drømte om ”Stor-Slavia”.¹¹

I 864 ble Makedonia endelig fri fra Bysants etter en fredsavtale, men straks etter ble Makedonia erobret på nytt, denne gang av Bulgaria. Det var tiden da Bulgaria var styrt av kong Boris,¹² som tok kristendommen som offisiell religion.

Det slaviske alfabetet ble skapt av Konstantin (Kyril), og sammen med sin bror Metodij (Methodius) og flere andre elever oversatte de de nødvendige religiøse bøkene fra gresk til språket som de makedonske slaverne i Thessaloniki-området brukte. Dette språket ble i de eldste slaviske oversatte verk kalt for slavisk språk. Dette gammelmakedonske språket var forståelig også for andre slaviske stammer. Det fantes ikke noen betydelig forskjell mellom de slaviske språkene på denne tiden. De mest betydningsfulle elevene til ”brødrene fra Solun”, som makedonerne kaller dem, er Klement og Naum fra Ohrid.¹³ De fortsatte arbeidet som deres lærere hadde startet. De hadde som misjon å spre den slaviske skriveferdigheten. Klement drev hele sitt liv med skriving. Han var den første makedonsk-slaviske poet, opplysningsmann og

¹⁰ Stojanosvki 1972:23

¹¹ Stojanovski 1972:10-60

¹² (852-889)

¹³ By i vest-Makedonia

oversetter fra gresk. Det finnes også antagelser om at han skapte et nytt alfabet, enda lettere og enklere enn det som Kyril skapte. Naum, derimot, trakk seg tilbake fra sin virksomhet etter sju år, og bygde et kloster i 910, "St. Naum",¹⁴ der han selv ble begravd.

Den slaviske vitenskap og religion utviklet seg med stor suksess i Bulgaria som Makedonia den gangen lå under. Gresk språk ble mer og mer byttet ut til fordel for slavisk. Blant de første og største forkjemperne for den slaviske opplysningstiden var Chernorizec Hrabar, som vi dessverre ikke vet mye om. Bulgarene fortsatte å forsterke makten i Makedonia under Simeon,¹⁵ og senere under Simeons sønn, Petar.¹⁶ De makedonske slaverne ble ansett og behandlet som bulgarere. Slik var situasjonen i Makedonia helt til Petars død, da Bulgaria befant seg i en svært svekket situasjon, og fryktet Russlands makt.¹⁷

Det kom så en annen konge som styrte Makedonia, Bulgaria, Kroatia og Tsarigrad (senere kalt Konstantinopel, dagens Istanbul). Hans navn var Samuel (Samuil). Under hans tid ble det grunnlagt flere kommuner, som senere vokste seg til virkelige byer. En av disse byene var Skopje (dagens hovedstad i Makedonia). Andre byer var Ohrid og Kastoria (i dag by i Hellas).¹⁸ Offisielt språk i kongeriket Samuil var slavisk, mens gresk var brukt som diplomatisk språk.

Makedonia fikk ikke være i fred. På 1200-tallet erobret Serbia landet. Først okkuperte Serbia Nord-Makedonia, og ikke lenge etter, hele landet. Dette varte til midten av 1300-tallet, da hele den balkanske regionen ble truet av det ottomanske imperium.

Makedonia var lenge under det ottomanske styret.¹⁹ Dette påvirket blant annet utviklingen av det makedonske utdanningssystemet. Selv om Makedonia kjempet sammen med naboene aktivt i krigen mot tyrkerne, fikk de ikke selvstendighet eller utdanning på sitt eget språk.

På 1280-tallet opplevde Makedonia mye serbisk kirkepåvirkning, særlig i Skopje. Der ble det bygd mange klostre og kirker, der kirketjenerne, vanligvis serbere, drev med skrivning og avskrift av bøker. 90% av bøkene ble skrevet under serbisk redaksjon og skapte rikholdige klosterbiblioteker som ble brukt av prestene, munkene, nonnene, osv.²⁰

De to eldste med de største samlingene av makedonske bøker, er klostrene St. Pantelejmon i Skopje og St. Naum i Ohrid.

¹⁴ Ortodoks kloster i byen Ohrid

¹⁵ (893-927)

¹⁶ (927-969)

¹⁷ Stojanovski 1972:37

¹⁸ Stojanovski 1972:48

¹⁹ Det ottomanske styret i Makedonia varte i 500 år.

²⁰ Georgievski 2009:100-150

Det var mange andre som, i likhet med disse to klosterene, var rike på bøker og eide store biblioteker. I dag har vi vanskeligheter med å finne alle skrifter, på grunn av landets turbulente historie. Grunnleggerne av bibliotekdriften hos makedonere og andre slaver var uten tvil brødrene Kyril og Methodius. Deres oversettelser fra gresk til slavisk språk var de første bibliotekbidrag til flere forskjellige kirker og klostre rundt i Makedonia. Etter dem ble bibliotekdriften overtatt av Klement Ohridski. Disse bibliotekene ble påfylt og utvidet med bidrag fra forskjellig litteratur etter som tiden gikk, under forskjellige regimer i landet. På grunn av histories mangfoldighet, ble det også dannet orientalske biblioteker, som for eksempel det i Bitola fra 1430-tallet og det islamske i Skopje fra 1468, skapt av Isa-Beg. Alle disse opplysningene fins i bøker som ble bevart, eller fra notater som mange vitenskapsmenn tok. Fra ca 150 000 gamle skrifter finner vi i dag bare 480, og 220 av dem på slavisk språk.²¹

Samtidig med bibliotekutviklingen ble det også åpnet mange lesesaler. Åpningen av lesesaler var en betydelig faktor i utdanningsprosessen og økningen av det kulturelle nivået blant befolkningen. Disse lesesalene var svært primitive, men tok sikte på å utbrede opplysning og kultur blant den makedonske befolkningen. De ble besøkt av mennesker fra alle klasser som ville lese bøker eller tidsskrifter og aviser. Besøkere organiserte seg i grupper og arrangerte debatter og åpnet diskusjoner om det de hadde lest, de organiserte fester og t.o.m. maskerader i lesesalene. De samlet også inn penger som de senere brukte til å skaffe nye bøker. I perioden fra 1893 til 1903 skapt det et helt nett av skoler, biblioteker og lesesaler og nesten hele den voksne befolkningen fikk lære seg å lese og skrive. Bibliotekdriften bidro til en merkbar kultur- og opplysningsvirksomhet i samfunnet. Gjennom bibliotekene fikk man tilgang på bøker, og gjennom bøkene utviklet kulturen seg. Det ble også startet intensiv samling av folkeviser og eventyr.²²

De makedonske bibliotekene fikk mange bøker som gave fra utdanningsdepartementet, forskjellige institusjoner og individuelle personer som drev med litteratur. Bibliotekpolitikken var slik at man var særlig forsiktig med å ta inn bulgarske bøker. Istedenfor fikk man flest mulig bøker med nasjonalistisk innhold og annen populær litteratur. I dag finnes det i Makedonia 31 folkebiblioteker med en samling på ca. 2 millioner bøker, 125 spesialiserte biblioteker og

²¹ Georgievski 2009:236,237

²² Jordan Hadzi Konstantinov- Dzinot (Veles), Partenija Zografski (Galichnik), Dimitar og Konstantin Miladinovi (Struga), Kuzman Shapkarov (Ohrid), Marko Cepenkov (Prilep)
Katardziev 1972:119-130

høyutdanningsbiblioteker med ca. 1 million bøker og et nasjonalbibliotek i Skopje med en samling på ca. 3 millioner bøker.²³

Det ottomanske riket stagnerte kulturutviklingen i Makedonia og andre land som befant seg i samme situasjon. Mange klostre og kirker, der slaviske bøker fantes og skapt, ble ødelagt, og dermed også de rikholdige bibliotekene som tilhørte klostrene. På tross av dette, klarte noen få kirker å fortsette sin litterære og kulturelle virksomhet, selv under vanskeligere forhold. Et eksempel er området Kratovsko-Zletovski,²⁴ som forble urørt, siden det var bebodd av tyrkere. Munkene, sammen med andre skriftlærde som elsket å drive med litteratur, fortsatte med skriving og avskrift av bøker. Makedonerne var svært nøye med å samle og bevare sine bøker. Det har hendt noen ganger at bøkene ble kjøpt fra tyrkerne og solgt tilbake til kirkene.²⁵ Etter det ble bøkene signert av en prest, for å motvirke at de skulle bli stjålet igjen. Fra forrige århundre og frem til i dag er det dessverre mye litteratur som blir stjålet og solgt til litteraturforskere fra andre land, som Bulgaria, Serbia, Slovenia, Kroatia, Polen, Russland og Tsjekkia.

Da det ottomanske riket hadde falt, befant Makedonia seg i en politisk og økonomisk usikkerhet. Folk begynte å flytte fra landsbygda og inn til byene. Kvegoppdrett, jordbruk, håndverk, handel, tobakk- og bomullsproduksjon osv. stabiliserte seg.²⁶ I Makedonia ble det innført nye reformer som skapte relativt god stabilitet også i opplysningsfeltet og kirken. Viktigst var spørsmålet om åpning av skoler. I flere store byer fantes det allerede skoler som underviste i et annet språk enn makedonsk, som f.eks. gresk. Mer intensivt åpning av skoler begynte rundt 1830. Disse skolene var dog ganske primitive, naturlig nok. Slutten av 1700-tallet er også perioden da de første trykte bøkene på makedonsk kom ut. Den første trykte tekst var *Chetirijazicnikot* ("Firespråket") av Daniel Moskopole. *Chetirijazicnikot* er en relativ liten bok på 100 sider som inneholder tekst parallelt på fire språk: makedonsk (Ohrid-dialekt), gresk, arumensk og albansk.²⁷ I 1792 utkom den første ABC-boken til skolene. De første litterære forfatterne dukket opp. De var hovedsakelig munk, som f.eks. Joakim Krchovski og Kiril Peichinovik.²⁸

²³ Georgievski 2009:242

²⁴ Kratovo, by nord-øst i Makedonia

²⁵ Georgievski 2009:97

²⁶ Kartadziev 1972:119,120

²⁷ Georgievski 2009:303

²⁸ Peichinovik - forfatteren til *Uteshenie Greshnim* (1770-1865)

Makedonere var slitne og ville ha tankefrihet og religionsfrihet, og det fikk de endelig. Landet fikk bedre trafikknnett, byene ble bundet sammen med hverandre, befolkningen fikk den første telefonlinjen, internasjonal markedsføring, forskjellige varemesser ble organisert, osv.

Etter som tiden gikk, skaptet et (slavisk) makedonsk borgerskap. Det ble små forandringer i byenes arkitektur. Det ble utviklet makedonske kirkeskoler på morsmål. Gresk ble mer og mer fjernet og byttet ut med slavisk makedonsk. Bulgarere hjalp makedonere med å fjerne de greske skolebøkene fra skolene, men samtidig forstyrret de med bulgarsk språk på makedonske skoler. Bruken av makedonske skolebøker i skolene ble innført av Partenija Zografski,²⁹ og etter ham ble mange andre bøker skrevet på makedonsk språk. Denne prosessen ble sterkt kritisert i bulgarske tidsskrifter.³⁰ Bulgaria fordelte skolebøker som gaver bare for å kunne fortrenge og spre de makedonske.

Livet til det makedonske folket på 1800-tallet forløper under vanskelige vilkår. Særlig var det strid i kulturen i forbindelse med innføringen av folkelig språk, både i kirken og på skolen. På 1800-tallet ble det også innført makedonsk skriftspråk.

Det kyriliske skriftspråket, eller gammelslavisk, ble stadig forenklet, det fikk et forenkelt grafisk system. Efrem Karanov, en mindre kjent folklorist, filolog og makedonsk intellektuell, forsøkte i 1975 å forandre visse bokstaver i det kyriliske alfabetet. Etter Karanov forsøkte en annen, Ivan Shishmanov, å gjøre det samme, og flere andre etter ham, som steg for steg bidro til at det makedonske alfabetet ble forskjellig fra de andre nabolandenes alfabeter. På denne måten fikk det makedonske alfabetet ett symbol til hvert fonem. Det makedonske alfabetet fikk unike bokstaver, som љ, ќ, ґ, Ѡ ("lj", "kj", "gj", "nj").³¹

I et land okkupert av det muslimske ottomanske riket spilte kristendommen en svært stor rolle for tilsynekomst og utvikling av den makedonske skolegangen og bruken av det makedonske språket i utdanningssfæren på 1800-tallet. På grunn av det ottomanske riket, opplevde Makedonia en forsinkelse av sivilisasjonsutviklingen og mangel på kontakt med resten av Europa. Tyrkia spredte intensivt sin etniske identitet, som forårsaket radikale forandringer i alle livets sfærer, ikke bare i Makedonia, men i hele den balkanske regionen. Den muslimske kulturen gjenspeilet seg mest i arkitekturen, generelt i byenes utseende og utforming, med basarer, moskeer og lignende. Et tydelig vendepunkt kommer på 1800-tallet, når det blir

²⁹ Makedonsk filolog og folklorist (1818-1876)

³⁰ Kartadziev 1972:120-130

³¹ Stamatovski 2009:15

strukturelle forandringer og svekkelse av det ottomanske imperiet, som tillater Makedonia økt vekst og mer kontakt med andre land. Tidlig på 1800-tallet ble det populært med trykkerier. Østerrike og Tsarigrad (dagens Istanbul) var trykkerienes sentre.³² I Østerrike bodde mange handelsmenn og håndverkere som ble kjent med den østerrikske kulturen. Begge land hadde moderne maskiner som hadde nesten alle slags bokstaver og symboler. I løpet av 16 år ble det trykket 15 makedonske bøker i Tsarigrad. Det første makedonske trykkeriet ble grunnlagt av Teodosija Sinaitski i Thessaloniki. Den første bok som ble trykket var *Uteshenie Greshnim* av Kiril Pejchinovik. Senere ble det trykket ca. 20 andre skolebøker til skolebruk fra Partenija Zografski, Kuzman Shapkarev, Gjorgji Pulevski, Dimitar V. Makedonski osv. Bøkene inneholdt tekster både på makedonsk og serbisk. Det var et krav om at makedonske bøker i Serbia skulle ha som hovedformål å forhindre den bulgarske propaganda. Alle de bøkene som kom ut på den tiden ble utarbeidet detaljert på nytt på andre halvdel av 1900-tallet av Blaze Koneski.³³

I løpet av den første halvdel av 1800-tallet, ble den såkalte "Bellankasterske metode", eller også kalt "lån-skole"³⁴ innført, og den hadde stor innflytelse på skolene på Balkanhalvøya. Denne innflytelsen kom til Makedonia via nabolandene Hellas, Serbia og Bulgaria. På 1800-tallet merkes mye gresk nærvær i skriften i øst-Makedonia, Ohrid, Bitola og Struga.

Før var det bare kirkeskoler, "kelijni uchilishta",³⁵ der elevene fikk utdanning på det kirkeslaviske språket, undervisning i religiøse emner, der lærerne og professorene var munk og nonner, som hadde mangelfull kunnskap i andre fag enn religion. Sammenlignet med andre europeiske skoler lå makedonske skoler konstant et steg bak – hele utdanningssystemet var mindre utviklet enn ute i verden. En forbedring av denne situasjonen kom endelig i 1837, da den første skolen etter europeisk standard i Veles ble åpnet.³⁶ Skolen vekket interessen for å inkludere det nasjonale makedonske språket i skolesystemet i Makedonia. Senere kom det skoler i Skopje og Stip³⁷ også. I 1887/1888 ble de første tolv lærere i makedonsk språk ansatt.³⁸

³² Georgievski 2009:303

³³ Koneski - makedonsk akademiker, forfatter, essayist, filolog, oversetter, lingvist, litteraturforsker og professor i filosofi (1921-1993)

³⁴ Lån-skole - et skolesystem basert på og inspirert av andre lands skolesystemer

³⁵ Kamberski 1994

³⁶ Veles er by som ligger sentralt i Makedonia, med 55 000 innbyggere. Byen er oppkalt etter Josip Broz Tito og het før Titov Veles.

³⁷ Stip - by i øst Makedonia

³⁸ Blant lærerne var det store navn som Jordan Hadzi Konstantinov-Dzinot, Dimitar og Konstantin Miladinovi, Rajko Zinzifov, Partenija Zografski, Kuzman Shapkarev, Grigor Prlichev osv. Stamatovski 2009:108

Det var ikke bare at lærerne lot elevene uttrykke seg på sitt eget språk, men også at de snakket på makedonsk med hverandre, leste makedonske tekster og alle skolefester og tilstelninger foregikk på makedonsk. I de fleste tilfeller inneholdt skoleprogrammet tekster som fortalte om krig og befrielse. Gjennom tekstene lærte elevene sin historie og sang befrielsesanger. Elevene var fra sju til 16 års alder. I noen få skoler på landsbygda fikk elevene imidlertid fortsatt undervisning på serbokroatisk språk. Den viktigste oppgaven i alle disse skolene var å bli kvitt analfabetismen, som vanskeliggjorde befrielseprosessen. 70% til 75% av befolkningen var analfabeter.³⁹

Midten av 1800-tallet er en periode med en ny generasjon i opplysningsfeltet. Makedonia fikk flere makedonske lærere, kulturelle medarbeidere, ildsjeler og organisatorer av forskjellige samfunnsforandringer, folkets opplysningsmenn. Det ble tider med nye verdier i litteraturen, og utvikling i felter som etnologi, arkeologi, historie, kunst, publisistikk, folkløse, bibliotek, lingvistikk osv.

1880-tallet var en periode med tendenser til mye skriving på makedonsk språk, men det som var problemet, var at det makedonske litterære språket ikke var ferdig utarbeidet. Dermed måtte makedonske forfattere ta bort bulgarske uttrykk i tekstene for å kunne innføre serbisk, fordi de regnet sebrisk alfabet og språk som mest nært makedonsk. Bøkene måtte holde fast på serbisk grammatikk. Men det var vanskelig å oversette en ABC-bok. Oversettelse av et ord som inneholder forskjellige bokstaver i makedonsk og serbisk var umulig. Det samme gjaldt for ordspråk, med unntak av de som er internasjonale som f.eks. ”*Eplet faller ikke langt fra stammen.*” eller ”*Som far så sønn*”. Derfor var det mange serbismer. Om lag 1/3 av tekstene i de makedonske skolebøkene var skrevet og trykket på serbisk.⁴⁰ Denne perioden er veldig viktig for makedonsk skriftspråkshistorie.

På 1880-tallet ble Balkanhalvøya fordelt i to kulturelle sfærer: østerriksk og russisk.⁴¹ Forholdet, utviklingen, det å overleve og perspektivet for hele Balkan, var avhengig av de store imperialistiske landene. I løpet av krigen mot det ottomanske imperium, inngikk de tre landene Bulgaria, Serbia og Hellas en union. Det var masse forhandlinger mellom disse tre landene om hvordan de skulle fordele Makedonia. Tidlig på 1900-tallet var Bulgaria nært knyttet til Russland. Bulgaria argumenterte for at de skulle få størsteparten av landet, fordi befolkningen i

³⁹ Nikolovski 2001:5-15

⁴⁰ Stamatovski 2009:108-120

⁴¹ Abadziev 1958:17

Makedonia hovedsaklig var bulgarsk. Unionslandene kranglet med hverandre om hvem som skulle få mest, og den makedonske nasjonen ble ikke av noen regnet som en egen og selvstendig nasjon på sør-Balkan. Ikke bare måtte Makedonia kjempe mot Tyrkia, det måtte samtidig kjempe mot nabolandene om hvordan det skulle fordeles mellom dem.

En svært viktig oppdager som uttrykte utviklingsretningen for den makedonske virkeligheten på denne tiden, var den makedonske patriotten Krste Misirkov.⁴² Han framla de nødvendige argumentene for eksistens av den makedonske nasjonaliteten, som noe helt forskjellig fra den bulgarske og den serbiske. Hans bok *Za makedonckite raboti* ("Vedrørende de makedonskes virke") 1903, er ansett som svært viktig og avgjørende for utviklingen av den makedonske kulturen og spesielt det makedonske litterære språket. De makedonske intellektuelle fra den tiden fikk sin utdanning ved serbiske, russiske og bulgarske skoler og universiteter.

Det fantes et kulturelt og politisk senter i Petrograd (St. Petersburg), Russland. Sentret ble stiftet av makedonske studenter som gikk på universitetet i Petrograd: Dimitrija Chupovski, Gavril Konstantinovik, Krste Misirkov og flere andre. I 1902 stilte de spørsmålet om eksistensen av det makedonske folket som separat nasjon. Dette betydde en ny begynnelse for betydelig propaganda fra makedonsk side utenfor Makedonia. De virket på den måten at de åpnet diskusjoner, lesninger av referater, publisistiske virksomheter osv. På denne måten ville de vekke nasjonens samvittighet, mest hos de andre makedonske intellektuelle. Her ble det også stilt spørsmålet om dannelsen av Makedonia som eget land. Det europeiske diplomatiet viste seg også på en måte som fiende av Makedonia da de ville beholde tyrkisk styre, og på denne måten beherske østen lettere.

Stridighetene mellom Serbia og Bulgaria om å få mer av Makedonia fortsatte, og skapte store vanskeligheter for den makedonske befolkningen. Makedonere ble kategorisert som serbere og bulgarer, og de havnet i en situasjon hvor de begynte å strides med hverandre om hvem som skulle få dominerende status. De ble kalt "srbomani" og "bugarofili".⁴³ Disse to begrepene har holdt seg fram til i dag.

Makedonia som en del av Balkanhalvøya fikk aldri muligheten til å bygge sitt eget utdanningssystem til sine unge generasjoner. Makedonere var tvunget til å bruke andres språk, både muntlig og skriftlig, spesielt om man ville utdanne seg.

⁴² (1874-1926)

⁴³ Abadziev 1958:17-153

I mange generasjoner var Makedonia undertrykt av de ”store maktene” i Europa og på Balkan. Bruk av makedonsk språk og trykking av bøker eller andre utgivelser på makedonsk språk var strengt forbudt. Slik forble situasjonen frem til andre verdenskrig.

Bulgaria ignorerte og motarbeidet bekreftelsesprosessen av den makedonske nasjonen. Det var ikke nødvendig med makedonsk språk da det etter deres syn var nok med bulgarsk. Det var makedonere som de hevdet var direkte involvert i dannelsen av den bulgarske folkelitteraturen, og det ble for eksempel påstått at brødrene Miladinovi⁴⁴ var bulgarere. Disse bidro til den bulgarske kulturen på 1800-tallet. Men Dimitar Miladinov underviste ikke bare på bulgarsk, men også på serbisk. Dette gjaldt ikke bare ham, men også mange andre lærere fra Makedonia. Mens for eksempel Grigor Prlichev⁴⁵ skrev på gresk, og oversettelsen av det store verket *Iliaden* på bulgarsk ble en total fiasko, ble det tydelig at språkene tross alt ikke er så like som bulgarerne hevdet. Senere kjempet Prlichev mot greskismen.⁴⁶

Men det fantes også flere bulgarske litteraturvitenskapsfolk som påsto at makedonsk språk og bulgarsk språk var to forskjellige språk. Disse menneskene ble kalt for makedonister. Blagoja Korubin skriver mer om det i sin bok “*Nacionalnost, nacionalna svest i jazikot*” i 1970. Det var også andre som regnet makedonsk språk som et overgangsspråk mellom serbokroatisk og bulgarsk. Makedonsk språk ligner mye begge språkene, men de er på ingen måte identiske.

Etter første verdenskrig og etter balkankrigene tidlig på 1900-tallet, ble landet fordelt mellom Bulgaria (Pirinska Makedonija), Serbia (Vardarska Makedonia) og Hellas (Egejska Makedonija),⁴⁷ og folket ble påtvunget tre forskjellige språk, ett for hvert land. Avhengig av hvilket område makedonske mennesker bodde i, måtte de presentere seg som bulgarere, grekere eller serbere. Alle som erklærte seg selv som makedonere ble sendt bort fra landet eller havnet i fengsel. De hadde vært makedonere i mange århundrer, men fikk nå altså påtvunget seg en annen identitet.

Fordelingen satte de makedonerne som havnet i den serbiske delen, i stand til å få en økonomisk og sosial befrielse og danne sin egen republikk. Med andre ord, folkerepublikken Makedonia som en selvstendig del av Den sosialistiske føderale republikken Jugoslavia.

⁴⁴ Makedonske forfattere og folklorister. Dimitar Miladinov (1810-1862) og Konstantin Miladinov (1830-1862) Konstantins mest kjente dikt er *T’ga za jug* (*Lengsel etter sør*)

⁴⁵ Makedonsk forfatter og oversetter (1830-1893)

⁴⁶ Korubin 1970:46

⁴⁷ Stamatovski 2009:126

Området som utgjør dagens Makedonia, eller også kalt ”Vardarska Makedonija”,⁴⁸ falt under Kongeriket av serbere, kroater og slovenere. Serbisk språk var utbredt på skolene, i administrasjonen, regeringen og i alle andre høyere institusjoner. Jugoslavia bestod av: Bosnia-Hercegovina, Kroatia, Makedonia, Montenegro, Serbia og Slovenia. Alle er i dag selvstendige stater. De religiøse forskjellene ble senere behandlet som nasjonale forskjeller, da Balkan besto av en blanding. Bosnia-Hercegovina har f.eks. store grupper med både ortodokse, katoliker og muslimer.

Siden Makedonia var en del av eks-Jugoslavia, lærte makedonere serbo-kroatisk i grunnskolene som obligatorisk språk. Siste skolegenerasjon som lærte serbo-kroatisk var født i 1980. Dette er grunnen til at forskjellig skjønnlitteratur i Makedonia fortsatt er tilgjengelig på andre eks-jugoslaviske språk enn makedonsk. Behovet for oversettelse til makedonsk var liten, fordi menneskene kunne lese litteratur på et annet nabospråk.

Selve det jugoslaviske kongeriket var ikke så veldig utviklet, sammenlignet med andre europeiske land. (Primitivt jordbruk, uten egen industri osv). Utdanningssystemet var heller ikke på et stabilt nivå. Jugoslavia var generelt forsinket når det gjaldt kultur og opplysning. En større del av den makedonske befolkningen, 60%,⁴⁹ fikk ikke fullført obligatorisk utdanning, som besto av fire års grunnskole, for det var dårlige forhold.

Høsten 1939 ble Polen okkupert av de tyske nazistiske styrker, noe som markerte begynnelsen på andre verdenskrig. Ikke lenge etter, våren 1941, ble Kongeriket Jugoslavia også involvert i den store krigen. Det makedonske folket, sammen med de andre jugoslaviske folk startet fire års krig mot okkupasjonsmakten. Makedonia kjempet dobbelt, både for frihet fra nazistene, og for utbredning og utvikling av den makedonske opplysningstiden og utdanning på sitt eget språk, makedonsk.

Forholdene for kultur og opplysning forbedret seg betydelig i 1943, etter at de første områdene i landet hadde blitt befridd fra nazistene. Med friheten kom de første såkalte partisanske⁵⁰ skolene som underviste på makedonsk språk. Der underviste mennesker som hadde høyere utdanning enn de andre, men undervisningen fant sted ved hjelp av serbiske og serbokroatiske bøker, da Makedonia ikke ennå hadde bøker på sitt eget språk.

⁴⁸ Jovanovic 1983:36

⁴⁹ Kamberski 1994

⁵⁰ Partisan - medlem av militærstyrke

I Jugoslavia-tiden var serbokroatisk prioritert språk, og dermed var Makedonia tospråklig.⁵¹ I offisielle konversasjoner eller utenfor Makedonia brukte makedonere serbisk, men i sitt eget land sitt eget språk. Nå som Makedonia er et selvstendig land, er ikke tospråkligheten like nødvendig og fremtredende som før, men serbokroatisk spiller fortsatt en rolle, gjennom f.eks. TV og litteratur. Folk er fortsatt vant til å måtte lese på et annet språk enn makedonsk. I over tusen år hadde ikke makedonere sitt eget land, språkene varierte gjennom forskjellige regimer, og dette vanskeliggjorde språksituasjonen. Den geografiske beliggenheten og den lange og rike historien er de to viktige faktorene som bidrar til å forklare at det makedonske språket inneholder mer enn tusen lånord fra tyrkisk, gresk, serbisk, og i det siste også engelsk.

På tross av alle kriger, sosiale og politiske kriser, beholdt det makedonske folket sin kulturelle egenart og bygde sin egen nasjonale kultur og litteratur. I 1970⁵² ble instituttet for makedonsk språk “Krste Misirkov” opprettet av en gruppe forfattere, og faget sørslaviske språk ble innført på det filologiske fakultetet. Den første samlingen på det makedonske språket, “*Beli Mugri*” (“Lyse daggry”) av Kocho Racin kom ut i 1939 i Zagreb. Etter det kom “*Pesh po svetot*” (“Gå i verden”) ut i Sofia i 1941, av Kole Nedelkovski, og litt senere kom flere dikt på makedonsk ut, totalt ca. 80, i forskjellige tidsskrift fra ca. 25 forskjellige forfattere fra hele det vardarske området, dvs. den makedonske delen som havnet under serbisk styre. Mye ble skrevet i perioden mellom 1938 og 1941. Grunnleggeren av det første tidsskriftet på makedonsk språk “*Vardar*” i Odessa i Ukraina i 1905 var Krste Misirkov. Han var også forfatteren av “*Za makedonckite raboti*”, utgitt i Sofia, Bulgaria. Misirkov, var en mann med et åpent sinn; han så fremover, hadde en påvirkende effekt på befolkningen med hensyn til å vekke nasjonens identitet og kjempet for befrielse av det makedonske folket.

På 1950- og 1960-tallet var Makedonia mest påvirket av den franske komparativistiske skolen, selv om den makedonske akademikeren Zoran Konstantinovik hevdet at den makedonske skjønnlitteraturen er liten, men at den aldri har blitt påvirket av utenlandsk litteratur.⁵³

Men samtidig med den franske innflytelsen i Makedonia, finnes også den sovjetrussiske litterære innflytelse, og etter hvert engelsk og fra noen andre land utenfor Europa. På 1950-tallet fikk Makedonia mye kontakt med store kulturelle sentre, først og fremst Paris, Roma, New York, Moskva, Istanbul, Odessa, Budapest, Bucuresti osv. der litteraturen ble produsert. Litteraturen

⁵¹ Usikova 2000:7-15

⁵² Stamatovski 2009:15

⁵³ Gjurchinov 1996:1-19

ble på denne tiden et produkt som ble importert og eksportert. Dette var en periode da de makedonske forfatterne var sultne på å lære mer, gjøre nye oppdagelser i det kulturele feltet, og bli kjent med nye utenlandske navn. Folket leste som aldri før og interessen for litteratur fra andre land var stor. Endelig kom behovet for oversettelse av vesteuropeiske forfattere. Ikke mange makedonske forfattere kunne vesteuropeiske språk, og derfor brukte de ofte oversettelser på serbokroatisk. For eksempel kom Federiko Garcia Lorca til Makedonia på serbisk i 1953.⁵⁴ I tiden da Blaze Koneski levde, skjedde det en stor oppblomstring i kulturen i Makedonia. Det var en skapelseperiode, en vekstperiode for den moderne litteraturen, en periode da folklore utviklet seg, likedan følelsen av et kunstnerisk uttrykk, spesielt i poesien, med sin egen makedonske egenart. Koneski sier at: ”utviklingen av litteraturen har blodsband til utviklingen av språket. Vi kan ikke snakke om den makedonske litteraturen uten å stille spørsmålet om det makedonske litterære språket”. I 1945-1955 var Makedonia påvirket av forfatterrelasjonen Vladimir Vladimirovitsj Majakovskij - Sergei Alexandrovich Yesenin - Federiko Garcia Lorca, ikke som imitasjon, men som åndelig berikelse.⁵⁵

I perioden da interessen for litteraturen plutselig økte, fikk vi mange oversettelser av kjente utenlandske forfattere. Skolegenerasjonene på 1940- til 1950-tallet brukte bøker som inneholdt tekster av klassiske forfattere, først og fremst russiske, som for eksempel Gogol, Tsjechov, Dostojevskij, Tolstoj, og franske, som for eksempel Hugo, Balzac, Stendhal, Flaubert. ”Vi leste opp Lorka og Jesenin på skolen,” forteller Blagoja Ivanov i sitt essay *Nasata lektira vo predesettite godini*, 1996. 1950/60-tallet er en periode for åpning, frigjøring og modernisering av makedonsk prosa og poesi, men også av kritikken som bragte radikale forandringer for å få en moderne, europeisk skjønnlitteratur.⁵⁶

Nå er Makedonia et forholdsvis lite land, med ca. 2 millioner innbyggere. Landet ble selvstendig i 1991 etter å ha vært en del av den sosialistiske føderale republikken Jugoslavia. Det makedonske språket, som er et sørslavisk språk, går tilbake til 500- 700-tallet. Språket er nært beslektet med serbisk og bulgarsk. Det skrives med det kyrilliske alfabetet og er landets primære offisielle språk. 2 august 1944 ble makedonsk språk erklært som offisielt språk av ASNOM.⁵⁷

⁵⁴ Uroshevic 1996:63-71

⁵⁵ Smilevski 2000:430-440

⁵⁶ Matevski 1996:148

⁵⁷ ASNOM-Makedonias antifascistiske samling for folkets frigjøring.

3 Oversettelser

Etter at vi nå har fått et visst innblikk i Makedonias historie i det tidligere kapittelet, la meg i dette kapittelet presentere noen synspunkter på oversettelsene og oversettelseshistorien i landet. Når kom de første oversettelsene av nordiske verk til Makedonia? Til hvilke språk og gjennom hvilke språk ble den nordiske litteraturen oversatt? Hvor kom de første utgivelsene ut? Hvor fikk makedonere muligheten til å få tilgang til ”nordistikken”? Dette er noen av spørsmålene som blir vurdert i dette kapittelet. Her blir det også nevnt en periode av diskontinuitet i utviklingen av litteraturen i Makedonia, som blir fremsatt som en viktig forklaring på karakteren av tilstedeværelsen av den nordiske litteraturen i landet. Blant annet skal vi bli kjent med noen andre litteraturers påvirkning i landet, som f. eks. fransk og russisk. Kapittelet avsluttes med å drøfte dagens situasjon for oversettelser, og det faktum at mange av dem er oversettelser av nordisk poesi.

Man kan si at spesielt i 1850-1870-årene er Makedonia inne i en periode med nasjonal identifisering av det makedonske folket og bevisstgjørelse av landets suverenitet, en nasjonal oppvåkning, også kalt ”renessanseperioden” for Makedonia. Gjennom denne prosessen ble visse spørsmål av litterær karakter og gjennombruddet for de europeiske ideer også belyst i det makedonske kulturmiljøet.

Den nordiske litteraturen, så vel som andre lands litteratur, var på den tiden overskygget av den franske. Nordiske og andre forfattere fantes mest på private biblioteker, hjemme hos folk, men da på andre språk enn makedonsk. Det fins også noen få nordiske verk som ble oversatt ganske tidlig på 1900-tallet. De er blant de første oversettelsene som kom til Makedonia. Her kan nevnes: Selma Lagerlöfs *Jerusalem* 1917, (Zagreb) og *Kristuslegender* 1920, (Beograd), Strindbergs *Ockulta Dagboken* 1918 (Sarajevo), Ibsens *Fruen fra Havet* 1918 (Sofia), Sigbjørn Obstfelders *Korset* 1919 (Zagreb), Bjørnstjerne Bjørnsons *Lyset* 1914, (Beograd), Knut Hamsuns *Ny jord* 1917 (Sofia), *Pan* 1917 (Zagreb), *Rosa* 1919 (Beograd), *Redaktør Lynge* 1919 (Zagreb) og *Sværmere* 1919 (Beograd), Gustaf af Geijerstams *Kvinnomakt* 1914, (Zagreb), Jens Peter Jacobsens *Niels Lyhne* 1919 (Zagreb) og *Mogens* 1918 (Zagreb) og noen andre.⁵⁸

⁵⁸ Opplysningene er hentet fra Nasjonalbiblioteket i Skopje, juni, 2010

Oversettelsene kom vanligvis fra Serbia og Kroatia, noen få fra Bosnia og Bulgaria, og senere fra Slovenia. Selv om disse verkene kom tidlig til Makedonia på nabospråkene, er likevel tilstedeværelsen av den nordiske litteraturen ikke så høy som øvrig utenlandsk litteratur i Makedonia, som russisk, tysk eller fransk.

Etter at vi har blitt kjent med den makedonske lange og sammensatte historie, blir det ikke så vanskelig å gjøre antagelser om hvilken utenlandsk litteratur som var mest representert i Makedonia, og hvorfor.

Omstendighetene tidlig på 1900-tallet, med krig og deling av Makedonia mellom Serbia, Hellas og Bulgaria, gjorde at det ikke var så gode tider for utvikling. I 1930-årene knyttet Makedonia og resten av Jugoslavia seg nærmere til Russland / Sovjetunionen, som Makedonia deler likheter med i språk og religion. De unge makedonske intellektuelle var tiltrukket av revolusjonære ideer og orienterte seg mot de russiske skolene og universitetene. Det var også nære kontakter med Bulgaria, og andre stater i Jugoslavia, som Serbia og Kroatia. Alle disse andre slaviske kulturene dannet en bro for Makedonia til tyske og andre sentraleuropeiske kulturer. Engelsk og amerikansk påvirkning kom litt senere inn i den makedonske kulturelle sfæren. Det kom verk oversatt til russisk i Makedonia, som f.eks. Johan Bojers *Den store hunger* 1929 eller Bjørnstjerne Bjørnsons *Synnøve Solbakken* 1961.⁵⁹ På 1950- og 1960-tallet kunne mange forstå og lese russisk, og noen kunne også fransk.

Når man er okkupert så lenge, så mange ganger, og fra så forskjellige okkupanter, trenger man tid til å bli vant til friheten og selvstendigheten, å dyrke sin egen litteraturblomstring, og bli vant til at makedonske forfattere kan uttrykke seg fritt. For å kunne pleie europeisk litteratur og verdenslitteratur, må man først og fremst pleie sin egen. I 1950-årene ble det skrevet mange romaner på makedonsk språk – det var en romanskrivningsperiode i Makedonia. Samtidig i denne blomstringsperioden kom store oversatte verker fra Europa og resten av verden ut, blant dem også noen få nordiske som f. eks. Ibsens *Samfundets støtter* og *Et dukkehjem* 1947 (Zagreb), Undsets *Våren* 1958 (Beograd), Hamsuns *Sult* og *Victoria* 1958 (Beograd), Strindbergs *Giftas* 1954 (Beograd), Per Lagerkvists *Dvärgen* 1953 (Beograd) osv., og litt tidligere enn det Johan

⁵⁹ Opplysningene er hentet fra Nasjonalbiblioteket i Skopje, juni, 2010

Bojers *Verdens ansikt* 1940 (Sofia), Trygve Gulbrandsens *Prestebud av Bjørndals saga* 1941 (Sofia), og andre.⁶⁰

Når det gjelder Vest-Europa, er det uten tvil den franske påvirkningen som er mest tydelig i Makedonia og i hele den balkanske regionen. I 1847⁶¹ ble det innført fransk språk i skolene i Ohrid, av Dimitar Miladinov. Miladinov med hjelp av elevene, oversatte Fénelons *Les aventures de Télémaque*. Etter Miladinov skulle mange andre lære seg det franske språket, både handelsmenn, apotekere, lærere, leger og andre. Det franske språket forbandt makedonere med verdens kultur. I dag kan man nok si at denne rollen har blitt overtatt av engelsk. Litt senere, i 1857⁶² ble det i Veles opprettet en handelsskole, der elevene lærte tysk.

Senere dukker de utenlandske verkene opp i andre former, som f.eks. i teateret eller i operaen, i de større makedonske byene, som Skopje, Bitola og Veles.

Det finnes en makedonsk litteraturforsker, Katica Kjulavkova, som forteller om en såkalt "pauseperiode" i litteraturen i Makedonia. Mangelen på nordisk litteratur i Makedonia kan i stor grad forklares med denne pauseperioden. La oss derfor se litt nærmere på denne "pauseperioden". Kjulavkova skrev en artikkel om diskontinuitet i litteraturutviklingen i Makedonia. Denne artikkelen skrev hun i 1986, og den ble utgitt i *Studies in literary theory and comparative literature*, Skopje 1995.⁶³ Hun forteller at med diskontinuiteten menes sporadiske kortvarige og langvarige utviklingsavbrudd for en viss litteraturhistore, mens kontinuiteten kan skape en sammenhengende, litterær, historisk, opprinnelig eller oversatt eksistens. Det som vi i dag kaller makedonsk litteraturarv, består av noen strukturelle elementer og sfærer: Den første er all skrevet litteratur fra middelalderen og tidligere (både opprinnelig og oversatt litteratur); den andre er alt som er nedskrevet fra muntlig og folkelig litteratur, samling av folkediktning, som f.eks. Asbjørnsen og Moe i Norge; den tredje er litteraturen fra 1800-tallet, og den siste er litteraturen skapt i løpet av 1900-tallet, både før og etter andre verdenskrig, sier Kjulavkova. Søken etter kontinuitet i den makedonske litterære og historiske utviklingen betyr søken etter regelmessige, virkningsfulle og produktive faktorer i utforming av rettskrivningsregler og utviklingen av det makedonske språklige og litterære systemet. Kjulavkova hevder også at på 1800- og 1900-tallet finnes det kontinuitet, til tross for de skjerpene historiske litterære

⁶⁰ Opplysningene er hentet fra Nasjonalbiblioteket i Skopje, MANU biblioteket, juni, 2010

⁶¹ Todorova 1983:35

⁶² Todorova 1983:30

⁶³ Kjulavkova 1995:26-40

omstendigheter, og at diskontinuiteten i Makedonia finnes som konsekvens av deres uautonome statsutvikling.

Denne diskontinuiteten beskriver professoren Dr. Gane Todorovski som ”epokenes tomheter”,⁶⁴ fordi den makedonske litteraturen ikke hadde opptatt den europeiske regelmessige ”strøm av litterær utvikling”, fordi Makedonia ikke hadde sin egen barokk, renessanse, humanisme, klassisisme osv. Derfor har Makedonia en akselerert utvikling av den moderne litteratur, som prøver å hente seg inn og på en måte kompensere for disse ”historiske tomheter”.

Dette spørsmålet om diskontinuiteten diskuteres også av en annen makedonsk akademiker, professor Dr. Gjorgji Stardelov, som kaller det for ”århundrenes åndelige letargi og kulturelle passivitet” i den makedonsk-slaviske etniske ørkenen.⁶⁵ En annen vurdering av dette er den som er fremsatt av akademikeren Aleksandar Spasov, som forteller om et ”veldig lavt nivå” på det litterære uttrykket til det makedonske språket helt fram til andre verdenskrig i 1941.

Alle disse forskningssynspunktene og påstandene gir oss en liten del av svaret på spørsmålet om den litterære ”nordismen” i Makedonia. Man kan ikke nekte for at den makedonske nasjonale utviklingen er særegen, vanskeliggjort, til og med dramatisk, at det var store hindringer i det frie og grunnleggende makedonske uttrykk, særlig det kunstneriske, og Spasov er enig med Todorovski i at den andre halvdel av 1900-tallet representerer en såkalt ”forhastet utvikling” av den makedonske litteraturen.

I perioden 1950- til 1980-årene, særlig i 1970-årene, finner vi flest oversatte nordiske verk på balkanske språk. Her kan nevnes: Ibsens *Samfundets Støtter* 1961 (Beograd), Olav Duuns *Juvikfolket* 1964 (Maribor), Klaus Rifbjergs *Anna (jeg) Anna*, 1986 (Zagreb), Karen Blixens *Den afrikanske farm* 1886 (Zagreb), Tarjei Vesaas’ *Vårnatt* 1970 (Zagreb) og *Bruene* 1977 (Ljubljana), Bjørnstjerne Bjørnsons *En glad gutt* 1979 (Ljubljana), Henrik Ibsens *Gengangere* 1979 (Beograd), Trygve Gulbrandsens *Det blåser fra Dauingfjell* 1964 (Zagreb) og *Og bakom synger skogene* 1955 (Ljubljana), Per Lagerkvists *Bödeln* og *Det eviga leendet* 1964 (Beograd) og mange andre.⁶⁶

⁶⁴ Todorovski 1995:28-29

⁶⁵ Stardelov 1995:29 (Her sitert fra 1985:331)

⁶⁶ Opplysningene er hentet fra Nasjonalbiblioteket i Skopje, juni, 2010

Anastasija Gjurchinova har i sin undersøkelse av mottakelsen av den franske litteraturen i Makedonia⁶⁷ kommet til en statistikk som viser at i perioden fra 1945 til 1950, har det av alle samlede utenlandske elementer i Makedonia kommet 83,5% som litteratur fra Sovjetunionen, 3-4% fra Polen, litt fra Tsjekkoslovakia og resten fra noen få asiatiske land, mens all annen litteratur, som blant annet fransk, tysk, og selvfølgelig nordisk ikke er representert i det hele tatt. En dramatisk forandring skjer fra 1951 til 1960, som viser et helt annerledes bilde; at 25% er russisk/sovjetisk litteratur, 14% er amerikansk og 18% fransk. Begynnelsen på den franske mottakelsen i Makedonia inntreffer i perioden fra 1945 til 1954.

Litteraturforskeren Ranka Grceva er spesialist på den tyske litteraturen og tysk språk i Makedonia. Hun, som de andre moderne litteraturkritikere, forteller⁶⁸ at den makedonske litteraturen ikke har gått igjennom alle de litterære stadiene som de fleste andre utviklede nasjoner gikk gjennom, og at man i landets historie ikke har gått i alle litterære retninger. Dette kan være en årsak til tendensen blant de intellektuelle i litteraturfeltet til en økt interesse for den europeiske litteraturen, blant annet den tysktalende.

Sammenlignet med litteraturen i andre europeiske nasjoner, der alle litterære trender hadde utviklet seg i århundrer, var den makedonske litteraturen forsinket. Det var nødvendig for Makedonia å gjøre store anstrengelser for å motta kulturelle opplevelser i nordisk, tysk, fransk litteratur og utover i europeisk litteratur for å kunne akselerere sin utvikling.

Men Grceva forteller også at man følte en stor grad av tilbakeholdenhet mot den tyske litteraturmottakelse etter frigjøringen. Samtidig var det motsatt for fransk, engelsk, russisk, tsjekkisk, polsk og annen litteratur i Europa, og senere også litteratur fra andre kontinenter. Slik litteratur ble uten hindringer lest, oversatt, sitert og tjente som en kilde for litterær utdanning. Nazismens ondskap overfor menneskeheten gjorde jugoslavere reserverte og skapte til og med aversjon.

Blant de tyske forfatterne dukket først Heinrich Heine opp, ved hjelp av Gane Todorovski, som strebet etter å få den tyske litteraturen til Makedonia, med diktet *Lorelei* 1949, og senere kom hans øvrige dikt. Etter han dukket også Goethe, Schiller og andre opp. I Makedonia har det endelig begynt å bli publisert kritikker av tyske verk oversatt til serbokroatisk, dvs. at man har begynt en systematisk overvåking av oversettelsesaktivitet til de andre jugoslaviske områdene.

⁶⁷ Gjurchinova 1995:198-215

⁶⁸ Grceva - skrevet i 1987, publisert i 1995

Det fantes også noen få kritikker av nordiske verk på serbokroatisk på 1940- og 1950-tallet. På 1970-tallet begynner en betydelig oversettelsesaktivitet på tyske verk.

Den nordiske litteraturens skjebne i Makedonia har vært lik den tyskes, men i et enda mer forsinket tempo. På 1980-tallet oppføres en rekke forestillinger fra tyske verk på de makedonske teatrene. Det oppføres også en del forestillinger fra nordisk litteratur i denne perioden, men det skal vi komme tilbake til senere.

I denne perioden kom Makedonia seg forbi fasen med indirekte mottakelse, som hadde skjedd hovedsakelig gjennom oversettelser av verk via serbo-kroatisk, vanligvis av personer med liten og stort sett passiv kjennskap til tysk språk. Med utviklingen av tysk språkutdanning på Universitetet i Skopje, har makedonere fått faglig utdannet personell som overtar denne oppgaven. Men det er selvfølgelig viktig å understreke at det var kulturarbeidere uten bakgrunn i tysk som først sørget for mottakelsen av denne litteraturen i Makedonia, med deres innsats, hvor de vanligvis oversatte fra den serbo-kroatiske oversettelsen, med det originale tyske verket ved siden av. Når det gjelder nordisk litteratur i dag, bruker makedonske forlag fortsatt ofte oversettelser på serbo-kroatisk i etterkant av en direkte oversettelse fra et nordisk språk, men da, på grunn av fagpersoners manglende kunnskap i nordiske språk, kun som en måte å vurdere kvaliteten på den makedonske oversettelsen på.

Det faktum at det finnes en del store nordiske verk i Makedonia, enten på makedonsk eller på et annet utenlandsk språk, vitner også om en type forhold og kontakt som den makedonske kulturen har skapt med andre kulturer. Det er først i det siste at det har blitt mulig å lære seg et nordisk språk som del av en høyere utdannelse i Makedonia eller i andre balkanske land. Det finnes idag (siden 1990-tallet) retninger i skandinaviske språk og litteratur på universitetene i Sofia i Bulgaria og Beograd i Serbia som egne fag på de humanistiske fakultetene. På disse fakultetene kan man studere både nordisk språk, litteratur, kultur og samfunnsvitenskap. Studentene leser nordiske verk på originalspråket. Det organiseres feiringer og jubileer for gamle nordiske klassiske forfattere, men også for noen moderne forfattere. Det holdes forskjellige seminarer i litteratur ved hjelp av samarbeid mellom fagene i nordisk språk og litteratur på universiteter fra andre land, og samarbeid mellom Skandiavia og Serbia, eller Bulgaria. Studentene behandler og analyserer nordiske verk, men det som er viktigst av alt, er at kunnskaper om denne litteraturen overføres til nye generasjoner, slik at de gamle nordiske verk ikke blir glemt.

Med dette fikk Makedonia også glede av tilgangen til ”nordistikken”. De som var interessert i å utvikle sine kunnskaper dypere og videre i nordisk språk og litteratur, fikk mulighet til å realisere det i nabolandene, selv om undervisningen foregikk på bulgarsk eller serbisk. I Bulgaria leser man f. eks. det svenske språket som hovedspråk i det første året av utdanningen, og senere kan man velge mellom norsk eller dansk - ett språk i tillegg til det svenske. Siden det blir regnet som det språket som er nærmest urnordisk, leser man også islandsk språk i to semestrer, men bare grunnleggende kunnskaper. Finsk ble også innført i løpet av de siste fem årene. Interessen for å lære de nordiske språkene på universitetsnivå har økt betydelig i de siste årene, på 1990- og 2000-tallet. Fakultetet i nordiske språk og litteratur i Bulgaria ble åpnet for utenlandske studenter i 1999. Studenter som gikk på dette programmet og viste interesse for den nordiske litteraturen, var med på å starte en ny form for utbredelse, kjennskap og fordyping av den nordiske litteraturen i Makedonia. Herfra dukker de første direkte oversetterne fra norsk, svensk eller dansk til makedonsk språk opp. Direkte oversettelser kommer også fra makedonere som driver aktivt med nordisk språk og litteratur i de nordiske landene.

Faget i nordisk språk i Sofia ble opprettet 1992 for bulgarske studenter, og senere i 1999 ble det også åpnet for makedonske studenter. Disse makedonske studentene som kom for å utdanne seg i Bulgaria, hadde ingen obligatoriske krav om kunnskaper i bulgarsk språk før begynnelsen av utdanningsprogrammet. Denne avgjørelsen skapte egentlig problemer for de makedonske studentene i språk. Det viste seg at de to språkene, bulgarsk og makedonsk ikke var like nok til at makedonske språkstudenter i nordisk språk og litteratur i Sofia kunne følge programmet i det tempoet som var forutsatt. Makedonere måtte lære bulgarsk i løpet av det første året, samtidig med svensk. Resultatet av å lære seg svensk via bulgarsk har vist seg dårlig for makedonere, pga. språkvanskeligheter.

Makedonske direkteoversettere fra nordiske språk er f. eks. Radmila Džartovska, Ivica Chelikovic, Iskra Badeva, Jasminka Markovska og noen andre få. Men takket være andre makedonske oversettere⁶⁹ av de nordiske verkene til makedonsk via andre språk, har vi denne litteraturen på makedonsk språk tidlig nok.

⁶⁹ Andre oversettere av nordiske verk til makedonsk: Ante Popovski, Aneta Vasilevska Ljubeckij, Sasha Markus, Blagoj Kondarko, Blagoja og Ilija Korubinovski, Boris Blagoevski, Vasil Kunoski, Vidoe Podgorec, Velika Shirilova, Vlada Uroshevic, Georgi Stalev, Dimce Panevski, Dusan Crvenkovski, Dusko Brdarski, Eftim Manev, Lence Taseva, Mateja i Zagorka Matevski, Meto Jovanovski, Magdalena Careva, Nikola Panovski, Slavco Temkov, Tamara og Tome Arsovski, Todor Chalovski og Cane Andreevski.

Med dette fikk utbredelsen av nordisk litteratur i Makedonia på makedonsk et beskjedent oppsving. Makedonia fikk sakte men sikkert store nordiske klassiske verk fra forskjellige epoker oversatt til makedonsk. Det blir for sterkt å si at denne bevegelsen går fort; det trengs tid for at man skal få et rikt tilfang på nordisk litteratur i en så ung nasjon som Makedonia. I dag skjer det en overgang fra ingen oversettere til noen få. Behovet for oversettelse fra nordiske språk til makedonsk øker gradvis. Til tross for det økende behovet for oversettelse og utbredelsen av den nordiske litteraturen i Makedonia i dag, finnes det fortsatt få oversatte verk på makedonsk.⁷⁰

Som allerede nevnt i et tidligere kapittel i oppgaven, angående Makedonias historie, har man altså kunnet lese litteratur på et annet nabospråk som var forståelig for det makedonske lesepublikum ganske lenge allerede. Dette var et viktig steg, og kan ses på som en begynnelse på det som skjer i dag med spredning av den nordiske litteraturen i Makedonia.

Etter grundig undersøkelse i katalogen 2009/2010 med utgitte bøker av et av de største og mest betydningsfulle makedonske forlag, Prosvetno delo,⁷¹ fant jeg ut at den ikke inneholdt noen nordisk bok oversatt til makedonsk. Etter samtale med ledelsen i dette forlaget, fant jeg ut at valget av bøker som oversettes gjøres etter følgende kriterier:

- Bokens popularitet (f.eks. bøker som blir oversatt til 50 språk eller mer)
- Pris på trykking og distribusjon
- Mulighet for koproduksjonsutgivelse med mindre opplag.

I 1995 ble "Prosvetno delo" åpnet for internasjonalt samarbeid med utlandet. De nordiske bøkene var ganske utilgjengelige, ikke bare for Makedonia, men også for andre land. Et makedonsk forlag som bestemmer seg for å ta på seg oppgaven med å oversette et mindre kjent nordisk verk, har dermed ikke mulighet til å samarbeide med forlag fra andre land. Det vil

⁷⁰ Karlsson på taket 1988, Pippi Långstrump 1998, Ronja, Rövardotter 1999, Mio min Mio 2004- A.Lindgren; Fadren, Fröken Julie, Ett drömspel, Spöksonaten, 1977, Fadren, 2004, Giftas 2008, Tjänstekvinnans son 2007- A.Strindberg; Kejsaren av Portugallien 2005, Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige, 1993- S.Lagerlöf; Populärmusik från Vittula, 2007, Mikael Niemi; Et dukkehjem, Gengangere, Vildanden, Folkfiende 1985, Peer Gynt 2009, Et dukkehjem 2010- H.Ibsen; Mysterier 2009, Sult 2009, Pan 2005 - K.Hamsun; En hanske, 2009, Træet (år ukjent)- B.Bjørnson; Utvalg av moderne Norsk Poesi – Stemmer fra Norden, 2009- K.Ødegård; Diktsamlingen Det 1985- Inger Kristensen; Baby 1982- Kristen Torups; Doppler, 2010, Naiv Super, 2009- Erlend Loe; H.C. Andersens eventyrene: Sneglen og Rosenhækken, Aarets Historie, Prindsessen paa Ærten, Tolv med Posten, Vanddraaben, Fem fra en Ærtebælg, Ole Lukøie, Keiserens nye klæder, De vilde Svaner, Nattergalen 1967, Fyrtøiet, 1970, Den grimme ælling, Tommelise 1972, Den standhaftige Tinsoldat. 1973, Klods-Hans 1978, Sneedronningen, Hyrdinden og Skorteensfeieren, De vilde svaner, Den onde Fyrste, Pigen som traadte paa Brødet, Svinedrengen, Fem fra en Ærtebælg 2010 og noen andre.

⁷¹ Prosvetno delo - det største makedonske forlag og bokhandel: samtale - 14 januar 2010 og katalogundersøkelse.

komme til å bli dyrt, og risikoen er stor, siden det er svært usikkert om man kommer til å slå an på markedet.

Fram til 1995 ble alt oversatt til andre eks-jugoslaviske språk.

”Prosvetno delo” er i samarbeid for oversettelse og salg med:

- England: vanskelig samarbeid pga. det dyre pundet
- Italia og Spania: de to landene det er lettest å samarbeide med, da det ikke spiller noen rolle at Makedonia er et lite marked
- Tyskland
- Frankrike

I min undersøkelse hadde jeg også en samtale⁷² med en ansatt ved ”Ili Ili” forlag og bokhandel i Makedonia. Han fortalte noe veldig viktig om grunnen til at det ikke finnes mange store nordiske klassiske verk på makedonsk. For å sitere ham: ”Vi har merket at det har blitt flere oversettere fra nordisk språk, men vi vil gjerne oversette nyere norsk, dansk eller svensk litteratur, da de oversetterne vi samarbeider med er første generasjon, en ung generasjon nordiske oversettere som kan dagens norsk, svensk eller dansk godt”.

De er bekymret for at unge oversettere ikke vil bruke en passende språkstil for gamle tekster. Hamsuns norsk og dagens norsk er f.eks forskjellig. Derfor er de gjerne interessert i overesettelse av nyere litteratur. Ili Ili er kjent med NORLA, Sentret for norsk skjønn- og faglitteratur i utlandet, som bidrar finansielt etter søknad fra Makedonia.

Men Ili Ili er ikke bekymret uten grunn. Kunnskapen i det daværende språket er viktig, fordi den gjør oversettelsen nærmere den opprinnelige teksten i stil. For eksempel skriver Aleksandar Prokopiev⁷³ i sin artikkel *Barokni vibracii na esejot* om det såkalte ”Kafkaspråket”. Han forteller om hvordan Kafka selv ikke var fornøyd med språket. Det er vanskelig å oversette kafkaspråket, som er perfeksjonert i sin tvetydighet, tilsynelatende forståelig og enkelt, men språk med tegn og symboler, sier Prokopiev. Kafkas språk er et mytisk språk, der språket og ordbruken avslører hvilken epoke det ble skrevet i. En parallell til dette kan være Shakespeares engelsk sammenlignet med dagens engelsk. Et tilsvarende eksempel i Makedonia er Kosta Racin, som skriver på et folkløristisk språk. Racins samling, som jeg har nevnt tidligere i oppgaven, *Beli Mugri* (”Lyse daggry”) inneholder diktet *Tutunoberacite*, (Tobakkshøstene) rikt på folkløre fra

⁷² ”Ili Ili” 29 januar 2010, Plostad Sloboda, Skopje, Makedonia

⁷³ Prokopiev 1995:55-69

gamle dager, med skjult mening. Kun hvis en oversetter fra makedonsk er kjent med tradisjonen med høsting av tobakk i Makedonia, kan oversettelsen få en høyere grad av originalitet. Folkloristiske elementer finner vi også i *Peer Gynt*. Ibsen har også prøvd seg som folklorist. Han hadde tendens i *Peer Gynt* til å fornye språket med ord og vendinger, ordstilling og uttrykk fra det norske folkemålet, slik at stilen hans gikk i retning mot fornorskning. Skuespillet er rikt på symbolikk og fortellingen foregår i et norsk bondemiljø på 1800-tallet, som ikke er spesielt velkjent for dagens oversettere fra norsk til et annet språk. Han har brukt historier fra eventyrene, særlig fra Asbjørnsen og Moes eventyr. Trollene, bøygen og huldra, den grønnkledte, er direkte folketrobaserete skapninger hentet rett ut fra sagnene og eventyrene.

Prokopiev⁷⁴ fortsetter i sin artikkel med at fantastikken i motsetning til eventyret refererer til en bestemt opplevelse, satt i en bestemt tid og et bestemt rom, i motsetning til Andersens eventyr med "det var en gang..." Forgjengere til den kunstneriske fantastikk er historiene om spøkelser og vampyrer. I Makedonia hadde man særlig vampyreventyrene av Marko Cepenkov,⁷⁵ som var formet på en spesiell måte, som overgang mellom folkløse og fiksjon, med selvbiografiske elementer og mange tydelige personlige oppfatninger i forhold til det som fortelles.

Her må Vera Janeva Stojanovik også nevnes, som skrev om problemer med tsjekkisk oversettelse. Der står det: "Poetisk oversettelse må påvirke leseren på samme måte som den opprinnelige".⁷⁶ Roman Jakobson forteller i *Za prevod na poezijata* at når vi oversetter og skal tilnærme oss kunstnerisk til det opprinnelige verket, er det viktigste å beholde det opprinnelige innholdet, snarere enn å følge formen til punkt og prikke.

Hvert eneste språk inneholder og speiler livet og historien til et visst folk, deres fortid og fremtid, lidenskaper, illusjoner, oppturer og nedturen.⁷⁷ Europa har lyktes med å ta vare på forskjellige språk med både stor og liten utbredelse.

Likevel har det seg slik at den russiske litteraturen, etterfulgt av fransk, særlig i perioden fra 1945 til 1985 er mest representert i Makedonia. Ikke bare at russisk er mest representert; den finnes i svært store mengder. Men hvorfor er det slik? I en artikkel, *L.N.Tolstoj vo Makedonija*,

⁷⁴ Prokopiev 1995:62,63

⁷⁵ Makedonsk folklorist

⁷⁶ her sitert fra B. Mathezius *O problemech ceskeho prekladatelstvi* Prehled, Praha, 1913 c11 s. 9-11

⁷⁷ Starova 1982:9

skriver Ruzica Jankuleva⁷⁸ noe iøynefallende som kan bidra til å svare på spørsmålet. Hun sier at makedonere, med sin ”stressende” skjebne angående landet, alltid har hatt interessen for landsbytemaet og folks liv som hovedtema i litteraturen. I tillegg til landsbytemaet ble det lest om krig og de patriotiske motivene. Behovet for oversettelse av slike romaner og fortellinger økte i denne perioden. Derfor ble Tolstoj oversatt til makedonsk i 1947. 1900-tallet var en periode for fri utvikling av den makedonske litteraturen og kulturen og en periode for utvikling av de makedonsk-russiske litterære bånd.

Toper⁷⁹ f. eks., et annet makedonsk bokforlag, besøker bokmesser i Bologna og Frankfurt. De oversetter bøker som høres spennende ut for dem, som de forventer kan bli interessante for leserne. De oversetter etter å ha avtalt med det aktuelle utenlandske forlaget og trykker boken i utlandet også. Alle forlag i Makedonia starter med ca. 500 eksemplarer av en oversatt bok. I en samtale på Nasjonalbiblioteket i Skopje fant jeg ut at hver eneste utgitte, oversatte bok skal leveres i 3 eksemplarer obligatorisk⁸⁰ til Nasjonalbiblioteket i Skopje, 1 til Stip, 1 til Ohrid og 1 til Bitola.

- Arkiv - skal aldri lånes ut
- Unikat - skal lånes ut til brukere
- Duplikat - skal bevares i tilfelle

I dag er det mye lettere med online-søk på bøker og forskjellig litteratur. Denne trenden kom senere til Makedonia. Nå⁸¹ kan man finne litteratur skrevet på data fra 1988 fram til i dag, resten må man søke etter i kartotek på bibliotekene.

Av stor betydning for tilstedværelsen av nordisk poesi i Makedonia er også poesifestivalen *Struški Večeri na Poezijata* - Struga poesikvelder (SVP). SVP er en internasjonal festival som holdes hver sommer i Struga⁸². Den ble holdt for første gang i 1962 og samlet forfattere fra hele landet, totalt 7 stykker, og noen år senere deltok forfattere fra hele Jugoslavia. I 1965 spredte festivalens popularitet seg utenfor Jugoslavia, og i dag er antallet deltakere på 4000, inkludert forfattere, oversettere, litteraturforskere o.l. fra 95 forskjellige land.⁸³ På denne festivalen tildeles også litteraturprisen *Zlaten Venec na poezijata – Gullkransen i poesi*. Takket være denne

⁷⁸ Jankuleva 1995:216-221

⁷⁹ Forlag og bokhandel i Makedonia, opprettet 1993

⁸⁰ Loven er beskrevet på: www.pravo.gov.mk

⁸¹ Januar, 2010

⁸² Naboby til Ohrid, vest Makedonia

⁸³ http://en.wikipedia.org/wiki/Struga_Poetry_Evenings

festivalen ble noen nordiske verk oversatt til makedonsk. Det har også vært nordiske deltakere på denne festivalen. Sverige er i dag kjent i Makedonia som et poesiland. Artur Lundquist var f.eks. vinneren av gullkransen på SVP i 1977. Hans kommentar er ”Jeg mener ikke at det er en erstatning for vann og brød, men det er også nødvendig med poesi om en person ønsker å være hel”.⁸⁴ Lundquist er den man anser for å ha innført modernismen i Sverige. Han har reist mye og med reisingen ble han godt kjent med andre folk og deres kultur og litteratur. Han er også blitt nevnt av andre som et ”vandrende universitet”, forteller kritikeren Jon Milos i *Antologija na sovremenata shvetska poezija – Antologi over moderne svensk poesi* 1988. Sammen med Artur Lundquist, er både Harry Martinsson og Gunnar Ekelöf også verdsatt.⁸⁵ Disse tre forfattere har påvirket og inspirert andre unge svenske poeter, sier Milos. Jon Milos er en serbisk forfatter, oversetter og professor, som bor og jobber i Malmö. Han sto bak utvalget i verket *Antologi over moderne svensk poesi*. Der nevner han også forfattere som: Karl Gunnar Vennberg, Werner Aspenström, Sandro Key-Åberg, Tomas Gösta Tranströmer, Lars Forssell, Kjell Espmark, Jesper Svenbro, osv.

I 2009 deltok de fire norske forfatterne Jan Erik Vold, Steinar Opstad, Endre Ruset og Knut Ødegård, som presenterte sin norske poesi, og Norge var intet mindre enn hovedland dette året. Dette betyr at mer oppmerksomhet ble vendt mot dette landet. ”Sverige har for eksempel vært hovedland tidligere, så jeg har jobbet mye for at Norge skulle få sin profilering i år”, forteller Knut Ødegård i artikkelen skrevet etter et intervju i et litteraturprogram i NRK.⁸⁶ Der står det også at Ødegård ikke bare er generalkonsul til Makedonia i Norge, men også redaktør for en antologi over norsk lyrikk som kommer ut på makedonsk. Som nevnt gjorde Jan Milos utvalget til *Antologi over moderne svensk poesi* i 1988, og det finnes en tilsvarende for dansk lyrikk fra 1995. Angående antologien svarer Ødegård videre: “Jeg har valgt det jeg anser å være høydepunkter i norsk moderne poesi; f.eks Rolf Jacobsen og Olav H. Hauge fra forrige generasjon”. Under følger et utdrag fra intervjuet i artikkelen:

“- Men hvorfor trenger makedonerne norsk lyrikk?

Makedonerne har for lengst oppfattet at poesi er et helt unikt og viktig språk der tingene bare kan sies på den måten, og skaper en kontakt mellom mennesker som bare poesien kan klare.

⁸⁴ Milos 1988:10

⁸⁵ Milos 1988:12

⁸⁶ <http://www.nrk.no/nyheter/kultur/litteratur/1.6704502>

- Burde vi ikke da også jobbe for at makedonsk poesi også blir oversatt til norsk? Jo, det er uhyre viktig, ikke minst i dag når Makedonia slåss for å få folk til fatte hvilken identitet de har, at de har en rik og eldgammel kultur, verdifull litteratur, og i tillegg billedkunst og musikk som er svært, svært viktig. - Så ikke bare for poesiens skyld, men også for hele Makedonias identitets skyld, ville det vært viktig å få oversatt makedonsk poesi til norsk.”

Jan Milos har også skapt *Antologi over makedonsk poesi* 1989, skrevet på svensk og utgitt i Malmö.

Danmark har også deltatt på SVP. Dette har resultert i at Makedonia har fått moderne dansk poesi oversatt. Mengden av den danske litteraturen i Makedonia, særlig den danske poesien oversatt til makedonsk, er veldig beskjedent. Det er bare noen få titler. Andersens eventyr er blant de første oversettelser på makedonsk. Et utvalg av dansk poesi kan man finne i samlingen *Snezni utra* (Snøfulle morgener) fra 1994 av Erik Stinus. Det er nettopp på SVP at Stinus blir kjent i Makedonia. Ante Popovski,⁸⁷ en makedonsk forfatter, skrev at å kunne lese Stinus på mange språk, t.o.m. på makedonsk, er beviset på at det ikke er avgjørende å skrive på et stort språk, som f.eks. på engelsk eller spansk. Det er ingen fast kobling mellom språkets størrelse og den litterære verdien. Litteratur skrevet på et lite språk har ikke noe annet å gjøre enn å selv kjempe for gjennombrudd. Mer om å skrive på et stort eller lite språk kommer vi tilbake til i neste kapittel. Popovski sier også at Stinus er den andre danske forfatteren som ble oversatt på makedonsk, rett etter oversettelsen av *Det* av Inger Christensen fra 1985. Jeg selv skulle heller si ”en av de første”, siden jeg også kom over Kirsten Torups *Baby* her, som ble oversatt i 1982. Stinus har uttalt en gang for Radio Skopje at når han reiser til andre land, prøver han ikke å finne forskjellene mellom dette landet og sitt land, snarere tvert i mot. Han finner likhetene, det som binder disse to landene sammen. Dette er karakteristisk for Stinus, skriver Popovski.

Strugas poesikvelder har resultert i en antologi over dansk poesi som inneholder 27⁸⁸ kjente danske moderne lyrikere. Utvalget ble gjort av Boris Vishinski og oversettelsen av Zoja Dzuneva, Eftim Manev, Filip Korzjenski, Paskal Gilevski og Mateja Matevski. Antologien inneholder verk fra moderne danske symbolister. Det som karakteriserer arbeidet av disse danske symbolistene, er forståelsen av verden som en ”projeksjon av følelser”, skriver Chalovski i

⁸⁷ Popovski 1994

⁸⁸ Chalovski, 1995:21 *Henrik Nordbrand, Marianne Larsen, Pia Tafdrup, Søren Ulrik, Thomas Boberg, Kirsten Hammann, Karen Marie Edelfeldt osv.*

essayet sitt *Poezija so visoki dostreli na modernite poetski iskustva*.⁸⁹ Mer om mottakelsen av noen andre danske forfatterne skal vi komme tilbake senere i denne oppgaven.

Til slutt litt om hva som skjer i dag som en del av den makedonske oversettelseshistorien. På slutten av 2009 og begynnelsen av 2010 ble det fullført et prosjekt i regi av den makedonske regjeringen om oversettelse av 100 verk som er blitt Nobelprisvinnere i litteratur, og blant dem et par nordiske. Dette prosjektet ble promotert av kulturdepartementet i Makedonia på det Nasjonale universitetsbiblioteket "St Kliment Ohridski" og besto til slutt av 85⁹⁰ oversatte verk. Mange av dem ble oversatt til makedonsk for aller første gang. Hensikten med prosjektet var å skaffe makedonske lesere mange store, hittil manglende, verk som ble skapt og lest i verden gjennom de siste 100 årene, på sitt eget språk, da alt de hadde så langt bare fantes på nabolandsspråkene. Dette prosjektet hjelper makedonere å komme nærmere Europas og verdens skjønnlitteratur og kultur. "Disse oversettelsene skulle bevares som kulturelle og historiske verdier for nye generasjoner", sier Stardelov, akademikeren jeg nevnte tidligere i oppgaven, presidenten av MANU (Makedonskata Akademija na Naukite i Umetnostite - Makedonsk akademi for vitenskap og kunst).⁹¹ Med prosjektet "Nobelprisvinnere" ble blant annet Isaac Bashevis Singer, Perl Bak, Hermann Hesse, Yasunari Kawabata, Albert Camus oversatt, og dessuten også Knut Hamsun.

Det er også planlagt et annet prosjekt fra den nåværende makedonske regjeringen⁹² såkalt "Zvezdi na svetskata knizevnost" (Verdenslitteraturens stjerner), som innebærer at det blir ytterligere 500 oversatte verk fra verdens litteratur på makedonsk.

I dag har makedonere tilgang til over 200 oversatte nordiske verk på mer enn fem forskjellige språk. Interessen konsentrerer seg i dag om *Jeg forbanner tidens elv* av Per Petterson, *Berlinerpoplene* av Anne B. Ragde, *Før du sovner* av Linn Ullmann o.l.⁹³

I min undersøkelse kom jeg til følgende resultat: I første halvdel av 1900-tallet hadde makedonere tilgang til nordiske verk, vanligvis oversatt til bulgarsk, som igjen var oversatt via fransk, mens de andre eks-jugoslaverne hadde mye oversatt til sine språk via tysk. Flest oversatte verk finnes fra andre halvdel av 1900-tallet, særlig fra 1970-tallet, mest på serbisk, kroatisk, slovensk, bulgarsk og mindre på russisk, tysk, fransk, albansk, tyrkisk og på originalspråkene, i

⁸⁹ Chalovski 1995

⁹⁰ <http://www.vest.com.mk/?ItemID=4F73D98361E31C46A78FD2A5D2C5D00B>

⁹¹ <http://www.time.mk/read/029c1db2b9/1691944d8a/index.html> (Popovska Nevena)

⁹² År 2010

⁹³ Bokforlag Ili Ili, Skopje

form av gaver fra Skandinavia til det makedonske nasjonalbiblioteket. Makedonske oversettelser av nordiske verk kommer fra de eks-jugoslaviske oversettelsene, slik at makedonere fikk oversettelser av oversettelser. Disse oversatte verk ble vanligvis trykt i Beograd, Zagreb, Ljubljana, Sarajevo, Maribor, Sofia, Pristina og Istanbul.

De mest representerte forfatterne er Hans Christian Andersen, Henrik Ibsen, Sigrid Undset, Knut Hamsun, August Strindberg, Søren Kierkegaard, Jens Peter Jacobsen, Selma Lagerlöf og Astrid Lindgren, som det ikke er tilfeldig at jeg skal holde fokuset på videre i denne oppgaven. Men først la oss se på hvordan den generelle mottakelsen av nordisk litteratur i Makedonia og hele regionen er.

4 Mottakelse

Når en balkansk person tenker på Skandinavia, tenker man først på hvite land med masse snø og kulde, vikinger og troll, fjorder og lange kystklipper, store parker og ren og uberørt natur. Den serbiske teoretiker, forfatter, kritiker og essayist Isidora Sekulic⁹⁴ likte å reise mye og skrev reiseskildringer om sine opplevelser. Blant mange av disse reiseskildringene var det også en fra Norden. Hun har lest mye litteratur og har skrevet om mange verdenskjente forfattere. Sekulic var revolusjonær, kosmopolit, men hun var anklaget for likegyldighet overfor nasjonale problemer i sitt eget land, og hennes essayer var egentlig ikke mye etterspurt i markedet, forteller Miodrag Pavlovic, en serbisk litteraturviter, i sin artikkel om Isidora Sekulic.⁹⁵ Hun analyserer og kritiserer blant annet nordisk litteratur. Det som er karakteristisk for hennes analyse av de nordiske verkene, er at hun kritiserer med utgangspunkt i den nordiske naturen og finner svaret på hvorfor de nordiske verkene er som de er i naturforhold. Hun mener det settes stor pris på folkets liv i Norden, fordi de er fåtallige og bor i den spesielle og farlige naturen, med alle dens hemmeligheter. Det vesentlige hos de skandinaviske forfattere er at de kvalme ting blir enda kvalmere, sier Sekulic. Slik beskriver hun de skandinaviske landene: Norge er det isdekkede og stille landet med dårlig fantasi, landet med snø, vann og stein, og med en himmel som ser ut som en metallplate. Når det er godvær, skinner sola i det uendelige, og i lyset fra den finnes ingenting, ingen ondskap heller. Hun beskriver Sverige som landet med mildere klima, lysere og litt lykkeligere, som har litt rikere folkløse. Danmark er nærmest Europa, og dermed også Balkan, med et likere klima og en nærmere geografisk beliggenhet, et flatt og rastløst land, eventyrlandet. Hun forteller mye om den nordiske naturen, det er hennes måte å vurdere litteraturen på, gjennom naturen og de klimatiske vilkårene.⁹⁶

I essayet om Henrik Ibsens *Peer Gynt* lurer Sekulic på hva slags liv dette er, der man får 20 timer natt og like mye dag, og man ikke vet når man skal legge seg eller stå opp. Hun beskriver den nordiske litteraturen som merkelig, en rar poesi om heltemot, noen ganger bestående av fryktelige bilder, noen ganger rik på fantasi som kan lede til drukkenskap, seksuell ubalanse, feil vei i livet o.l. Det er i følge henne ingen turisme i Norge, pga. forferdelig beliggenhet og alle

⁹⁴ (1877-1958)

⁹⁵ Pavlovic 1941:22

⁹⁶ Pavlovic/Sekulic 1967:224-251/252-274

fjellene, alt ser ut som en vegg og virker skarpt som barberblad. Når de utrolig lange vinterne kommer, drikker og strikker mennene, i lidelse og depresjon, sier hun. Hun finner i verkene fargefattige motiver om hvordan man kan reise på en umenneskelig måte, rømme, å hoppe over stupene. Sånne eksempler finner man hos Ibsens *Peer Gynt*. Peer fantaserer helt fra begynnelsen om å ri en vill geit gjennom luft, vegg og vann. Man finner det også i Selma Lagerlöfs Nils Holgersson, som reiser på en vill and, i *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige*. Per vil også bli tatt vekk av en vill and, eller hilser stjernene via meteoren som faller. Et annet eksempel er Loke i den norrøne mytologien som blir forvandlet til fisk som hopper i en bråkete foss. Sekulic synes at det er en rar mytologi om underjordiske skapninger, troll, rare dverger osv. Dette klimaet skaper generelt rare folk, kaotiske personer og drømmere, som fantaserer uten sans for virkeligheten og uten følelse for realiteten, mennesker bygget uten evne til å kontrollere seg selv.⁹⁷ Sånne mennesker var også Jacobsen og Andersen i Danmark, Lagerlöf og Strindberg i Sverige og Ibsen og Hamsun i Norge.⁹⁸ Den norske naturen, med sine ekstreme ytterligheter, kan enten utvikle eller knekke mennesket. Naturen får en til å fantasere, akkurat som i selve den skandinaviske mytologien med levende troll, dverger, vesener som er halvt dyr og halvt menneske, skapninger, kjemper i isdekkede fjell, osv. Skandinaviske talenter og store navn går til ytterligheter, det er noe satirisk i deres stil, de liker eller ønsker ikke å stole på noen, og overfører mye til det irrasjonelle.

Mateja Matevski, en makedonsk poet, litteraturviter, teaterkritiker, essayist og oversetter, skriver mye om Ibsen i sitt essay *Ibzen i pocetocite na novata evropska drama*⁹⁹ – (Ibsen og begynnelsen på det nye europeiske drama). Han er enig med sine balkanske kolleger i at man må ta hensyn til den nordiske naturen når man analyserer nordiske verk. Han forteller hvordan Ibsen brukte sine unge dager i små, fjerne byer langs fjordskysten der snø smelter i det salte vannet, hvordan han hørte på lyden av havet og fjellvindene. Dette var byer der alle kjente alle, hvor folk strebet etter sosial eksistens. Dette er et sted hvor det føltes bekymring, fortvilelse, grådighet, misunnelse, hat og frykt overfor verdens fremskritt og nye ideer i kulturen. Dette miljøet kaller Matevski ”i midten av verdens egoisme”, en usikker eksistens.

La oss også ta Strindberg som eksempel. Han er mannen med opprørsk ånd, hat mot mennesker, særlig kvinner. Hans barndom er ikke noe spesielt forskjellig fra andre barns, men

⁹⁷ Pavlovic/Sekulic 1967:252

⁹⁸ Sekulic 1941:224-234

⁹⁹ Matevski 1986

for ham ser det ut som om denne barndommen er unik, trist, fylt med ydmykelser, og man kan lett finne ham i sin selvbiografiske roman *Tjenestekvinnans son*. Akkurat han, menneskehateren Strindberg, var veldig populær i Tyskland, og i de balkanske landene særlig i Kroatia, sammenlignet med de andre nordiske forfattere.¹⁰⁰ ”Skandinavismen” var så sterk, at noen tyske forfattere måtte bruke skandinaviske pseudonymer for å oppnå popularitet.

I Sverige, som et lite befolket land, trykkes bøker av anerkjente poeter i opplag på 1000 eksemplarer. Hvis det blir solgt to-tre hundre, så er det et bra tegn, forteller Jon Milos i *Antologi over moderne svensk poesi*.¹⁰¹ Han forteller en morsom sammenligning av poesi med eksplosiver. Han sier at det er trist at vi i dag har rundt 50 tonn med eksplosiver pr. innbygger, mens det ikke finnes de 2 mg ekte posei pr. leser. Dette forklarer han som mørke krefter i mennesket. Men til tross for dette, har svenske forfattere forsøkt å gjennopplive sin poesi for å komme tilbake til sin opprinnelige ånd. Den svenske forfatteren bodde og bor fortsatt i spesielle og spesifikke klimatiske forhold. Sverige er landet med store områder, store skoger og mange innsjøer, der det er store forskjeller mellom vinter og sommer, dag og natt. Det er et land med mørke dager og lyse netter, et midnattsolens land. Denne mystikken reflekterer kreativiteten hos svenske forfattere, særlig de fra tidligere perioder.¹⁰² Dette synspunktet er ikke langt unna Sekulic’. Området Skåne er sett på som en bro mellom Sverige og Europa. Av denne grunnen er forfatterne som bor der sett på som forfattere med sterkere internasjonalisme enn kollegene lenger mot nord (som f. eks. Artur Lundquist, Karl Magnus, Jan Estergren osv.).¹⁰³

Han hevder videre at det er kjent i verden at varmere land skaper varmere mennesker fylt med kjærlighet, mens kalde land skaper kjølige folk, som ikke setter mye pris på følelser. At dette ikke nødvendigvis stemmer, viser seg i de kjærlighetsfulle verkene av Maria Wine, Sonja Åkesson, Kristina Lugn, Eva Runefelt, Göran Sonnevi, Benkt-Erik Hedin osv, som skriver om kjærlighet, hvis essens er holdbarhet og varighet, ikke tap.

Sverige er et land med ca 9 millioner innbyggere og det som plager landet samt andre små nasjoner, er spørsmålet om det skal skrives på et lite språk, at forfatteren helt fra begynnelsen skal velge hvilket språk vedkommende skal bruke. Dette forklarer Milos som kroniske smerter

¹⁰⁰ Slamnig, Ivan, “Shvetska knjizevnost” *Povijest svjetske knjizevnosti* s.399

¹⁰¹ Milos 1988:9

¹⁰² Milos 1988:13-15

¹⁰³ Sekulic 1941

hos forfattere fra små land.¹⁰⁴ UNESCO, som ble stiftet i 1945 har blant annet som agenda å ta vare på og spre litteratur skrevet på språk med få brukere, og at litterære verk oversettes til større språk, som f.eks. engelsk og spansk, og blir distribuert i land som bruker disse språkene. På denne måten hjelper de til med å gjøre litterære verk kjent i verden, og dermed bidrar de til en generell litteratur- og kulturutvikling, sånn at to forskjellige litteraturkulturer kan berike og påvirke hverandre, uavhengig av språk.

Den lange unionen med Danmark førte til komplikasjoner og spent språksituasjon i Norge. Dansk språk ble offisielt skriftspråk for de intellektuelle. Navn som Ludvig Holberg, Johan Herman Wessel og noen andre anses både som norske og danske forfattere. Samme språkproblem finnes også hos Ibsen, som holdt seg til det danske skriftspråk; det var til og med et krav fra hans utgivere i København, med tanke på det danske leserpublikum, men det må nevnes her at han viser gode kunnskaper i norsk folkelig språk i *Peer Gynt*. Han viser en blanding mellom ”danisme” og ”norvagisme”, men *Peer Gynt* og *Brand* er skrevet helt i den norske ånden. Det er gjort en sammenligning i den språklige og litterære situasjonen mellom norden og daværende Jugoslavia (nærmere bestemt mellom den autonome serbiske provinsen Vojvodina, og hele Serbia) av en kroatisk litteraturvitenskapsmann og forfatter Ivan Slamnig.¹⁰⁵ Han sier at den serbiske befolkningen snakker ”serboslovenske språket” som i grunnen var nært russisk, helt frem til Vuk Karadzic.¹⁰⁶ Han hevder at akkurat det samme var situasjonen i Norge frem til Ivar Aasen (Iver Iversen). Både Aasen og Karadzic var menn fra landsbygda, begge samlet dialekter og kombinerte dem og skapte grammatikken, på den måten at det ikke finnes dansk eller russisk i disse landene. Karadzics læresetning ”Skriv som du snakker, og les det som det står skrevet” gjelder også det makedonske alfabetet.

Selv om det danske og det norske språket er nært knyttet til hverandre, er det nordmenn og svensker som Bozidar Borko kaller språkbeslektede folk.¹⁰⁷

Den norske litteraturen var helt til den andre halvdel av 1800-tallet dårlig kjent utenfor Norge. På slutten av 1800-tallet ble Ibsen først veldig populær i Europa, mest gjennom teatrene, og derfra kom han til Balkan og Makedonia.¹⁰⁸

¹⁰⁴ Milos 1988:15-16

¹⁰⁵ Slamnig, Ivan, ”Norveshka knjizevnost” *Povijest svjetske knjizevnosti* s.364-378

¹⁰⁶ Serbisk lingvist (1787-1864) som reformerte det serbiske språket og alfabetet. Hans læresetninger var: ”Skriv som du snakker, og les det som det står skrevet”.

¹⁰⁷ Borko 1971:263-266

¹⁰⁸ Bajic 1975

Sekulic beskriver Norge som et annet eksempel som viser en annen liten nasjon som kjempet mot vanskelige geografiske forhold, ved siden av de balkanske. Norge kjempet mot isolasjon og språkvanskeligheter, men er en nasjon som likevel har oppnådd en kulturell status som blir omtalt over hele verden, takket være Ibsen og andre skandinaviske forfattere. Hun ville med sin jobb lære balkanerne noe mer om disse nordiske land med sine reiseskildringer, og la merke til at det er viktig å opprettholde koblingen mellom en liten nasjons forfatterskap og litteratur fra andre nasjoner.

Danmark, som hun omtaler som et stort Venezia, har stor form, der både mennesker, båter og fugler mister orientering. Store parker, palasser og katedraler, og selve København ser ut som en fin lekemodell. Danskene, sammenlignet med de andre skandinavierne, er nærmest Europa, de reiser mye, og København er byen der den moderne europeiske tanke først nådde Skandinavia.

Det står i en kritikk om Jens Peter Jacobsens *Niels Lyhne*¹⁰⁹ av Danko Oblak, hvordan Jacobsen, pleide å sitte og lene seg mot en vegg, ved siden av en bro eller et gjerde i fire timer hver dag mens han røykte, og hvordan han kastet asken i vannet, og det hørtes et T-s-s-s og dannet seg sirkler som han stirret på, og så hvordan de ble mindre og mindre. På samme måte satt også Lyhne, og Mogens lå på gresset. Sånn er de danske, skriver Danko Oblak, en kroatisk barneforfatter og journalist, i etterordet i oversettelsen av *Niels Lyhne* fra 1956. Jacobsen er en typisk dansk fantast som tror vi er dømt til å leve alene. Danko Grlic skrev også i sin *Estetski svet Søren Kierkegaard*.¹¹⁰ Hva slags mann er han Kierkegaard - han som ingen vet om er forfatter eller filosof?

En annen kritiker fra Serbia, Nada Marinkovic¹¹¹ har også skrevet om påvirkningen den nordiske naturen har på sine forfattere. Når Hamsun flyttet til Nordland, ble han først blendet av en sånn ubeskrivelig natur. Han er vandreren Hamsun, som vi finner hos Glahn, Johan Nagel, August, Abel.¹¹² Verkene fra de nordiske forfattere har et særtrekk som kommer av de lange nettene, tåkete dager, vinden som alltid er der, som leder folk til mørke tanker. Norge er landet fylt med kontraster, riket med hemmelige skapninger og legender, med eldgamle fjell og lysende fjorder. Den nordiske mannen er en mystisk mann, ofte fatalist, en mann som tar livet svært alvorlig. Sånn er Hamsun, Ibsen og Bjørnson.

¹⁰⁹ Oblak 1956:237

¹¹⁰ Grlic 1975

¹¹¹ Marinkovic 1969:132

¹¹² Brodnjal 1975:293-302

I et forord til en oversettelse av Sigrid Undests *Våren*¹¹³ fra 1969, skrev Vladimir Petric om det mest vanlige problemet i de nordiske verkene. Vladimir synes at mange nordiske forfattere skriver om ekteskap, kvinnefrigjørelse, kvinnens plass i samfunnet og ekteskapet, retten til kjærligheten. Disse var de vanskeligste spørsmål i norden på 1800-tallet, sier han. Her trekker han fram Ibsen og Undset, særlig Ibsens *Et dukkehjem*. Forskjellen er at Rosa i *Våren* kommer tilbake hjem til familien. Rosa gir et bedre og lykkeligere liv sjansen. Det er motsatt av hva Nora i *Et dukkehjem* gjør. Men mer om Nora og den legendariske *Et dukkehjem* kommer vi tilbake til senere i oppgaven.

Ut fra min undersøkelse om nordisk litteratur i Makedonia har jeg kommet til et resultat som viser at noen forfattere er mer representert enn andre, som forventet. Det er noen forfattere som kontinuerlig har blitt oversatt i løpet av årene, forfattere som fortsatt leses, det er forfattere som t.o.m. er en del av utdanningssystemet i Makedonia. Siden Norden har fostret så mange markante forfattere, må jeg innrømme at det viste seg vanskelig for meg i denne oppgaven å begrense valget til bare tre forfattere som de mest representerte i Balkan-regionen. Derfor valgte jeg tre forfattere fra hvert land, Danmark, Norge og Sverige. De jeg tok med som de mest oversatte fra Danmark, er H.C. Andersen, kjent som det største barnet i hele verden, Søren Kierkegaard, kjent som den merkeligste forfatter-filosof, og Jens Peter Jacobsen, den største nordiske stilistiske koloristen. Fra Norge har vi Henrik Ibsen, kjent som en av de største dramatikerne til alle tider, ikke bare i Norden, men i verden, Knut Hamsun, kjent som den ”nazistiske” vandreren, og Sigrid Undset, kjent som den ensomme kvinneforkjemperen. Til sist, fra Sverige har jeg tatt med August Strindberg, den største kvinnehater og antifeminist fra Norden, Selma Lagerlöf, den gode nasjonbeskriveren, og Astrid Lindgren, kjent for Pippi-historiene. Her følger noen utdypende synspunkter på mottakelsen av dem hos balkanske lesere.

¹¹³ Petric 1969:7-17, s.13

5 Danmark

5.1 Hans Christian Andersen

Siden man kan si at Danmark ligger nærmest Europa, tillater jeg meg å starte med forfatterne derfra. Den mest betydelige danske forfatteren, som skiller seg ut fra de andre i Danmark, er uten tvil Hans Christian Andersen. Som Isidora Sekulic¹¹⁴ sier: ”H.C. Andersen, han som selv ikke visste om seg selv om han var tragisk eller komisk” kommer i oppgaven min som første forfatter på listen. Andersen fremstår biografisk som en stygg og fattig, tynn og mager person, men som hadde en rik sjel som blendet alle lesere. Sekulic forteller om den store forfatteren som ingen kvinne ville ha, som forvandlet det vanskelige livet sitt til drømmer og eventyr som leses, ikke bare av barn, men også av voksne, vanlige folk, filosofer, religiøse mennesker osv. Andersen er den mest representerte forfatteren i Makedonia, ikke bare som forfatter fra Danmark, men hele Skandinavia. Fortellingene hans er oversatt i flere utgaver og til alle balkanske språk. Det er hans bøker som finnes mest på hyllene, både i de makedonske offentlige biblioteker og i private samlinger i folks hjem, særlig med tanke på at barn skal lese dem. Andersen finnes ikke bare som obligatorisk pensum på skolene i utdanningssystemet i Makedonia, men også for barn under skolealder. Der har man fortellinger i form av bildebøker. I Makedonia utgis ”читанки” (”Tsjitanki” – direkte oversatt: ”lesebøker”) i ca. 5,000 eks, og ”лектири” (”lektiri” - skolebøker barna må lese i sommerferien) i ca. 20,000 eks. i hvert nye opplag. Andersen finnes i begge disse kategoriene. Josip Tabak var en kroatisk oversetter, skribent, essayist, journalist og litterær kritiker som kunne mange språk. Mange av Andersens fortellinger kommer til Makedonia via hans oversettelser til kroatisk. Han mener at Andersen var en mann som trodde på sitt eget livs stjerne,¹¹⁵ at Andersen selv trodde på karakterene og heltene fra de nordiske eventyrene, og at han var som dem. Andersen beriket byen sin med sine verker, og han, den tilsynelatende latterlige og litt gale forfatteren, fikk oppleve at avgjørelsen om å reise en statue av ham selv i København ble tatt, forteller Tabak. *Den grimme Ælling* er mottatt på Balkan ikke bare som en fantastisk fortelling for småbarn, men også som den mest originale selvbiografien i verden. Nettopp han, Andersen, gutten som vokste opp med Ludvig Holbergs komedier og fortellingene

¹¹⁴ Sekulic 1941:252-260

¹¹⁵ Tabak 1989:245

om *Tusen og en natt*, gutten som ville være populær, ble faktisk den mest populære nordiske forfatteren på Balkan, med eventyrene og historiene sine. “Andersens eventyr er ikke alltid rent eventyr, for noen er symbolske og noen utgjør en eller annen livshistorie eller en slags psykologisk forståelse av verden”, skriver Tabak. Andersen kritiserer alltid noen bestemte eller samfunnet som helhet i sine tekster, særlig landsbyfolks levesett og deres mangel på opplysning. Han skaper sterke bilder av folks egoisme, dumhet og falskhet på en fin og smidig måte, mens han også framhever naturligheten og skjønnheten, åpenheten og rettferdigheten. Han forteller historiene sine med humor og ironi, hevder Tabak videre. Han sier at Andersen er barnas predikant i sine korte fortellinger, og han mener at det ikke er noe rart at det finnes oversettelser av oversettelser, og oversettelser i tredje og t.o.m. fjerde ledd, fordi Andersen ble populær før selve Danmark ble populært. Andersen kunne gjennom eventyrene fortelle sine samtidige den bitre realiteten.¹¹⁶ Selv om han var ansett av noen som grunnleggeren av den realistiske prosa, og at han også skrev lyrikk, drama, roman eller reiseskildringer, er han aller mest kjent og mottatt i Makedonia (Balkan) som den beste eventyrforfatteren. Han er en forfatter inspirert av selve livet. Andersen selv har sagt at livet er det beste eventyret. Mazuranih Ivana Brlic,¹¹⁷ en annen kroatisk forfatter som analyserer Andersens første eventyr, finner at Andersen er en forfatter som liker å flette lyrikk og symbolikk på en sånn måte at det skapes et klassisk, typisk eventyr med karakter av ren poesi. Hun sier at hans dikt er ekte dikt i prosa. Litt senere oppdager hun hvordan fortellingene hans forvandler seg til ”anti-eventyr”, der helten lider og synker. Som et eksempel på det, nevner hun *Den lille Pige med Svovlstikkerne*, der fantasien kan være det reelle, der jenta fryser så mye at hun begynner å hallusinere et møte med den døde bestemoren sin. At fantasi blandes med realitet, forteller også en annen kroatisk oversetter av Andersen, Mirko Rumac.¹¹⁸ Han forteller at Andersen ikke reiste mye, men det han så, forvandlet han lett til en rik fortelling, der virkeligheten og fantasien blandes. Rumac omtaler Andersens stil som utmerket, med tro på det gode og med innslag av humor. Reiseskildringene ses på som fargerike, noe han selv har sett og opplevd, og drama karakteriseres som hans svakeste side. Brlic anser Andersen som flink til å finne et under og fremstille det mest mulig poetisk og følsomt. Det finnes glede og tristhet, godt og ondt, misunnelse, visdom og dumhet, overdådighet og fattigdom, skjønnhet og stygghet, kjærlighet og hat, uansett om eventyret handler om mennesker, dyr, planter – eller alle slags

¹¹⁶ Tabak 1989:246

¹¹⁷ Vukovic 1983:153

¹¹⁸ Rumac “Danska književnost” *Povijest svjetske književnosti* s.314

skapninger. Hun mener også at hans eventyr leses med spenning, men spenning som ikke gjør deg likegyldig og avslappet. Blant Andersens eventyr i Skopje og Sarajevo finnes i hovedsak *Den grimme Ælling*. I tillegg er *Sneedronningen*, *Tommelise*, *Keiserens nye klæder*, *Den lille Havfrue*, *Den lille Pige med svovlstikkerne* osv. veldig kjente. Det er vanskelig å lage et utvalg av eventyr i en Andersen-utgivelse uten å ta med *Den lille Pige med svovlstikkerne*, *Tommelise*, eller *Den lille Havfrue*, sier Nihada Kordic,¹¹⁹ en bosnisk litteraturviter. Jeg har også selv sett mange samlinger av barnefortellinger av flere forfattere, og i de fleste er Andersen representert. Josip Vidmar¹²⁰ en slovensk kritiker, essayist og politiker, synes at Andersen hører hjemme i den europeiske romantikken, særlig den tyske, som lå nær den danske, påvirket av navn som E.T.A. Hoffmann eller Heinrich Heine. Han mener at Andersen klarte å blande litt fra begge to, Hoffmanns fantastikk og Heines følsomhet, skrevet med ironi. Andersen følger i fotsporene etter Johann Ludwig Tieck, Jakob og Wilhelm Grimm og Adelbert von Chamisso. Ikke minst merkes det hos Andersen også påvirkning fra dronning Scheherazade fra *Tusen og en natt*, som han fikk lese da han var barn, mener Vidmar. Vidmars beskrivelse av Andersens personlighet minner litt om Sekulic' analyser av de nordiske forfatterne. Han påstår at Andersen var en mann som gikk mot ytterlighetene, hadde urolige nerver, var en merkelig karakter og noe skrudd person med nevrotiske trekk.

Andersen finnes i dag i Makedonia i mange oversettelser, på alle eks-jugoslaviske språk (makedonsk, serbisk, kroatisk, bosnisk, slovensk), men også noen få på fransk, bulgarsk, albansk, nederlandsk, russisk, tysk, tyrkisk og engelsk. I de nyeste skolebøkene i grunnskolenes utdanningssystem som kom ut i 2008, finnes ingen eventyr av ham. Han bare nevnes¹²¹ i en kort tekst i forlengelsen av en omtale av brødrene Grimm, som de beste barneforfattere i hele verden. Hans tilstedeværelse i utdanningsystemet i Makedonia varierer gjennom årene. Derfor ser jeg ikke den nåværende situasjonen som endelig, og tror han vil bli hentet inn igjen som pensumlitteratur i utdanningsprogrammene til neste utvalg. Rumac Mirko¹²² skriver i sitt kapittel om dansk litteratur i *Povijest svjetske knjizevnosti* at Andersens navn er et synonymord for eventyr. Hans eventyr lyktes å nå hele verden, lyktes å underholde eller gjøre oss sørgelige, og vekke følelser hos hver og en av oss. Forfatterens elendige liv har gjort ham i stand til å se

¹¹⁹ Kordic 1989:5-6

¹²⁰ Vidmar 1984:297-305

¹²¹ *Makedonski jazik za treto oddelenie* 2008:145

¹²² Rumac, Mirko, "Danska knjizevnost" *Povijest svjetske knjizevnosti* s.314

verden forskjellig fra andre. I dag er mottakelsen av eventyrene litt annerledes. Dette påvirker lesningen av eventyrbøkene. I et essay skrevet av Aleksandar Prokopiev,¹²³ en makedonsk forfatter som skriver litt mer om dette i *Bajkata i crtaniot film* – (Eventyret og tegnefilmen), hevder han at i dag virker det som at forbindelsen mellom barn og de tradisjonelle eventyrfortellingene er svekket. Han hevder at tegneserier, tegnefilmer og videoer i dag besetter barns psyke og dette påvirker den klassiske barneoppdragelsen med eventyrlesning, for eksempel. Barna sitter i dag foran tv og data i stedet for foran bestemor og bestefar. Men samtidig har tegneseriene beholdt det vesentlige fra selve eventyrene, og når alt kommer til alt, ligger røttene i eventyrene. Måten karakterene skapes på i dagens tegnefilmer, er tross alt basert på god og ond, pen og stygg, smart og dum, slem og snil, dårlig og fin, osv. Personene blir dyr, dyr blir snakkende, det finnes mye magi, mange magiske sverd, overføring av makt til en annen form, makt med magiske ord, magiske drikker osv. Tegneseriene *He-man*, *Superman* eller *Batman* er gode eksempler på dette, mener Prokopiev. Han forteller videre om ”filmatisering av eventyret”, og at ordet ”eventyr” uten problem kan byttes mot ”tegnefilm”. De onde får alltid sin straff til slutt. Selv om Prokopiev kaller det for ”grådig produksjon” av tegneserier, har eventyrene opp i gjennom årene påvirket barna og deres psyke. Eventyrene har alltid vært en del av barnas oppdragelse, tross alt. Prokopiev er fortsatt overbevist om at eventyret forblir en uerstattelig litterær venn for barna som vokser opp.

I min undersøkelse fant jeg ikke noen tilstedeværelse av Andersen i den videregående skolens utdanningssystem, men tar man litteraturtypen i betrakning, er det ikke vanskelig å forstå hvorfor er det sånn. Andersen leses litt senere igjen, på universitetet i det pedagogiske faget. Han leses i kurset om verdens barnelitteratur.¹²⁴

På begynnelsen av 1970-tallet ble Andersen også representert og populær i form av tv-bok, og ikke bare i papirform. I 1975 ble han spilt på RTV i Ljubljana. *Improvisatoren* kom først i 1954 i Beograd, fordi Beograd var hovedstad og et kulturelt sentrum i daværende Jugoslavia. Andersen kom vanligvis til Makedonia via oversettelser til serbisk. På nasjonalbiblioteket i Skopje kan man f.eks. finne en oversettelse til makedonsk fra 1949 av Vasil Kunoski, fra 1955 av Boris Blagoeski, fra 1966 av Dimce Panevski og en på bulgarsk og serbisk fra 1931.¹²⁵ Rudolf Kresal, en slovensk oversetter, oversatte Andersen via tysk, kroatene Josip Tabak oversatte fra

¹²³ Prokopiev 1990:65-69, (maj, juni br 5-6)

¹²⁴ Samtale med Mito Spasovski, professor i pedagogikk på universitetet i Skopje 01.02.2010

¹²⁵ Opplysningene er hentet fra nasjonalbibliotekt i Skopje, juni, 2010

dansk, Vera Jugovic, en serbisk oversetter, oversatte også fra dansk, Velika Sirilova, en makedonsk oversetter, oversatte via fransk, Vasil Kunoski via serbisk osv. Alt dette viser at i det gamle Jugoslavia var oversettere ganske flinke og godt forberedt til å gjøre oversettelser fra forskjellige språk. Samme bok ble gjerne utgitt på serbokroatisk samtidig i Beograd og Zagreb – i Beograd med kyrilliske bokstaver og i Zagreb med latinske. Det er også tilfeller hvor det samme har skjedd for Beograd og Ljubljana, men her på henholdsvis serbokroatisk og slovensk. Slike eksempler finnes på nasjonalbiblioteket i Skopje idag, fra oversettere som Slobodan Lazic, Josip Tabak og Vera Jugovic. Det finnes noen oversettelser i Makedonia på bulgarsk, som er litt eldre, fra ca 1940-tallet, men så kommer det en voldsom bølge med oversettelser på jugoslaviske språk, og de bulgarske blir fortrent. Det finnes et dansk eksemplar på det nasjonale biblioteket i Skopje fra 1905 – ”*Eventyr og historie*”, Gyldendalske boghandel. Sannsynligvis kom den til landet som gave. I dag finner vi nesten hele Andersens forfatterskap oversatt til makedonsk. Han fortsetter å bli oversatt via forskjellige språk og gitt ut i mange forskjellige utgaver i Makedonia. Blant Andersens oversettere til makedonsk er Magdalena Careva, Boris Blagoeski, Velika Shirilova, Slavco Temkov, Dimce Panevski, Blagoja og Ilija Korubinoski, Vasil Kunoski osv. De eldste oversettelsene vi finner i dag i Makedonia, kom ganske tidlig, fra begynnelsen av 1900-tallet, og de er hovedsakelig på bulgarsk. Blant de første oversettelsene av hans eventyr til makedonsk kan nevnes *Keiserens nye klæder* fra 1947, oversatt via russisk, og den siste var utgaven av Andersens samlede eventyr, som kom ut i 2008.

5.2 Søren Kierkegaard

Den neste danske forfatteren, Søren Kierkegaard, befinner seg langt fra barnelitteraturen. Han er dansken som diskuteres i Makedonia og regionen like mye som Andersen, men han omtales og analyseres på en annerledes måte og av en annen lesekreis. Han er en som ingen vet ”hvem” eller ”hva” er. Han er den største lekeren med leserne. Kierkegaard leder oss til ideen om at alt man gjør, må forklares. Du eksisterer med din egen sannhet, og med den sannheten kan du enten ha rett eller ta feil, være lykkelig eller ikke, vinne eller tape, og du må eksistere i denne sannheten, mot alle mulige ytterpunkter, håp, fortvilelse, tro osv. Eksistensen og mulighetene er

hans vesentligste interessefelt, at det umulige blir mulig. Sekulic¹²⁶ har analysert nøyaktig Kirkegaards ideer om å komme til det punktet der tanken ikke lengre kan tenkes. *Forførerens Dagbog* anser Sekulic som et av de rareste verkene i hele verden. Er det poesi eller krangel, er det moral eller umoral, er det menneskelig syn på ting eller umenneskelig, spør Sekulic seg. Svaret på hennes spørsmål blir bare et nytt spørsmål, og det er det samme som det jeg har nevnt tidligere i oppgaven, hvor Danko Grlic skrev i sin *Estetski svet Søren Kierkegaard*: ”Hva slags mann er han Kierkegaard - han som ingen vet om er forfatter eller filosof?” Den kroatisk forskeren, som jeg tidligere har nevnt i forbindelse med Andersen, Mirko Rumac, kjenner den nordiske litteraturen godt. Han analyserer¹²⁷ Kierkegaard med utgangspunkt i hans eget liv. Han kaller Kierkegaard for ”personen uten tilhengere fra sin tid”. Rumac skriver mye om hvordan Kierkegaard vokste opp med den religiøse læren, og med en fanatiker av en far som påvirket ham sterkt. Defor skaptet det en sånn isolert person som Kierkegaard, med en sensitiv mental konstitusjon. Rumac er enig med Danko Grlic i at Kirkegaard befinner seg på grensen mellom forfatter og filosof. Grlic var egentlig tilhenger av marxistisk humanisme, som er en retning innenfor marxismen som primært fokuserer på Marx’ tidlige arbeider. Han var født i Bosnia, men bodde og studerte filosofi i Kroatia. I 1969 oppnådde han doktorgrad med sitt arbeid ”*The Founding Thought of Friedrich Nietzsche*”. I 1971 underviste han som professor i filosofi på universitetet i Beograd, Serbia, og i 1974 i Zagreb, Kroatia. Blant annet skrev han et essey om Kierkegaard, *Estetski svet Søren Kierkegaard*¹²⁸ (*Søren Kierkegaards estetiske verden*) i 1975, der han gir en detaljert kritikk av *Forførerens Dagbog*, som også ble oversatt av ham i 1956. Han sier at Johannes fra *Forførerens Dagbog* og den endeløst reisende Søren, som kjemper til siste slutt, ikke har noe med hverandre å gjøre. Johannes prakker en annen elsker på sin kjæreste, og Søren, den dødssyke, dør alene, den mest trofaste man kan tenke seg. Den ene er estetiker og den andre etiker. Én karakter fra litteraturen og én fra realiteten. Grlic analyserer også Kierkegaards tekster som veldig forskjellige fra hverandre. Han lurer på hvordan samme person kunne skape disse karakterene, som om det ikke var snakk om samme forfatter. For å få svar, hjelper det ikke med noen ”litteraturisering”, ingen ”psykologisering” heller, hevder Grlic. Spørsmålet er hva slags metode for tilnærming kritikerne skal bruke. Der psykologien begynner, finner vi ikke lengre litterære verker. Etter alle analyser fra litteraturkritikere, psykologer, eksperter og

¹²⁶ Sekulic 194:260-269

¹²⁷ Rumac, Mirko, ”Danska knjizevnost” *Povijest svjetske knjizevnosti* s.302- 337

¹²⁸ Grlic 1975

teoretikere, kommer vi igjen til spørsmålet: ”Er det samme forfatter? Hva slags mann er Kierkegaard i sin egne eksistensielle beslutsomhet?”, spør Grlic seg. Han har kommet til det svar på disse spørsmål til slutt at litteraturen tillater mer frihet og kombinasjon, diversitet, mangfold, den kan være usann, kan være en lek, akkurat som Johannes leker, mens leken i det virkelige livet er vanskeligere og den er uten illusjoner. Han synes også at Kierkegaard klarer å vise hvordan leken kan finnes i det virkelige livet, når livet blir satt på spill, at mennesket blir menneske bare når man leker, og at leken er bare en lek som mennesket leker, og at dermed er litteraturen en form for eksistens. Med dette forstår Grlic at det virkelig bare er én som skriver. Det er Kierkegaard, en av de merkelige karakterene i verdens litteratur. Grlic påpeker på en sirkel som slutes, at alt koker ned til én og samme ting. Hans teori er følgende: Hvis Don Juan for Kierkegaard er legemliggjørelsen av estetikk, Sokrates av moral og Jesus av det religiøse, og hvis kjærligheten til gjentakelse muliggjør estetisk sødme som vi gjennomfører i forhold til det moralske eller til det religiøse, da blir den religiøse mannen estetikker igjen, fordi det er den eneste måten å bli religiøs på. Det koker ned til at Don Juan, Sokrates og Jesus for Kierkegaard er en og samme person og sirkelen slutes, skriver Grlic. Den makedonske litteraturviteren Ivan Dzeparovski skrev i 1995 en artikkel¹²⁹ *Za ironijata-so postojano navrankanje na Kirkegor. (Om ironi – med stadig tilbakevendelse til Kierkegaard)*, samme tittel som Kierkegaard selv benyttet i sin magisteravhandling fra 1841¹³⁰. Dzeparovski deler artikkelen i to hoveddeler, der han tar opp problemet ironi, som er Kierkegaards primære anliggende, dermest analyserer han tilstanden nå og tilstanden før. I sin analyse inkluderer Dzeparovski en annen tenker fra 1900-tallet, den såkalte spanske Sokrates - Migel de Unamuno, der han med sitt verk reiser spørsmålet om et positivt eller negativt forhold til ironien. Det var Migel de Unamuno som gjenopplaget Kierkegaard og har gjort ham levende for oss, mener Dzeparovski. Om hvem Kierkegaard er, blir også Dzeparovski forvirret. Han har også jobbet med hans lek med pseudonymene.¹³¹ Dzeparovski mener at disse pseudonymene ikke er tilfeldig valgt, og det er heller ikke tilfeldig at det er akkurat navnet ”Johannes” Kierkegaard bruker. Han tolker koblingen til bibelen som et ironisk syn på bibelen, det er en førfører som heter Johannes. Alle de forskjellige pseudonymene kategoriserer Dzeparovski som ”heteronymer”. Dzeparovski kommer til den konklusjon at han ikke bare setter livet på spill, men også setter navnet sitt på spill. Kierkegaard sier: ”Hvis livet er

¹²⁹ Dzeparovski 1995

¹³⁰ (med tilbakevendelse til Sokrates)

¹³¹ (Johannes de Silentio, Johannes Climacus, Af ham, Anti-climacus osv.)

satt på spill, er det allerede alt tapt på forhånd”. Altså, alle pseudonymer er ren ironi og Kierkegaard er ikke bare *magister artium*, men også den største *magister ironiae*, sier Dzeparovski. Kierkegaard er fortsatt aktuell i våre dager. Han leses på det filosofiske faget på universitetet i Skopje. I dag leses Kierkegaard fortsatt på universitetene rundt på Balkan. I Sofia faller interessen mot sammenligning mellom Kierkegaard og Kant, og transcendentalistisk teologi, så vel som spørsmålene om Gud og individet. Blant de første verkene som kom ut, var *Forførerens Dagbog* på kroatisk i 1956, oversatt av Danko Grlic.

5.3 Jens Peter Jacobsen

Den tredje danske forfattere som er mest representert i Makedonia og på Balkan forøvrig, er Jens Peter Jacobsen. Jacobsen er en lysere karakter enn Kierkegaard. Når jeg sier lysere, mener jeg lysere fordi han gir oss et lite glimt av modernismen og den moderne sensibiliteten i Danmark. Jacobsen vakte oppmerksomhet på Balkan, særlig blant slovenere. Han er en annen nordisk drømmer som gir oss en beskrivelse av seg selv, sin psyke, og han svømmer i sine egne tanker. Han er blitt beskrevet av flere slovenske akademikere som lederen for de danske naturalistene. Blant dem som har skrevet om Jacobsen er Ivan Cankar (den største forfatteren i Slovenia), Viktor Smolej (en slovensk literaturviter, kritiker, oversetter og leksikograf), og Vladimir Levstik (en slovensk dikter). Jacobsen er blitt ansett og mottatt som romantiker med moderne tanker og som en som avslørte folkets sjelsstruktur. Han vokste selv opp med naturen og vitenskapen, hvor det religiøse ikke lengre var på mote. *Mogens, Niels Lyhne, Fru Marie Grubbe* inneholder moderne kvinner og menn med stil. Man ser lett at disse verkene og selve karakterene i verkene er laget av en kunstner. Derfor er Smolej enig med Brandes når han karakteriserte Jacobsen som ”kolorist”. Det er den beste beskrivelsen av denne forfatteren, mener Smolej.¹³² Den mest representerte romanen i Makedonia er *Niels Lyhne* - som Smolej sier: ”den romanen som gjorde Jacobsen rik etter langvarig elendighet”. Selv om Ibsen kalte verket ”det mest raffinerte verk” og Rainer M. Rilke beskrev den som ”boken om skjønnhet og dybder” (jo mer du leser, desto mer legger du merke til livets mildere lukter),¹³³ ser Dimitar Solev litt annerledes på det. Dimitar Solev var en makedonsk forfatter, novellist, essayist, oversetter og

¹³² Smolej 1964:139-143

¹³³ Solev 1959:5

litteraturkritiker. Han sier at i dag ville ikke kritikken av *Niels Lyhne* ha vært så smigrende som på den tiden. Tidene har forandret seg og publikum reagerer annerledes på det som før begeistret folket. I dag¹³⁴ virker mye i denne romanen veldig naivt, måten livet er fremstilt på, særlig problemet i forhold til det religiøse. Bortsett fra alt dette, klarte Jacobsen å skrive om striden om religionsfrihet på en veldig freidig måte, og dette skal ikke undervurderes, mener Solev. Niels, sier han, er egentlig en typisk romantisk personlighetstype. Han er en som slites mellom sine ønsker og muligheter, som opplever ulykke overalt og ikke finner sin plass i livet noe sted. Den religiøse Niels reiser uten mål og mening og prøver å finne seg selv. Når det gjelder å kalle Jacobsen ”kolorist”, er Solev enig med de andre, og kaller Jacobsens språk for tvers igjennom fargerikt og setningene fulle av musikk. Storheten hos Jacobsen ligger i hans stil, hevder Solev. Uansett hvor mye Jacobsen blendet folk på sin tid, har han i dag mistet mye av sin glans, fordi menneskene forandres med tiden med den også deres smak. Samtidig skriver en annen kritiker, Miroslav Stojanovic, at Jacobsen ikke har mistet sin glans. Stojanovic beskriver¹³⁵ ham som vaklende mellom vitenskap og litteratur, men en glitrende stilist. Stojanovic anser *Niels Lyhne* for å være en slags selvbiografi, fordi både Niels og Jacobsen har mange felles drømmer. Begge to fantaserer og leker, men det de får til slutt, er bare tristhet og rastløshet. Gamle oversettelser, kritikker og analyser fra det tidlige 1900-tallet, blant dem noen få om Jacobsen, er ofte anonyme. Det var ikke vanlig å oppgi navnet på oversettere, spesielt ikke om de kom fra Bulgaria. Men det står i et forord i en kroatisk oversettelse av Jacobsens *Mogens* om hvordan han skriver om naturen i bøkene sine. Det blir lagt vekt på at han har beskrevet naturen veldig detaljert, både vinter og vår, og bl.a. med fokus på hvordan naturen påvirker Jacobsens sjel og personlighet. Han er en del av naturen og hans karakterer er som selve naturen.¹³⁶ Som jeg nevnte i et tidligere kapittel om forbindelsen mellom nordiske forfattere og naturen, er Jacobsen her intet unntak. I et annet forord¹³⁷ i en bulgarsk utgave står det at selv om hans liv var fattig på spenning og lidenskap, begeistret Jacobsen Ibsen og Brandes. Det at han skriver på en uvanlig måte, krever at leserne bruker mye fantasi, intelligens og følsomhet. Den bulgarske professoren Al. Balabanov forteller¹³⁸ litt om Jacobsens forhold til sin far. Balabanov skriver at faren hans heldigvis ikke hadde utdanning. Heldigvis, sier han, fordi hvis han hadde hatt det, ville han ha stått i veien for

¹³⁴ 1959

¹³⁵ Stojanovic 1966:235-238

¹³⁶ J.P.J. *Mogens*, Merkureva zabavna knjiznica, 1918, Zagreb

¹³⁷ J.P.J. *Niels Lyhne-povijest jedne mladosti*, Zabavna biblioteka, 1919, Zagreb

¹³⁸ Balabanov - skrevet i 1906, utgitt i 1942:3

sin sønn og plagd ham med sine litterære betraktninger og regler fra forskjellige pedagoger, med andre ord, fra de som har lykkets best i kulturlivet, blant dem de såkalte pedagogene. Balabanov fokuserte på dette fenomenet, fordi det på den tiden i Bulgaria var mange unge som ble ”kvalt” av sine utdannete foreldre, dvs. fedre. Han skriver for den typen lesere som liker å lese sakte, stoppe ved hver eneste setning, tygge på den, analysere den og tenke over den, ikke for de som bare leser bokstavene fort, men som lar seg oppsluke av teksten. Selv Ibsen trengte fire uker på å lese *Niels Lyhne*,¹³⁹ forteller Balabanov.

I følge en kritikk fra G.D.Jurukov av en utgave av *Niels Lyhne* i Plovdiv, Bulgaria, var Jacobsens beste verk *Arabesk* fra 1882, der nye følelser og toner i språket kommer til uttrykk.¹⁴⁰ Danko Oblak,¹⁴¹ en kroatisk journalist og barnebokforfatter, mener det er et trist aspekt ved Jacobsens litteratur. Han sier at Jacobsen bare ønsker og ønsker og at det blir med dét, å ønske. Oblak mener at å skrive om Jacobsen, innebærer å skrive om en som aldri har opplevd noe i livet. På den ene siden har man ikke noe å si om ham, og på den andre siden er det masse ting å fortelle. Både Oblak og Stojanovic synes at han behersket språket sitt godt, og at han ga språket stil. Ganske tidlige oversettelser av Jacobsen daterer fra første halvdel av 1900-tallet, og de er stort sett gitt ut i Zagreb. I 1959 kom *Niels Lyhne* ut på makedonsk i Skopje, oversatt av Vasil Kunovski. Interessen for Jacobsen har i dag nesten helt forduftet.

¹³⁹ Balabanov - skrevet i 1906, utgitt i 1942:6

¹⁴⁰ Jacobsen, J. P. *Nils Ljune (mezjdu zjivota i blana)* Izdanje na bibliotekata, Plovdiv.

¹⁴¹ Oblak 1956:235-242

6 Norge

Etter å ha sett nærmere på tre danske forfattere i Makedonia og området, skal vi i dette kapittelet holde fokus på de tre norske forfatterne H. Ibsen, K. Hamsun og S. Undset. Som forventet var det Ibsen som kom ut som den mest populære, så vi starter med ham.

6.1 Henrik Ibsen

Den uten tvil mest representerte norske forfatter er Henrik Ibsen, den største nordiske dramatikker som påvirket utviklingen av det europeiske drama, for ikke å si dramatikken i hele verden. Selv om han skapte skandale på 1800-tallet med sin skrijving, ble han en av de mest respekterte norske forfatterne, og er derfor den mest representerte norske forfatteren i Makedonia. At man kan lese Ibsen på makedonsk er mest takket være Mateja Matevski og hans oversettelser via serbisk. Matevski var selv student i litteratur og drama, og Ibsen var et av hans felter. I 1986 skrev han et essay¹⁴² om Ibsen og det nye europeiske dramaets opprinnelse. Der skriver han at han føler seg forpliktet til å omtale denne strålende forfatteren og å gi informasjon til de makedonske lesepublikumet, som stort sett bare kjenner Ibsens navn fra teateret.¹⁴³ Matevski forteller at teatrene i Tyskland spilte en stor rolle for Ibsens popularitet. Dette gjorde ham til den mest leste nordiske forfatteren. Matevski forteller hvordan Ibsen klarer å skrive historier med svake begynnelser, der ingen spennende handling forventes, der ingen vanskeligheter synes å foreligge, der idyllen råder med en koselige atmosfær, der alt synes å være lykke. Alt som skjer hos Ibsen, skjer logisk. Plutselig utvikles så karakterene dramatisk senere i teksten, og leseren kan forvente seg den største overraskelse. Enig med Matevski er også en bulgarsk forsker, D. Tsvetkov.¹⁴⁴ Han skriver i *Godisnikut na plevenskata drjavna muska gimnazia za ucebnata 1908-1909 god.* at det ikke finnes noen overraskelser i hans dramaer med den hensikt å fange leseren eller teatergjengeren. Hvis det er noe uventet og overraskende i dramaene, er det selve karakterene. Det som blir uklart mot slutten, er ikke bare blir uklart for leseren, men også for karakteren selv. Tsvetkov sier også at Ibsen er en forfatter som klarer å

¹⁴² Matevski 1986, jan-fev. br. 1-2

¹⁴³ Matevski 1986:8

¹⁴⁴ Tsvetkov 1909

fremstille det moderne livet med et pessimistisk utgangspunkt, og det pesimistiske kan være mystisk eller realistisk. Men han hevder at Ibsen ikke klager, han bare anklager samtiden. *Peer Gynt*, som jeg nevnte tidligere i Sekulic' analyser, er iøynefallende for Matevski også. Han beskriver Peer som poet og drømmer, en luring og eventyrer, der myte og realitet, hverdag og det uvirkelige, drøm og mareritt, blandes. Matevski ser på Ibsen som en mann som reiser noen essensielle og dype problemstillinger i forhold til frihet, frigjørelse av personligheten, og det å finne seg selv. Han er en enestående forteller i dialog-formen og i fremstillingen av idékonflikter. Ibsen var en merkelig nordmann. Jeg må understreke at dette essayet er så gammelt (1909), at Tsvetkov omtaler Ibsen som "den nylig avdøde forfatteren". Han hevder at Ibsen kjempet for å finne kilden til ondskapen for så å ødelegge og fjerne den. For at man skal forstå hans forfatterskap, må man forstå politikken og samfunnet i Ibsens samtid. Han var en mann som gjemte seg for sine egne søsken, stengte seg inne i et rom hele dagen og leste bøker. Han hadde ikke tillitt til andre folk, og oppførte seg avvisende overfor folk som ville nærme seg ham, der han pleide å sitte på kaféen ved Grand Hotel i sentrum av Oslo. Tsvetkov forteller videre at Ibsens popularitet i første omgang var begrenset til Skandinavia. Bindeleddet mellom Ibsen og den europeiske litteraturen ble Brandes, som bragte Ibsen til det tyske publikum, og fra Tyskland gikk veien så videre til resten av Europa. Ibsen ble kjent i Tyskland fra midten av 1880-tallet, fem til seks år senere i Russland og Frankrike, og rundt 1890 på Balkan.¹⁴⁵ Her er det på sin plass å komme tilbake til Sekulic' analyser. Sekulic sier om Ibsen at han var en mørk forfatter, tung som bly og alvorlig, og hun sammenligner ham med Bjørnson, der hun beskriver Bjørnson som den sjarmerende, temperamentsfulle og den populære forfatteren. Sekulic skriver mye om *Peer Gynt*, om hvordan Peer fantaserer helt fra begynnelsen, fantasier om f.eks. "Peeropolis", "Gyntiania",¹⁴⁶ der det ikke finnes noen følelse, ingen moral, intet bra men intet dårlig heller, bare fantasier. Peer er en som ikke kan elske virkeligheten. Han har ikke noe yrke, vi vet ikke hva det er han driver med, vi ser bare en blek karakter, som lever i kontinuerlige løgner, og med en personlighet som preges av egoisme, hevder Sekulic. Det er ikke lett å finne formelen for hvem Peer Gynt er, eller hva han er, hva han skal forestille. Peer er kaotisk, komisk, tragisk, sprø, kaprisiøs, sjenerøs og umoralsk. Noen kritikere sier at Ibsen beskrev sin norske nasjon gjennom skapelsen av Peer. Uten tvil, sier Sekulic, har Ibsen formidlet typiske nordiske trekk:

¹⁴⁵ Tsvetkov 1909:7

¹⁴⁶ Sekulic 1941:224-234

uvirkelighet og irrasjonalitet. Andre kritikere sier at Peer bare er et generelt symbol på mennesket, men denne tolkningen vil ikke de søreuropeiske kritikere akseptere, i følge Sekulic, for Peer er nordisk, og han skal ikke forbindes med noe annet enn det. En annen teori er at Peer fremstiller individualiteten sarkastisk, eller at i Peer skjules det mystiske og det hemmelige. *Peer Gynt* er en sang for det skandinaviske, for norden. Peer er ikke noe annet enn selve Ibsen.

En mørk analyse av Ibsen finner vi i *Granicite na misalta i bezkraiat na choveshkoto stradanie*,¹⁴⁷ et bulgarsk essay av Ljubomir Tenev. Tenev tar f.eks. *Gengangere* som et stykke med mørke toner, spent atmosfære, som om det er et uvær på vei. Det er det dramaet som er nærmest det tragiske hos Ibsens forfatterskap. Handlingene generelt i Ibsens forfatterskap kan man si at ofte finner sted i regn eller torden, og heltene mister livet sitt ute i naturen, på snøfulle høyder, i kulde eller snøskred, osv. Naturen er en del av døden, og døden kan være vakker, en kald skjønnhet. Den skarpe luften fra havet, mørket, lengselen etter solen og den røffe naturen i Norge finnes i hvert Ibsens stykke. Selve forholdet ”person-natur” er karakteristisk for den nordiske folkloren og litteraturen. Ibsen forblir trofast viet til dette helt til sluttet av livet. Ibsens humanisme finner vi gjennom de kvinnelige karakterene, og de er bærere av hovedhandlingen, dvs. essensen vi analyserer hans forfatterskap fra. Han hevder også at Ibsen liker å gjenta den første scenen, og han gir som eksempel verket *Bygmester Solness* med scenene med kransen, på begynnelsen og på slutten.

I forbindelse med Ibsens forfatterskap, er det en selvfølge å nevne ekteskapet og kvinnens plassering som en av hans favorittproblemstillinger. Når man leser Ibsens dramaer, er det umulig å ignorere kvinnes plass innen en familie eller et samfunn. Det som begeistrer Sekulic hos Ibsen, er måten han så på kvinnene på 1800-tallet. Denne problemstillingen er viktig å nevne, fordi den nordiske kvinnen og den balkanske kvinnen ikke kan sammenlignes i det hele tatt, ikke den gangen, og heller ikke i dag. Loreta J. Georgievska, direktøren for det makedonske litterære instituttet i Skopje, har skrevet artikkelen *Knizevnosta i kulturnata tranzicija*,¹⁴⁸ som forteller om kvinnene i den makedonske litteraturen. Der trekker hun en parallell mellom den makedonske og den albanske kvinnen. Begge disse kvinnene er en del av det makedonske samfunnet, og derfor kan jeg si at det er en artikkel om kvinnene i Makedonia. De er presentert som stereotyper i to romaner: *Pirej* av forfatteren P.M. Andreevski og *Ervehe* av L. Starova, en annen makedonsk

¹⁴⁷ Tenev 1981:20-26

¹⁴⁸ Jakovleva 2008: 168-190

forfatter, men av albansk etnisitet. *Pirej* forteller oss om krigsperioden på Balkan og inneholder en historisk handling. *Ervehe* er en av de få romanene der man har en kvinnelig hovedperson. Hun er i sentrum av oppmerksomheten, i en periode med store samfunnsforandringer, i tiden rundt andre verdenskrig og etableringen av sosialismen. I begge romanene er det rollen for en kvinne å være mannen underdanig, å være noens kone og mor og å ha som funksjon å reprodusere. Å være flink i husarbeidet var (er) en av de største egenskapene en kvinne skulle ha, og den bestemte prisen i ”markedet for kvinner” ledige for å gifte seg, skriver Georgievska. En slik tilnærming definerer kvinnen som en gjenstand, som utvekslingsvare, t.o.m. med kvalitetsgaranti. Oppfattningen var at ”en kvinne er kvinne bare om hun har lyst til å føde, reprodusere, og som premie blir hun elsket”.¹⁴⁹ Det er sjelden at den albanske kvinnen motsetter seg sin far på hans patriakalske prinsipper. Hun går ikke mot sin farsvilje. På Balkan er det en kjent betegnelse ”бегалка- begalka”- (flyktningjente). Dette er en jente som har motsatt seg sin fars beslutninger og nekter å bare bli en stum observatør i sitt eget liv. Motivet ”begalka” kommer ofte i det makedonske dramaet.¹⁵⁰ Begrepet ”kvinne” blir likt begrepet ”mor”, og det var oppfattet som en stereotype på en makedonsk kvinne på den tiden og hun ble omtalt på denne måten i de makedonske romanene. Selv om stereotypene kan endres med tiden, forblir dette dypt gravert i folkets minne, og videre i forfatterne. Andre stereotypiske oppfatninger kommer jeg tilbake til senere, nærmere slutten i denne oppgaven. Hvis konflikten mellom mann og kvinne i Norge ble analysert som konflikt mellom samfunn og kvinne, er det i Makedonia som konflikt mellom generasjoner. Georgievska forklarer dette slik at hvis f.eks. en albansk jente skulle gifte seg med noen mot sin egen vilje, begynner alt med morens overbevisning om at med tiden vil alt bli bra og kjærligheten kommer etterpå. Dermed underkaster hun seg avgjørelsen til faren, familens overhode. Etter at jenten er underlagt enten faren eller mannen sin, blir dette en sirkel, som gjelder barna hennes, osv.

Romanikvinnen i Makedonia er litt annerledes oppfattet. Hun er ansett som en representant for sitt felleskap, og har en viktig økonomisk rolle i familien, fordi hun skaffer penger. Hun er også et symbol på en uoverstigelig lidenskap, hun er pen, attraktiv men også lur og farlig.¹⁵¹ I likhet med de albanske kvinnene blir de ikke akseptert som noen sin kone hvis de ikke er mødre

¹⁴⁹ Jakovleva 2008:173

¹⁵⁰ *Lence Kumanovce* eller senere kalt *Begalka* er det mest populære dramaet skrevet av Vasil Iljovski. Jakovleva 2008:175

¹⁵¹ Rao 2000:67

samtidig. Foreldrene blir enige om ekteskap. Mateo Maksimof, en romanforfatter, har skrevet at romanikvinnen forblir en slave i hele sitt liv, til faren sin som barn, til brødrene sine som lillesøster, til mannen sin som kone, og til barna sine som eldre kvinne. Til slutt, la oss ta for oss den tyrkiske kvinnen også. Når det er snakk om Tyrkia og kvinner, kommer vi til begrepet ”den feministiske geografien” og spørsmålet ”hvor er de tyrkiske kvinnene ute i byen, ute på gatene?” forteller Petar Krstev i *Zenski studii za pocetnici (turskoto sekojdnevie)*¹⁵² Etter at han har reist til Ankara, forteller han i denne artikkelen at det tyrkiske bordellet kan anses som en statseid eller nasjonal intitusjon, hvor formålet er industriell effektivitet for å tilfredsstille de seksuelle ønskene fra den mannlige befolkningen. Balkan har alltid vært en religiøs og kulturell kryssvei og et område med stor konsentrasjon av konservativitet og patriakalsk fortid. I dag kan vi si at sånne stereotypiske eksempler har dødd ut.¹⁵³ En kvinne er både en selvoppofrende mor og en forretningskvinne, skriver Jadranka Vladova i essayet *Zenata i televizijata*. Dette essayet har som sin grunnleggende idé å bevise at kvinnene i dag ikke har noen grunn til å føle seg mindreverdige. Personligheten velges ikke basert på kjønn, men basert på selve mennesket, uansett mann eller kvinne, og da kan kvinnen velge om hun bare vil bli en dokke eller en dokke med indre skjønnhet, som Nora.

Sekulic skriver at det sies at Ibsen selv var en merkelig elsker. Ekteskapet er ganske tilfeldig hos Ibsen. Sekulic analyserer alle ekteskapene i Ibsens dramaer som rolige, men farlige, brennende og problemfulle, enten det handler om en kvinne som befrir seg som individ, eller om to kvinner mellom en mann. ”Kjærlighetens triangel” er et tema som er blitt diskutert på universitetet i Sofia, på faget nordiske språk og litteratur, i kurset om Ibsen. Det var til og med satt av timer bare for at studentene skulle rette oppmerksomheten mot det. Derfra kan jeg si at kvinnefigurene i hans dramaer ble analysert og ansett som dratt mellom ønske, lengsel og evne til handling. For det meste er kvinnene fulle av sår, med de er sterke, selvstendige og handlingskraftige kvinner som selv velger sin vei i livet. De har vanligvis gjennomgått en vanskelig periode i fortiden. De er fulle av ambivalens, tvil, og til slutt kommer de til utgangspunktet og finner løsning på sine problemer med grusomme beslutninger, i følge Elizaria Ruskova,¹⁵⁴ professor på universitetet i Sofia, i faget nordisk litteratur. De kjemper for sin lykke og glede, men mest av alt er de undertrykt av samfunnet. Konfrontasjonen mellom mann og

¹⁵² Krstev 2000:71

¹⁵³ Vladova 2000:65

¹⁵⁴ Ruskova 2003:365-398

kvinne i Ibsens dramaer er den samme som konfrontasjonen mellom samfunn og kvinne, sier hun. Men det er ikke bare Ruskova som har dette synspunktet. Det er en problematikk som er blitt grundig diskutert også tidligere. Det viktigste er ikke kvinnens sosiale og politiske rettigheter, men respekten for henne som menneske. Ibsen tror at kvinnene har mer intuisjon eller bedre sagt det som kalles “det geniale instinktet”,¹⁵⁵ som alltid har rett. Her er det så på sin plass å komme tilbake til det tidligere nevnte triangelet i Ibsens stykker. I flere av Ibsens stykker er to kvinner plassert i relasjon til en og samme mann. De er gjerne koplet til feil mann, men kan vanligvis ikke forlate ham.¹⁵⁶ Som Ibsen selv sier: ”Det vakreste med friheten er selve kampen for frihet”. La oss ta for oss *Rosmersholm*, for eksempel - den døde og den levende kvinnen. Her ser vi presten som enten står direkte eller indirekte i forhold til to kvinner. Han er revet mellom sin døde hustru, Beate, og den unge kvinnen Rebekka, som bor på prestegården Rosmersholm. I *Hedda Gabler* – møter vi kvinnen fra middelklassen og kvinnen fra aristokratiet. Ruskova kaller *Hedda Gabler* ”det skremmende dramaet”. Eljert Løvborg er mannen som Hedda en gang elsket. Løvborg og hennes ektemann Tesman er rivaler. Hedda, den aristokratiske kvinnen, liker å ha makt over mennesker. Hun er en egoistisk og demonisk kvinne, alltid misfornøyd, og hun har for høye tanker om seg selv.¹⁵⁷ Den andre kvinnen i stykket er Fru Elvsted, eller bare Thea. Thea er kvinnen fra middelklassen, en vanlig kvinne, som drømmer om å ha sitt eget hjem.¹⁵⁸ I *Bygmester Solness* har vi den unge og den gamle kvinnen. Halvard Solness er arkitekt. Han er også dratt mellom to kvinner, den gamle Aline, hans kone, og den unge Hilde. Hilde og Aline kjemper for kontrollen over Solness. *Når vi døde vågner* tar for seg den mystiske og den vanlige kvinnen. Irene er en blanding av virkelighet og fantasi. Den andre kvinnen, Maja, er som et barn. Hun har en lett karakter. Mannen, Rubek, har lovet Maja at hun skal få se alle skjønnheter og mirakler i verden, men han viser henne faktisk ingenting.

¹⁵⁵ Ruskova 2003

¹⁵⁶ “Det er to slags åndelige love, to slags samvittigheder, en i manden, og en ganske anden i kvinden. De forstår ikke hinanden, men kvinden dømmes i det praktiske liv efter mandens lov, som om hun ikke var en kvinde men en mand. En kvinde kan ikke være sig selv i nutidens samfund, der er et udelukkende mandligt samfund med love skrevne af mænd og med anklagere og dommere der dømmer den kvindelige færd fra mandligt standpunkt.” (*Ibsens optegnelser fra 19. oktober 1878 til ”Et dukkehjem”*; ”LNU og Cappelen Akademisk Forlag, Oslo 1999, *Livet på likstrå s.262 Ibsen Når vi døde vågner*”).

¹⁵⁷ Slik beskriver Ibsen Hedda: ”Hun er en dame på 29 år. Ansikt og skikkelse edelt og fornemt formet. Hudfarven er av matt blekhet. Øynene er stålgrå og uttrykker en kald klar ro. Håret er smukt mellombrunt, men ikke synderlig fyldig. Hun er kledd i en smakfull, noe løst sittende formiddagsdrakt”. (*Ibsen, Gyldendal 2006, s. 384*)

¹⁵⁸ Slik beskriver Ibsen Thea: ”Fru Elvsted er en spe skikkesle med smukke, bløte ansiktsformer. Øynene er lyseblå, store runde og noe fremadstående, med et forskremt spørrende uttrykk. Håret er påfallende lyst, nesten hvitgult, og usedvanlig rikt og bølgende. Hun er et par år yngre enn Hedda. Påkledningen er mørkt visittdrakt, der er smakfull, men ikke helt efter nyeste mote”. (*Ibsen, Gyldendal 2006, s. 388*).

Som Matevski påpekte, kom Ibsen til Balkan via tysk språk. Dr. Ljubisa Rajic,¹⁵⁹ en serbisk professor i nordiske språk og litteratur, som har arbeidet med norsk og skandinavisk litteratur og har oversatt norske forfattere til serbisk, hevder at Ibsen først kom ut oversatt til serbisk direkte fra norsk i Beograd i 1981, med *Et dukkehjem*, *Vildanden*, *Rosmersholm* og *Når vi døde vågner*. Rajic mener at det finnes så mange aspekter ved forskningen på Ibsens forfatterskap, så mange fagretninger involvert, at han konkluderer: ” Ibsens litteratur er så omfattende at den kan fylle et helt bibliotek”. Skal man kunne redegjøre for alt dette materialet, kreves det grundig undersøkelse. Materialet kan f.eks. vise kriteriene for etablering av hans utvalgte verk, måtene han har blitt oversatt på opp igjennom årene, metodene sosiologene har brukt, og veiene de har gått, politikere, psykologer, psykiatere og andre som har analysert ham og brukte materiale fra hans dramaer. Vi kan se på måten musikken til *Peer Gynt* ble komponert på, måten Ibsens verk er blitt materiale til teoretiske debatter på, hvordan hans dramaer har ligget til grunn for samtaler, hvordan beviser for og benektninger av enkelte litterære og historiske tilnærminger er blitt diskutert, og hvordan man betraktet Ibsen som historie osv. Når alt dette er tatt i betraktning, forstår man hvorfor det ikke er så enkelt å forstå Ibsen. Han er blitt forherliget og beundret, han er t.o.m. blitt sett på som en gud, dramaets ”Olympos”, men ikke av alle, skriver Rajic. Han ser tre mottakelsesperioder av Ibsens forfatterskap. Den første er perioden da Ibsen var aktiv som forfatter. Han forteller at Ibsens verker ble mottatt som bidrag i forskjellige aktuelle sosiale debatter. Her nevner han som eksempel *Nora* (først kalt *Et dukkehjem*), og viser til at *Et dukkehjem* ble forbudt i Tyskland. For å hindre at andre skulle få fingrene sine i hans tekst, bestemte Ibsen seg for å skrive en annen avslutning på dramaet.¹⁶⁰ Men en annen litteraturviter, Vladimir Petric,¹⁶¹ forteller at Ibsen med dette forrådte sin egen idé, i og med at han på grunn av at *Nora* var omstridt, lagde en annen sluttversjon, hvor *Nora* kommer tilbake til familien sin. Dette synes Petric var skuffende, fordi det nettopp var det at *Nora* reiste hjemmefra som skapte høydepunktet i verket. Hans analyser og forsøk på å forstå *Nora* har utgangspunkt i nasjonen Norges utvikling. Han forteller at den kraftige industriutviklingen i landet, den raske utviklingen av byene og den raske urbaniseringen hadde skapt en stor kløft i forhold til de konservative gamle generasjoners moral. Stanislav Bajic,¹⁶² en serbisk forfatter, skriver også om

¹⁵⁹ Rajic 1981

¹⁶⁰ Rajic 1981:11

¹⁶¹ Petric 1969:7-17, s.13

¹⁶² Bajic 1975: 10

”Nora-skandalen”. Han forteller hvordan noen tyske skuespillerinner nektet å ta rollen p.g.a. den store skandalen. Ibsen kom til Balkan både fra direkte oversettelser og oversettelser av oversettelser. Mottakelsen av ham kom mye an på selve oversettelsen. Tidligere i oppgaven har jeg nevnt prosjektet ”Nobelovci”. Noen av oversettelsene fra dette prosjektet fikk dårlig kritikk når det gjaldt oversettelsen, fordi en dårlig oversettelse av store verk, nobelprisvinnende verk, kan gjøre verket mindre verdt i Makedonia. Et annet eksempel kan være oversettelsen av *Et dukkehjem* som ble oversatt via tysk. Det var oversatt til tysk av Wilhelm Lange, med boktittel *Nora*. Det var derfor det kom til Serbia og Makedonia som *Nora*, som egentlig ikke sa like mye som selve originalnavnet. Det er ingen skjult melding i *Nora*, i mosetning til i *Et dukkehjem*. Slike forandringer i oversettelsene ble gjort også i selve dialogene, forteller Rajic. Den andre mottakelsesperioden er den andre halvdel av 1900-tallet, der interessen for hans dramaer faller på det konseptuelle innholdet, hvordan selve dramaene tydelig viser Ibsens utviklingsvei. Det vil si at det i denne perioden ble lagt stor vekt på biografisk analyse. Når det gjelder estetikk, applauderer man ham. Populære utgivelser blir utgitt, og når en forfatter endelig har brutt igjennom, betyr det at han er avvæpnet og nøytralisert. Forfatteren blir klassisk, det skrives doktorgradsavhandlinger om ham, det holdes foredrag, hans verk blir kommentert, hans utvalgte verk blir utgitt, osv. Med andre ord blir forfatteren kanonisert og kan overskygge alle andre unge forfattere¹⁶³ mener Rajic. Ibsen er blitt kanonisert og det er ikke så ofte vi hører negativ kritikk, og i dag, etter så mange år, er han fortsatt aktuell blant leserne. Skulle hans popularitet bli falledet i Norge, og hans problemstillinger utdaterte, forblir han fortsatt aktuell i land hvor handlingen fra hans bøker fortsatt er aktuelle, mener Rajic. Den siste mottakelseperioden er perioden da det legges større vekt på symbolistiske aspekter, på metaforer, symboler, mytisk innhold, psykologi osv. Ibsen ble relativt tidlig oversatt i Serbia, i det minste noen få av hans verker. Disse var oversettelser via tysk. Det tok ikke så lang tid før folk begynte å skrive om ham, sier Rajic, og kritikken var akkurat som den var ellers i Europa. Med hensyn på at Ibsen er den største norske forfatteren, kan jeg si at Makedonia er litt fattig på antall oversettere av ham. Blant de få er Mateja og Zagorka Matevski, Tome Arsovski og Lence Taseva. Nylig har Makedonia fått to nye oversettelser, en i 2009 (*Peer Gynt*) og en annen i 2010 (*Et Dukkehjem*).

¹⁶³ Ibsen, *Cetiri drame*, Ljubisa Rajic, *Ibsenove drame i istoriji knjizevnosti*, Nolit, 1981:16 Beograd

6.2 Knut Hamsun

Like mye ble det i Europa skrevet om Knut Hamsun. Ivan Slamnig, dikter, novelleforfatter, litteraturteoretiker og oversetter, mener Hamsun var stilistisk påvirket av Dostojevskij.¹⁶⁴ Hamsun blir generelt oppfattet som en vandrør med en urolig natur, med et slitsomt liv fullt av usikkerhet. Men nettopp hans vandring, hans reiser ble av Risto Toshovic¹⁶⁵ ansett som en mulighet til å berike livet med alle slags erfaringer og opplevelser. Fra sine reiser fikk han sterke minner om forskjellige mennesker som han skapte om til karakterer i bøkene sine. Minnene ble grunnlag for verkene hans som gir oss rare, men fullstendige karakterer. I den norske litteraturen finnes det enkelte store navn som Ibsen, Bjørnson, Undset, men den største av alle er Hamsun, sier Nada Marinkovic.¹⁶⁶ Hun mener at Hamsun skiller seg fra de andre, ved det at han lyktes i å bli en nasjonalskatt ganske tidlig. Selv om han ble ansett som forræder mot landet sitt, og at hjemmet hans ble oversvømt av tilbakesendte pakker med bøker etter andre verdenskrig, kom interessen for Hamsun tilbake etter hans død, forteller Marinkovic. Vladimir Brodnjal¹⁶⁷ rettferdiggjør og forstår Hamsuns nazisme og ser på den med sympati. Han sier at nazismen oppsto mens Hamsun var et levende monument for Norge. Han opplevde dette veldig likegyldig, noe som ikke er rart for en mann i den alderen, i følge Brodnjal. Toshovic¹⁶⁸ forteller også hvordan folket på Balkan følte med den bitre protesten fra det norske folket mot Hamsuns nazisme, og etter at det norske folket i stor grad hadde tilgitt Hamsun, fikk Balkan nok moralsk støtte til å gi ut Hamsuns verker igjen til sine lesere. De originale stiltrekkene hans, dybden i de psykologiske analysene og evnen til å skildre norske landskap, har gjort ham til en av de mest kjente forfatterne i verden, hevder Toshovic. Drag. M. Todorovic,¹⁶⁹ en serbisk litteraturviter, funderer over ironien ved at Hamsun ikke var anerkjent som forfatter, men likevel lest av så mange. Han synes Hamsun overgikk både Ibsen og Bjørnson. En annen, kroaten Novak Simic,¹⁷⁰ hevder imidlertid det motsatte, at tross alt var Hamsun i Kroatia bare nest mest populær, etter Ibsen, blant norske forfattere. Simic mener at det Hamsun opplevde, å ikke være anerkjent, er det verste en forfatter kunne få fra sitt eget folk, å være dømt med forakt og stillhet. Folk skulle

¹⁶⁴ Slamnig, Ivan, "Norveshka knjizevnost" *Povijest svjetske knjizevnosti* s.374

¹⁶⁵ Hamsun, K, *Glad, Viktorija*, Risto Toshovic, Minerva, 1958, Subotica og Beograd,

¹⁶⁶ Nada Marinkovic, *Glad*, Rad, Beograd, 1969 str.131-133

¹⁶⁷ Brodnjal 1975: 293-302

¹⁶⁸ Toshovic 1958

¹⁶⁹ S. Debeljevicha, prevod-Drag.M.Todorovic, Beograd, Hamsun, K, *Sin Sunca*, Svet

¹⁷⁰ Simic 1961

kunne dømme hans privatliv, men ikke verkene hans, fordi bøkene ikke har noe å gjøre med sin skaper, sier Simic. Likevel fortsetter verden å gi ut Hamsuns verk, selv om ingen glemmer syndene hans.

Marinkovic beskriver Hamsuns stil som en rennende fjellbekk, der alle ord står der de skal og intet ord kan byttes mot et annet for å få teksten bedre. Teksten er best akkurat som den er. Eller som Bozidar Borko, en slovensk utgiver, sier: "En ren mester i prosaen".¹⁷¹ Det er veldig mye natur i Hamsuns stil, sier Marinkovic. Hamsun var sterkt knyttet til naturen. Han var et barn som vokste opp der is sprekker, der det blåser, der du kan høre hvissing fra fjellet og skogen. Dette gjorde inntrykk på ham, og det er derfor han skaper så gode bilder av det merkelige og fine nordiske landskapet, i det ville norden, med tåken og de mange innsjøer. Vladimir Brodnjal¹⁷² sier at *Markens Grøde* inneholder de beste sidene som noensinne har blitt skrevet om naturen i en bok. Det er nok også på grunn av hans sterke tilknytning til naturen, som har lært ham at den kan være grusom, at sulten i *Sult* er beskrevet som en manns verste lidelse. Marinkovic deler Hamsuns skriving i to "epoker". Den første er den hvor verkene er influert av natur, lidenskap, musikk, subjektivitet og en sterk følelse overfor livet som et grunntrekk. I den andre epoken fremstår Hamsun som rolig, stabil og objektiv overfor livet, den nye Hamsun. Hamsun var "vandrer", den rastløse, drømmeren og en som levde i fantasien, skriver Vladimir Kralj,¹⁷³ en slovensk kritiker og teoretiker. Han kaller Hamsun for "mannen uten røtter" t.o.m. "vagabond". Brodnjal synes ikke Hamsun satte seg selv så høyt eller forventet å bli forstått eller forklart, men at han var en forfatter, en legende, som inntok verden ikke bare med sine verker, men også med sin egen livshistorie. Hamsun er Villon, Byron, Verlaine, Dostojevskij, og *Mysterier*, *Victoria*, *Landstrykkere* er ikke noe annet enn selvportretter. Hans urolige sjel og behov for vandring er nærværende i alle hans bøker, mener Brodnjal. Mange andre litteraturforskere skriver om selvbiografiske elementer hos Hamsun. De skriver at både Glahn, Johan Nagel, August og Abel er vandrere. Hamsun selv var en vandrer, skrev El.Konsulova Vazova¹⁷⁴ i en gammel artikkel utgitt i Plovdiv, Bulgaria i 1917. Brodnjal hevder at noen kroatisk forfattere under mellomkrigstiden ble påvirket av Hamsun. Blant disse er f.eks. *Grozdanin kikot* av Hamze

¹⁷¹ Borko 1971:263-266

¹⁷² Brodnjal 1975: 293-302

¹⁷³ Kralj 1964:5-29, s.9, s.14

¹⁷⁴ Vazova 1917

Hume, *Zapaljena krv* av Stjepan Mihalic eller *Rujan* av Iva Kozarchanina. Luka Smodlaga¹⁷⁵ skriver i Beograd i et forord til *Mysterier* fra 1940 at Hamsun ikke har noen forgjengere og at hans skriving ikke ligner på noen annens - han er unik. Hans verker var veldig populære før krigen, ikke bare i verden men også i Serbia, særlig *Sult* og *Mysterier*. De to verkene var også de mest subjektive.¹⁷⁶ *Pan* ble i Kroatia mottatt som det mest perfekte kunstneriske verket.¹⁷⁷ Russland var veldig begeistret for ham, ja, de har bokstavelig talt blitt gale etter ham. D.Vishnjevac¹⁷⁸ mener at Hamsun er så mye lest og så populær, at det ikke er nødvendig å skrive forord eller etterord i oversettelsene av bøkene hans. Alle er klare over hans rastløshet, at han ikke kan holde seg i ro og at han bruker en enkel og lett stil i sine skildringer. Hamsun oversettes stadig. *Pan* kom ut på makedonsk i 2005 og *Sult* kom ut ganske sent, for første gang i 2009. Hamsuns oversettere til makedonsk er Jasminka Markovska, Aneta Vasilevska Ljubeckij og Nikola Panovski. *Redaktør Lynge*, *Pan* og *Viktoria* er blant de tidligste verkene som nådde Balkan, på 1910-tallet. Ham finner vi også, som mange andre forfattere, på serbisk, kroatisk eller slovensk.

6.3 Sigrid Undset

Undset er den norske kvinnelige forfatteren som allerede var kjent i 25-årsalderen i sitt land, skriver Aleskandra Jovanovic.¹⁷⁹ Hun hadde sitt gjennombrudd allerede med sine første utgivelser. Hun kom til Balkan med de første oversettelsene som f.eks. romanen *Våren*¹⁸⁰ kom ut i Sofia i 1929 eller *Kransen*¹⁸¹ i 1939 i Beograd osv. Luka Smodlaka¹⁸² har jobbet mye på Undset. I omtaler av Ibsen nevnes veldig ofte hennes navn, og de blir sammenlignet i mange tekster og analyser. Undset, sammenlignet med Ibsen, blir oppfattet som litt mer depressiv, trist og tragisk. Felles med ham i alle analyser, er debattene om de sosiale spørsmålene, det norske livet eller kvinnes makt og frihet. Smodlaka anser Undset som sosial moralist, og verkene hennes kan deles i moderne og middelaldersromaner. *Kristin Lavransdatter* er uten tvil hennes

¹⁷⁵ Smodlaga 1940:7-12

¹⁷⁶ Hamsun, K, *Pod jesenim zvezdama*, preveo D.Vishnjevac, Izdanje knjizare Celap i Popovac, Zagreb

¹⁷⁷ Vavra 1917

¹⁷⁸ Hamsun, K, *Pod jesenim zvezdama*, preveo D.Vishnjevac, Izdanje knjizare Celap i Popovac, Zagreb

¹⁷⁹ Undset, Sigrid, *Simonset Propivedka*, Aleksandra Jovanovic, Narodna Knjiznica, Beograd.

¹⁸⁰ *Våren*- Oversatt av Racho Stoianov, izd.Mozaika, Sofia

¹⁸¹ *Kransen*- Oversatt av Luka Smodlaka, izd.Planeta, Beograd

¹⁸² Smodlaka 1939:5-11

mest oversatte verk på Balkan og ble mottatt som Undsets mesterverk. Det er det sterkeste og mest kraftfulle verket av Undset. Smodlaka kaller det også for et ”monumentalt verk”. Det fikk høyest antall utgivelser og ble solgt i mer enn 120.000 eksemplere¹⁸³ på norsk, og ble oversatt til flere andre språk. Derfor ble det det første verk av Undset som kom ut på serbisk. I *Kristin Lavransdatter* spiller spørsmål om religion og den kristne moralen en viktig rolle, men det som gjør verket til et enda viktigere verk i Serbia er ikke katolisismen eller religionen. Det er den nøyaktige beskrivelsen av psykologien hos karakterene og den uvanlige, ærlige og ukonvensjonelle avsløringen av forholdet mellom mann og kvinne.

Undsets overgang fra protestantismen til katolisismen er av noen biografer analysert som løsningen på en mental og materiell krise i hennes liv. Hun var ikke så heldig i kjærligheten og var tilbøyelig til fantasi og også en liten dose mystisisme. Smodlaka synes også at der er verdt å merke seg at hun blander nasjonalitet med religion. Hun er først og fremst moralist med sterke, tydelige synspunkter på spørsmål om samtiden, sier Smodlaka. En annen kritiker, A. Jovanovic¹⁸⁴ som jeg har nevnt tidligere i oppgaven, ser på Undsets overgang til en annen religion som påvirkning fra Ibsen, som fordømte protestantismen. Mennene i Undsets romaner blir aldri perfekte elskere, de er menn som ikke kjenner hemmelighetene i kvinnes sjel. De er svake. Morsrollen gjør kvinnene sterkere enn menn, og det ikke bare i fysisk forstand, men også mentalt og spirituelt. Morsrollen har verdier som gjør kvinnen til noe mer enn mannen, sier Jovanovic. Når det gjelder den mystiske ekstasen i de historiske romanene, skriver Vladimir Petric¹⁸⁵ at dette ikke er noe annet enn ubevisst påvirkning fra Hamsun, akkurat som Fransis Bull mener. I Petric’ sitt essay *Sigrid Undset i njeno mesto u norveskoj literaturi (Sigrid Undset, og hennes plass i den norske litteraturen)* er Undsets prosa karakterisert med en mild lyrisk tone, realistisk skildring av psykologi, gotisk ekstase, mystisk liv, spørsmål om ekteskap og familie, kjærlighet og interesse for historien om det norske folket. Petric merker også mange likheter med Ibsen i behandlingen av ekteskapenes og familiens forhold og problemer. Litteraturhistorikeren Kristian Elster¹⁸⁶ synes at det lyriske trekket i den norske prosaen egentlig er blitt et tradisjonelt trekk ved alle norske kvinneforfattere; her nevnes Camilla Collett og Amalie Skram, skriver Petric. Noen andre kritikere mener at Undsets historiske romaner representerer en idyllisering av

¹⁸³ Smodlaka 1939:8

¹⁸⁴ Undset, Sigrid, *Materinstva*, Aleksandra Jovanovic, Narodna knjiznica, Beograd

¹⁸⁵ Petric 1969:7-17

¹⁸⁶ Petric 1969:11

den katolske kirken i middelalderens Norge. Undset selv hevder at kun katolisismen kan skape lykke og harmoni i ekteskapet, og at kvinnene kun på denne måten kunne finne en full mening med livet. Men det Petric ikke forstår, er ironien ved at Undset på den ene siden kjempet for kvinnes frigjøring og rettigheter i det offentlige livet, mens hun på den andre siden forkynnte katolisismen og forherliget klosterlivet. Han synes at fra katolisismen og tekstene hun skrev, kan man se at hun var plaget med psykisk lidelse og religiøs glød helt til slutten av livet. Ved siden av Ibsen og Hamsun er hun den mest leste og oversatte forfatter i Serbia og verden, hevder Petric. *Våren* og *Et dukkehjem* blir sett på som verk med likheter. Både Nora og Rosa har familieproblemer. Beskrivelsen av omgivelsene er også lik. Det er flotte og store hus med enorme vinduer, personer som sitter i sine behagelige dype stoler foran peisen, personer som ingen blomster kan få til å smile, ingen fuglesang heller. Dette kaller Petric for ”Ibsensk romluft”, der det finnes barn som er ivrige etter mer lys og sol, og barn som betaler for sine foreldres synder. Med oversettelsen av *Våren* blir det jugoslaviske lesepublikummet kjent med en av de mest markante forfatterne fra den moderne norske skønnlitteraturen. I en omtale i Ljubljana av Moder Janko,¹⁸⁷ står det at Undset blir ansett som en kvinnelig forfatter som kommer fra en urolig generasjon av ensomme kvinner, kjempere i samfunnet, kjempere for nytt liv. Hun er kvinne, men hun er like stor som Ibsen, Hamsun og Bjørnson i Slovenia. I min undersøkelse kom jeg ikke over noen oversettelse av Undset på makedonsk. Dersom jeg tar hensyn til dette at Ibsen og Hamsun oversettes nå, de siste årene, har jeg ikke vanskelig for å forstå at å oversette Undset til makedonsk kan ta noen år til. Derfor har vi Undset oversatt av Luka Smodlaka, Mihajlo Stojanovic og Aleksandra Jovanovic til serbisk, M. Seizova-Jurukova og Borislav Vechev til bulgarsk, Janko Moder til slovensk og noen andre få.

¹⁸⁷ Moder 1976

7 Sverige

Som siste land har vi Sverige. Bortsett å være kjent i Makedonia med sin begeistrende poesi, blir Sverige også kjent som landet med fantastiske kvinneforfattere. Her skal vi se på de tre mest representerte svenske forfatterne i Makedonia, hvorav to av dem er kvinner: A. Strindberg, S. Lagerlöf og A. Lindgren.

7.1 August Strindberg

At Strindberg var motstander av Ibsen og Undset, og at han hatet kvinner, er ikke noe nytt. Ei heller at han levde rastløst og urolig, var på søken etter seg selv og hadde et stormfullt liv med varierende lykke. Men det som var nytt i Sarajevo for hundre år siden var selve navnet Strindberg, da han først kom ut på 1910-tallet. Gjorgje Pejanovic¹⁸⁸ forteller hvordan Strindberg da var lite kjent, men at det begynte å ta av for oversettelser av hans bøker. Han fikk mer og mer oppmersomhet, ikke ulikt hans samtidige kollega Ibsen. Pejanovic beskriver Strindberg som en person fylt av lidenskap og motsetninger, humørsvingninger, i det ene øyeblikket religiøs, i det andre mystisk. Han er en mann med et dobbelt ”jeg”, i stand til å elske hat i sitt hjerte, skriver Pejanovic. Kvinnene var for ham usympatiske, svake, inkonsekvente og perverse i sin natur. Men likevel har Pejanovic en annen teorie om Strindbergs personalitet og livsstil. Han sier at Strindberg ikke var kvinnehater, men i virkeligheten var en naturalist som hadde stor sans og hengivenhet overfor familielivet, at Strindberg likte ekteskapet og elsket voldsomt lidenskapelig. Han synes at Strindberg ikke fortjener epiteten ”kvinnehateren”, fordi hatet hos Strindberg bare gjaldt kvinner som forstyrret den mentale freden og familiebildet. Strindberg hatet selv sitt eget forelskede hjerte, forteller Pejanovic. I en annen bosnisk artikkel¹⁸⁹ står det at Strindberg, den nordiske antifeministen, bare var respektert av en liten leserkrets og at han ikke klarte å få en verdifull plass i den europeiske moderne litteraturen med en gang, selv om han var et sjeldent og uvanlig talent i det mystiske Norden. Han mener at kritikken av ham var todelt, før det var klart at han ble en del av den moderne realismen, og etter, hvor han var tatt inn i det gode selskap, blant kolleger som Ibsen, Bjørson, Hamsun, Jakobsen, o.s.v.

¹⁸⁸ Pejanovich 1918

¹⁸⁹ Strindberg, A. *Pripovijetke*, Gj.Gjurgjevica, stampa Daniel & A.Kajon, Sarajevo

Den slovenske utgiveren, redaktøren, oversetteren, diplomaten og dramatikeren Trekman Borut¹⁹⁰ karakteriserer Strindbergs skrijving som selvbiografisk prosa, der lesere får vite om hans liv og hans synspunkter på livet. *Giftas*, *Röda rummet*, *Tjänstekvinnans son*, *Ockulta Dagboken*, *Götiska rummen* og *Inferno* er rene selvbiografier, skriver også Vladmir Petric.¹⁹¹ Strindberg var veldig selvsikker som person og måtte alltid ha rett, og tok han likevel feil, forklarte han feilen som feil p.g.a. ytre omstendigheter. Fra Strindbergs romaner kreves det mye intellektuell innsats fra leseren, mener Petric. På den tiden handlet romaner om den infløkte åndelige livet. Dette var datidens moderne roman, samme som hos Kafka, Foulkner, Proust, Wulf osv. Han mener også at Strindberg følger Zola-metoden, samt at Strindberg levde i en periode da egenrådige enkeltpersoner ble lagt merke til. Det var viktig at man avslørte sannheten og unngikk løgnen. Denne ”Strindbergske unnnfangelsen” vekker en veldig interessant idé som blir mer og mer akseptert i dag, og det er den såkalte ”avmystifiseringen av kunstnerisk skapelse, særlig den litterære”, skriver Petric. Noen personer har ingen andre valg enn å følge kravene fra fellesskapet eller samfunnet. Å være i et fellesskap kan bety å være under tvang og å gi opp sin egen natur, sine egne grunnleggende følelser og behov, og å underkaste seg konvensjonene som er pålagt fra omgivelsene. Hvis man ikke vil være en del av fellesskapet, kan man reise til fjellet, som personifiserer friheten, naturen og det ville instinktet i menneskene. Samlingen *Giftas* ses på som et oppgjør med feministene Bjørnson og Ibsen og deres spørsmål om kvinnene, særlig med refereranse til Ibsens Nora. Strindberg var et offer for seksuelle lyster og omgivelsene kunne ikke forstå dette. Slik ble det at han måtte betale med sin egen fred, og leve som en rastløs. Det at forholdene hans til kvinner slutter uheldig, minner Petric om Kierkegaards kjærlighetshistorier. Petric hadde også lest Isidora Sekulic’ sine brev, der hun skriver om den nordiske naturen, og han reiste selv, sammen med en journalist, til Skandinavia og opplevde det mystiske nordiske landskapet på egen hånd. Petric forteller hvordan de to gikk i de mørke fjellene, der bakken var våt, trærne hang side om side mot hverandre og laget tunnel som åpent seg mot den mørke himmelen, og da tenkte han på Strindberg. Men hans opplevelser i den nordiske naturen var annerledes. Strindbergs var langsommere, behageligere, penere og tydeligere og man koser seg i naturen, naturen roer en ned. Han finner redningen i pessimisme og mystisisme.

¹⁹⁰ Borut 1977:135,136

¹⁹¹ Petric 1964

Aleksandar Sasha-Markus¹⁹² er en av Strindbergs oversettere til makedonsk. Han var også journalist, skuespiller og regissør. Han studerte på en filmskole i Beograd i 1953 og jobbet på teatrene rundt om i Makedonia og litt i Serbia. Han var en av grunnleggerne av Academic Cinema Club i Skopje. Av og til skrev Sasha-Markus kritikker og forskjellige artikler om teater og film. En av dem var om Strindberg. Han har gjort et utvalg av Strindbergs dramaer i Makedonia som inneholder *Fadren*, *Fröken Julie*, *Ett drömspel* og *Spöksonaten*. ”Jeg kan ikke la være å uttrykke mitt førsteinntrykk om at Strindberg, som teatermann, særlig som en tragisk skikkelse, representerer et eksepsjonelt paradoks”, sier Sasha-Markus. Han forklarer at utvalget falt på akkurat disse fire verkene fordi de representerer den viktigste del fra Strindbergs hele virke og hans utviklingsvei både med hensyn til tanker og idéer. Alle disse bøkene er fra vesentlige perioder av forfatterens arbeid. Han mener at hele Strindbergs verk bare er en ærlig og omfattende bekjennelse fra en utmattet ånd, av en konservativ mann, men også av en takknemlig person. Tross alt er han virkelig et geni, en glimrende dramaforfatter og han fortjener en verdig plass i dramahistorien, mener Sasha-Markus. Hans forfatterskap oppleves som en ustanselig selvbiografi. Strindberg er en av de mest karakteristiske europeiske dramatikere som perfektionerte det såkalte naturalistiske drama, hvor han var innom alle tilgjengelige stilarter. Fra et lite barn fylt med komplekser og lav selvfølelse, vokser han til en strålende forfatter med påvirkning av Nietzsche, Tolstoj, Tsjernysjevskij, Allan Poe o.s.v., hevder Sasha-Markus. Han mener også at hans forfatterskap fra 1870-tallet (for eks. *Mäster Olof* fra 1872) representerer en protest mot den religiøse fanatismen og en protest mot hykleriet fra alle forskjellige frivillige religiøse foreninger. I *Tjenstegjinnans son* uttrykker han sine selvmotsigelser og synspunkter. De mørke tankene, hatet, misunnelsen og de skitne lidenskapene er motstandere av kjærligheten. Men deres makt er ubegrenset, og denne makten vinner fordi den er uforgjengelig. Dette er hvordan Strindberg drømmer; han blir aldri befridd og dette er nettopp motivet i hans arbeid, i følge Sasha-Markus. Hans verker karakteriseres ved kjappe forandringer i de stilistiske retningene. Forfatteren selv er rastløs, lidenskapelig, en raring, en motstander av seg selv. Når det gjelder Strindbergs dramaturgi, har Stanislav Baic og Sasha-Markus kommet fram til en felles konklusjon, nemlig: ”Grunnleggende for å kunne observere effekten av dramatiske konflikter, er måten scenen er bearbeidet og formet på. Dette ville føre Strindberg inn i en

¹⁹² Markus 1977

blindvei i forhold til hans forståelse av naturalismen, og han er åpenbart ikke egnet til scenekunst.”¹⁹³ Men han skriver musikalske og fantastiske dialoger der man kan måle Strindbergs intellektuelle nivå. Man kan også se at sammensetningen av karakterene i verkene alltid er i samsvar med stilen og formen han bruker. Strindberg fant ikke opp veien til fremtiden, men med sin merkelige natur, avslørte han de mest gjemte sidene i dypet av den menneskelige psyke. Dette gjør alle litterære, særlig de dramatiske, former og veier til noe man aldri har sett før, med andre ord noe nytt. Han påvirket dramaet på 1900-tallet, og det kan man se i f.eks. tekster skrevet av Tennessee Williams, Lillian Florence Hellman, Arthur Miller, John Osborne, og til og med Jean-Paul Sartre og Harold Pinter. Strindbergs bøker finner vi i dag i Makedonia fra mange forlag, i mange utgivelser og på mange språk. Samlingen med *Fadren*, *Fröken Julie*, *Ett drömspel* og *Spöksonaten* kom først på makedonsk ut i 1977, oversatt av Sasha Markus og var første bok med Strindbergs verk på makedonsk. *Fadren* kom igjen ut med en ny oversettelse i 2004 i Skopje, *Giftas* kom også ut på makedonsk for ikke lenge siden, i 2008 og *Tjänstekvinnans son* kom ut i 2007. De tidligste oversettelsene daterer fra begynnelsen av 1900-tallet, og de ble hovedsakelig gitt ut i Sofia, Sarajevo, Zagreb og Beograd.

7.2 Selma Lagerlöf

Ikke bare var Selma Lagerlöf en av verdens fremste kvinneforfattere, men også den eneste kvinnen i det svenske akademiet blant 17 andre mannlige medlemmer. *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* er av den svenske forfatteren Borelius¹⁹⁴ kalt det mest strålende verk i Sverige. Dette verket har gitt verden en av de beste bøker hvor man kan lese og få vite om landet Sverige og dets folk. Lagerlöf trakk f.eks. idéer fra borgerskapet og selve livet, blandet alt sammen og skapte en perfekt tekst. Jelena Krsmanovic Protic¹⁹⁵ var Lagerlöfs oversetter til serbisk. Hun synes at *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* skjuler en fantastisk melding, og den er at man vil få suksess, hvis man bare er tålmodig. Hun forteller hvordan oversettelsen av denne boken ble gjort. Først var det en oversettesle fra 1952. Denne oversettelsen ble senere, i 1966, redigert. Denne gangen ble den utført spesielt nøyaktig og med hjelp fra Dushan Jovich, professor på det filologiske fakultetet ved universitetet i Beograd.

¹⁹³ Markus 1977:270

¹⁹⁴ Lagerlöf, S. *Cudovito popotovanje Nilsa Holgersona*, drugi del, Mladinska kniga, 1976:185

¹⁹⁵ Lagerlöf, S. *Sagu o Smireu*, Krsmanovic-Protic, Jelena

Jovich brukte veldig nøyaktig fonetisk transkripsjon av alle geografiske navn fra Sverige, slik at det svenske språket og den svenske uttalen ikke blir ødelagt på serbisk. Protic¹⁹⁶ beskriver Lagerlöf som en kvinne som visste hva hun ville og kunne. Lagerlöf var aldri misfornøyd, klagde ikke over skjebnen, i motsetning til mange andre kollegaer, klagde heller ikke over de andre, dømte ingen, holdt seg i det stille og jobbet, forteller Protic. Lagerlöf var veldig klar over sin verdi og var veldig organisert i livet sitt. Nils er ikke bare en liten svensk gutt fra Skåne, sier Protic, men han er en europeisk, japansk, koreansk, israelsk, kinesisk og russisk gutt, en gutt fra alle land på de språkene denne boken ble oversatt til. Fra 1952 blir Nils også en jugoslavisk gutt. Hans fugleperspektiv er et symbol på frihet, og den raske flygningen er et symbol på fantasier og drømmer, mener hun. Formen boken ble skrevet i var veldig vanskelig, men også mye brukt, der flere enheter bindes til hverandre, der det skjer en uventet forvandling til dialog og i oversettelsen til serbisk ble dette overført som i originalen, i form av en reisedagbok, sier Protic. Med sitt talent vant Lagerlöf over ensomheten og ble et verdensberømt eksempel på tapperhet og utholdenhet i den nådeløse kampen for livet. En annen kroatisk litteraturviter Branka Horvat¹⁹⁷ tror ikke det kan finnes noen person med litt utdanning, som ikke har lest i det minste én av hennes bøker. Og mange kroater har, om ikke lest, ihvertfall hørt om hennes navn. Man kan se hvor stor Lagerlöf er, bare man ser på den store turistbåten Gösta Berling, som reiser til samme reisemål som de gjorde i hennes roman *Gösta Berlings saga*. Blant alle hennes verk, er de mest kjente i det tidligere Jugoslavia *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige*, *Gösta Berlings saga*, *Kristuslegender*, *Herr Arnes penningar*, *Jerusalem* og *Kejsaren av Portugallien*. Selv om Lagerlöf sto fast ved sitt eget folk og bosted i sin skriving, har Serbia en trofast leserskare, i følge Aleksandra Jovanovic.¹⁹⁸ Denne hjembyen er verken London, New York, Roma, Paris eller Moskva, men, som jugoslavere sier: "et sted langt der borte, bak Guds rygg, langt unna sivilisasjonen".¹⁹⁹ Värmland synes Jovanovic er et røft og grøssende sted, med mange regnfulle høstkvelder, der troll og hekser danser rundt på vinteren, mens søte, smilende, solfulle sommerdager gjør sjelen din fylt med ro og glede. Sverige er et sted med eldgamle fjell og innsjøer, der både herrer og landsbyboere bor, og der, av alle steder, skulle det altså skapes psykologi og forståelse av verden og livet. At vintrene der er tøffe med snøfulle kyster og frosne

¹⁹⁶ Krsmanovic-Protic 1981

¹⁹⁷ Horvat, Branka, Lagerlöf, S. *Legende o Kristu*, Z. i V. Vasica, Zagreb

¹⁹⁸ Lagerlöf, S. *Pod Vlascu duhova*, Jovanovic, Aleksandra, Narodna kniznica, Beograd

¹⁹⁹ Lagerlöf, S. *Pod Vlascu duhova*, Jovanovic, Aleksandra, Narodna kniznica, Beograd, s. 5

innsjøer, og at vintrene hadde makt til å forstørre eller forminske landskapsavstandene, skriver også Shuklje Rapa²⁰⁰ i Slovenia i et forord om *Gösta Berlings saga*. Herrene fylte vintertiden med masse fester, matretter, ball, musikk, drikking og gambling. De solgte sin sjel til djevelen, noen av dem var gode kavalere og jentene var magiske og vakre, kledd i fine kjoler, og de sang. Det utdannede bondefolket på den andre siden ba til Gud, ble lurt inn i sekter, trodde på troll og underjordiske, fortsetter Jovanovic. En sånn fargerikhet og poesi som handler om slike forhold, vekket fantasier hos värmlenderne. Familien Lagerlöf var spesielt store mestere i å fortelle disse fortellingene, sier hun. Faren til Lagerlöf elsket litteratur, særlig de gamle skandinaviske fortellingene, og overveldet og inspirerte datteren med disse historiene. Lagerlöf, med sitt forfattertalent, klarte å forvandle dem til nye vers og prosaen fløt lett for henne. Jovanovic mener også at Lagerlöf var lett påvirket av historiene fra nordmennene Asbjørnsen og Moe, eller Bjørnson. I likhet med andre nordiske forfattere som jeg nevnte tidligere i oppgaven, gir forholdet til naturen hos Lagerlöf en spesiell sjarm i hennes skrivning.

I et annet forord fra *Jerusalem* skriver Nikola Andric²⁰¹ litt mer om forfatteren, der han sammenligner henne med andre samtidige nordiske forfattere. Tenk bare på Ibsen, sier han, eller Strindberg, eller Bjørnson, Kjelland, Garborg osv. Alle er utrettelige kjempere, satirikere, ironikere, med en tendens til å "fikse menneskeheten", de brenner i sjelen og dør rastløse av presset som plagde dem hele livet. Men Lagerlöf er forskjellig, sier han. Hun er blid, rolig og smilende. Det skulle ha vært morsomt å kunne høre hva en ikke-litterær skandinaver fra den tiden ville ha sagt om hvordan alle disse store svenskene og nordmennene påvirket en gjennomsnittlig skandinavisk person, tenker Andric. Da kunne vi uten tvil ha forstått hvordan mørketiden ga folk og forfattere vanskeligheter med å skille mellom fantasi og virkelighet. Skandinaviske forfattere har nemlig aldri vært stille, men alltid rabierte eller i drømme. Deres sjel er alltid bitter og sliten. De kan ikke smile. Lagerlöf er det eneste unntaket fra dem. Hennes sjel er befridd og derfor leses hennes verk uten bitterhet i hjertet, fordi hennes sjel kan glede seg og elske alt omkring seg, like alt som er pent og sterkt. Et eksempel på det gir Andric i *Gösta Berlings saga*, at man kan fly i fjerne områder, der man ikke ser på nåtiden, der man kan drømme og kose seg i livet, så lenge og så langt som vingene kunne bære. Livet er fylt av sol og fest, mat og lukter, tullball. Alle sånne opplevelser lengter folk i dag etter, en kontinuerlig kjede

²⁰⁰ Rapa 1966

²⁰¹ Andric 1917

av glede og kos. Men Andric sier også at folk fra den tiden ikke har noe med oss å gjøre, vi som lever i dag. Mennene var brutale men barnslige og kvinnene var penere, sterkere, men mer naive enn kvinnene i dag. Det føles som om det er snakk om en annen planet, der folk sto ved siden av hverandre både i glede og i tragedie. Andric beskriver Lagerlöf som en løve. Man kan ikke forvente av en løve at den føder en liten katt, men den føder en løve med en gang. Med løve-metaforen mener han å beskrive Lagerlöf og hennes verk. Det finnes mye optimisme i alle hennes verk, og han tror at optimismen kanskje var nøkkelen til hennes popularitet, i en tid da pessimismen hersket overalt. Fra bondefolket og de utdannete trakk hun bare ut den sunne følelsen med sin skarpe forståelse av realiteten, meningen med det tøffe i livet. Hun trodde på bildene hun selv skapte, forteller Andric. Dobri Todorov,²⁰² en bulgarsk litteraturviter, liker Lagerlöfs skrivestil. Han synes at hennes verk kan forstås av alle mulige lesere fra alle land. I Bulgaria ble mange av bøkene hennes oversatt til bulgarsk, og mange ble utgitt i tidsskrifter, magasiner og også i aviser. Lagerlöf følte sympatier for språket esperanto, og godkjente at noen av bøkene kunne oversettes og komme ut på det. Det er derfor noen av hennes fortellinger i Bulgaria blant annet ble oversatt via esperanto til bulgarsk. Todorov synes også at Lagerlöf er en typisk värmlandsk forfatter. *Kejsaren av Portugallien* er det mest kjente verk i Makedonia i dag. Det kom ut på makedonsk i 2005, oversatt direkte fra svensk til makedonsk av Ivica Chelikovik. *Flickan från Mårbacka* kom ut på serbisk i 1942 oversatt av Predrag Milojevich, og det er den tidligste oversettelsen av Lagerlöf som finnes i Makedonia.

7.3 Astrid Lindgren

Sloveneren Kristina Brenk²⁰³ og makedoneren Radmila Džartova var begge oversettere av Lindgrens *Pippi Långstrump*, og de forteller om hvordan Lindgren fikk idéen til boken. Den var egentlig en bursdagsgave til datteren som fylte ti år. Å skrive barnebøker var noe som skjedde helt tilfeldig da datteren Karin lå syk i sengen, og ba moren om å fortelle en historie om ei jente Pippi Långstrump, som hun selv hadde funnet på. Lindgren syntes navnet var uvanlig, derfor ble Pippi ei uvanlig jente, forskjellig fra alle andre. En dag satt Lindgren og begynte å skrive en bok om henne. Millioner utgaver kom ut etter det, oversatt på mange språk, mange ble t.o.m.

²⁰² Sapundziev, Georgi N., Dobri Todorov, Lagerlöf, S. *Rakata na privedenieto*, Varna

²⁰³ Brenk 1988

filmatisert. Den kom ut første gang i Slovenia i 1955/56. Det var veldig viktig at bøkene hennes kom ut med gode illustrasjoner, sier Brenk, fordi illustrasjonene forsterket innholdet i boken, og barn kunne motta fortellingen på en livligere måte. Illustrasjonene i *Pippi Långstrump* ble tegnet av en kjent slovensk akademisk maler, Marlenka Stupica. I 1958 kom den først ut som radiohørspill. Stupica var da i begynnelsen av sin karriere som friillustratør, som takket være talentet hennes, førte til at hun fikk utdanning som akademisk maler. Malerne er like viktige som oversetterne. Den utgaven som først kom ut på Balkan var illustrert av Ilon Wikland og Marijan Amalietti. Lindgrens bøker finnes også i form av tegnebøker med fotografier. Blant de mange oversettelsene som finnes på Balkan, følger her noen av de mest representerte: *Britt-Mari letter sitt hjerte*, *Mesterdetektiven Blomkvist*, *Kati i Italia*, *Kati i Amerika*, *Kati i Paris*, *Mio min Mio*, *Lillebror og Karlsson på taket*, *Emil i Lønneberget*. Lindgrens viktigste karaktertrekk er å kunne vite med hjertet, ikke med sinnet. Hun er mest kjent både i Slovenia,²⁰⁴ Makedonia, Serbia, Bosnia og Kroatia med fortellingene om *Pippi Långstrump*. Etter det er den nest mest kjente *Brødrene Løvehjerte*, og deretter *Ronja Rövardotter*.²⁰⁵ *Pippi Långstrump* oppstår etter krigen og folket likte det med en gang, fordi fortellingene om Pippi forfrisker menneskeheten, folk kommer tilbake til livet. Edvard Kocbek, Kristina Brenk, Lena Petric (slovenske), Chedomir Cvetkovic (serbisk), Radmila Džartovska, Eftim Manev og Ivica Chelikovic (makedonske) er blant Lindgrens oversettere på Balkan. Tidligste oversettelse finner vi i 1958, av *Pippi Långstrump*. Hennes fortellinger kommer stadig ut, annenhvert eller hvert tredje år, og dette tempoet har holdt seg slik frem til i dag. Som sist oversatt finner vi *Mio min Mio* og *Pippi Långstrump* fra 2004 i Skopje. Lindgren har alltid vært en del av det makedonske utdanningssystemet, og *Pippi Långstrump* og *Karlsson på taket* har alltid vært i pensumlitteraturen barn må lese.

Her slutter jeg med mitt utvalg på de mest representerte nordiske forfattere i Makedonia. Men det at jeg valgte disse 9 forfatterne i denne oppgaven som de mest representerte forfattere i Makedonia, betyr ikke at vi må sette de øvrige forfatterne i skyggen. Mange av dem finner vi ikke på makedonsk, men som nevnt tidligere i oppgaven, finner vi dem stort sett på et nabospråk, som fortsatt er forståelig for det makedonske folket, pga språkernes likheter. La oss vende oppmerksomheten mot de øvrige representerte nordiske forfattere.

²⁰⁴ Petric 1980

²⁰⁵ Holmqvist 1987

8 De øvrige nordiske forfattere

Jeg har allerede tidligere nevnt at en av de første danske verkene som dukket opp på makedonsk, var Kirsten Thorups *Baby* som ble oversatt i 1982,²⁰⁶ og *Det* av Inger Kristensen som kom ut tre år senere, i 1985.²⁰⁷ Grunnen til dette er deres popularitet generelt. De kommer som oversettelser via engelsk til makedonsk av Meto Jovanovski, en makedonsk forteller og forfatter. Han skrev også en kort forordstekst til begge oversettelsene. En annen dansk forfatter som Balkan har hørt om, er Georg Brandes. Sakte men sikkert forvandlet han seg til den ”åndelige sønnen av Europa”.²⁰⁸ Ikke veldig forskjellig fra sine samtidige sies det om ham at han har en medfødt tilbøyelighet mot ironien. Det står i en gammel bulgarsk bok fra 1925 *Literaturna kritika* at Brandes har bidratt for enkelte europeiske lands litteratur de siste 50 årene, som vil si 1875-1925, med tanke på tidspunktet boken ble skrevet. Martin Andersen Nexø er dansken som var meget populær i Kiev og Moskva. Han er lite skrevet om, men mange oversettelser av ham finnes i Makedonia, selv om det er mange på russisk fra begynnelsen av andre halvdel av 1900-tallet. Han kommer igjen litt senere på 1970-tallet ut på ungarsk og også på fransk, tysk, bosnisk, serbisk, slovensk, kroatisk osv., men ikke på makedonsk. Nexø selv kalte seg sosialistisk realist.²⁰⁹ Han var en nær venn til Sovjetunionen og en av de første europeiske forfattere som Russland omfavnet varmt etter den store sosialistiske oktoberrevolusjonen. Nexø ble mye involvert i politikk og satt t.o.m. i arrest. Ganske tidlige oversettelser av Nexø er de som kom ut i Beograd på 1940-tallet. *Ditte menneskebarn* og *Pelle erobreren* er mest oversatte verk. De kom vanligvis ut i Beograd, Sarajevo, Ljubljana eller Zagreb, oversatt av Fran Albrecht, Dervish Imamovic, Mihajlo Stojanovich, Janez Zagar og Stevan Milovic. Karen Blixen, den mest uttrykte kvinnelige representanten fra den danske litteraturen på Balkan, er en del av programmet i de skandinaviske studiene på fakultetet for nordiske språk og litteratur i Sofia. Hun står som et eget emne ”Karen Blixen”, der studentene må skrive oppgaver om hennes forfatterskap. Særlig ble *Out of Afrika* (*Den afrikanske Farm*) lagt merke til. Hun er en av de nordiske naturelskerne og finner naturen som en del av seg i Afrika. Hennes navn er ikke veldig kjent i Makedonia, med tanke på at i dag leser makedonere *Den afrikanske Farm* (*Moja Afrika*)

²⁰⁶ Biblioteket MANU i Skopje, sommer, 2010

²⁰⁷ Biblioteket MANU i Skopje, sommer, 2010

²⁰⁸ Dživgov 1925:19,20

²⁰⁹ Polevoi 1959

på kroatisk via en oversettelse fra engelsk fra 1986.²¹⁰ Blant de andre representerte danske forfattere kan også Herman Bang, Laurids Bruun, Karl A.Gjellerup, Karl Johannes Eskelund, Karin Michaëlis, Finn Søbørg, Jacob Paludan, Henrik Pontoppidan, Sven Hassel og Gunnar Gunnarsson (som skrev på dansk) nevnes her. Dem finner man dessverre nesten ikke på makedonsk.

En annen ren klassiker, som den bulgarske forfatteren Al. Dzvivgov²¹¹ kaller for ”grunnleggeren av den kunsterlige og vitenskapelige litteraturen” og med det også teateret i både Norge og Danmark, er Ludvig Holberg. Holberg lyktes i å erobre alle sosiale klasser og sette både det danske og det norske folket under sin påvirkning. *Jeppe på Bjerget* kunne man fra 1975 lese på slovensk. En annen forfatter som ikke bare har erobret alle sosiale klasser,²¹² men også skrev mye om dem og deres forskjelligheter, er Alexander L. Kjelland. Han var forbitret over de store sosiale forskjellene mellom rike og fattige. Han er kjent som en vellykket humanist, men satiriker i tillegg. I essayet *O Kiellandu i njegovu prvom romanu*²¹³ forteller Tabak hvordan han skrev på tiden da landsbyskapet kom inn i politikken og overklassens dominans skulle svekkes. Tabak mener at det er takket være Bjørnstjerne Bjørnson, som introduserte den litterære verden for Kjelland, at han ganske sent i livet ble vekket til å bli en stor litterær arbeider. Videre er det takket være Brandes at han ikke ble revolusjonær eller venstreorientert, men en avansert litteraturviter. Han er en mann med utviklet rettferdighetssans. Han er en typisk nordmann, en venn av naturen. Stilen hans er grasiøs og han skriver med magiske ord. Han er en fin ironiker, smart psykolog, atmosfærens mester og prosalyriker av første rang, mener Tabak. En levende klassiker som blir oversatt og fortsatt leses i dag og finnes i mange lesebøker og antologier, blir laget filmer om osv. Like mye som sine kolleger, er han også en drømmer, en kritiker som med den milde humoren av og til kunne slå ut med skarpe stikk mot forskjellige selskapelige og kirkelige strukturer. Oversettelser av *Arbeidsfolk* og *Garman & Worse* kom ut i Beograd i 1922 og i Zagreb i 1985.

Men hvem var den sjarmerende Bjørnstjerne Bjørnson i Makedonia? Selv om han er en like stor forfatter som Ibsen, kan man merke at han er svakt overskygget av sin kollega. Hans

²¹⁰ Nasjonal Biblioteket i Skopje, sommer, 2010

²¹¹ Dzvivgov 1925:58

²¹² D.Z. Oni, *sro rade*, A.L.Kjelland, Moderna knjiznica, THSZ D.D., Zagreb

²¹³ Tabak 1985

hjemsted er beskrevet av Milan Grlovic²¹⁴ som sted der det er stein opp til himmelen og solen er en sjelden gjest. Gran, bjørk og furu er de eneste som lykkes i å vokse, samt noe fjellgrass av og til. Norge er et land med bråkete fosser og konstant urolig hav. Slik brukte Bjørnson sine unge dager, blant snørike, isfylte og rare høyder. Hans utseende ble beskrevet i tilknytning til selve naturen av Radoslav Josimovic i sine etterord i en oversettelse av *Synnøve Solbakken*²¹⁵ til serbisk fra 1964. Der skriver Josimovic: “Se på hans uregjerlige hår fra hans gamle dager, og dere skal huske disse hvite nettene og hans snørike romaner og fortellinger. Se på hans øyne, og dere skal huske malstrømmen²¹⁶ og de eldgamle sagaene, de mystiske historiene om hvor vikingene, skapere av det underlige Norge kommer fra. Se på kinnene hans, og dere skal se to frosne norske innsjøer, måkevinger. Leppene hans er som flammer, der lyrikk og epikk kommer ut fra. Rynkene i pannen er som fjorder og blodårer der Griegs musikk renner”. Man finner vikingblod i hans *Digte og Sange*. Bjørnson er i stand til å kunne anvende Leonardo sitt råd om *trasmutar si nella propria mente di natura*²¹⁷ om å skrive med naturens ånd og leve med pusten av de norske steinene, å være fugl eller vind. Bjørnstjerne Bjørnson hører til den såkalte ”Den gyldne sirkelen”²¹⁸ i den norske nasjonale og kulturelle frigjøringen, blant: Ibsen, Grieg, Kjelland, Lie, Welhaven, osv som i sitt blod bærer skjebnen av de store havene, vikingene og sagaene, det store epos om den skandinaviske mytologien og de kristne folkloriske tekstene. Disse forfattere skrev tekster som påvirket mye kristendomen i Skandinavia, mener Ante Popovski, den makedonske forfatteren jeg nevnte tidligere i oppgaven. Forskjellig fra Ibsen, som var veldig innesluttet og bare interesserte seg for litteratur og ikke noe annet, var Bjørnson en direkte etterfølger av Wergeland - mannen fra og for folket.²¹⁹ Det er ikke tilfeldig at akkurat disse to, Wergeland og Bjørnson er malt på de freskene av de rikt dekorerte veggene på det norske Stortinget i Oslo, forteller Popovski. I dag er noen av hans verk oversatt til makedonsk. Utvalgte dikt kom ut på makedonsk i 1997 av Zoja Dzunova, en fremtredende makedonsk kjenner og oversetter av litteratur fra Skandinavia. *En glad gutt* kom ut i 1972 i Ljubljana oversatt av Janko Moder. Andre fortellinger er kommet til Makedonia på kroatisk, tysk osv. *Lyset* kom ganske tidlig ut, i 1914 i Beograd. Interessen for Bjørnson vokser i dag. *En hanske* ble

²¹⁴ Grlovic, Milan, Veseo momak, seoska povjest, L.Hartman, St.Kugli, Zagreb

²¹⁵ Josimovic 1964: 109

²¹⁶ Type vind

²¹⁷ Josimovic 1964: 130

²¹⁸ Popovski 1997: 9

²¹⁹ Popovski 1997: 10

oversatt og utgitt i Skopje i november 2009 av Jasminka Markovska. Han ble også diskutert på det første seminaret i nordisk litteratur i Makedonia som fant sted i slutten av november i 2010, men mer om det kommer jeg tilbake senere, mot slutten av denne oppgaven.

Blant de mange andre forfatterne som beskriver naturen og sine norske fjellområder finner vi også Trygve Gulbrandsen. I disse fjellområdene finnes enkle sjeler som ligner mye bosnisk-hertzegoviske og montenegriske fjellfolk,²²⁰ patriarkalske personer som kjente hvert eneste steg av de menneskelige følelsene, mener Tabak. De er ærlige, modige, bestemte og utholdende. Fra 1950- til 1970-årene ble denne forfatteren vanligvis oversatt på slovensk og kroatisk. Noen få kom på bulgarsk. Det mest kjente verket kan nevnes - *Og bakom synger skogene*.

Johan Bojers litterære verk er også i helhet knyttet til hjemlandet hans, havet, de majestetiske fjordene og de høye fjellene. Han er et ideal for et sunt liv og kjemper mot den falske sivilisasjonen og fremdriften som skader menneskeheten, skriver Joze Dolenc²²¹ i et essay om J. Bojer. En annen, Luka Smodlaka²²² hevder om at Bojer etter Hamsun er den mest oversatt forfatteren blant de norske ”moderne” forfatterne. Hamsuns popularitet hersket mest i Tyskland og Russland før krigen, mens Bojer var populær i Frankrike og Amerika. ”Bojer hadde forskjellige ideologiske disposisjoner”, sier Smodlaka. Med Bojers romaner kommer optimismen endelig tilbake. Det kommer en ny retning av sosial- og nasjonalkarakter. Han fortsatte Bjørnsons arbeid med å skrive om folket. Bjørnson skrev om folket i Innlands-Norge og Bojer om folket langs kysten. Bojer finner vi i dag i Makedonia på mange språk. Han er særlig mye oversatt til bulgarsk, som vanligvis kommer som oversettelser via fransk. Disse er ganske tidlige oversettelser fra begynnelsen av 1920-tallet. I Serbia oversatte man Bojer via tysk. Denne forfatteren ble oversatt kontinuerlig gjennom årene. *Den store hunger, Dagen og natten, Den siste viking, Skyld, Verdens ansikt* er blant hans verk man kan finne på bibliotekene i Skopje, men dessverre heller ikke ham på makedonsk språk. Fra følgende andre norske forfattere finnes det også et lite utvalg av verk: Arne Garborg, Georg Johannesen, Sigbjørn Obstfelder, Thorbjørn Egner, Tarjei Vesaas, Tor Åge Bringsværd, Olav Duun, Sigurd Evensmo, Peter Egge, Axel Jensen, Jonas Lie, Johan Falkberget, Zinken Hopp og noen andre.

²²⁰ Tabak 1976

²²¹ Dolenc 1969: 236 (*Zadnji Viking* 1956)

²²² Smodlaka 1940:7

Artur Lundkvists poesi er oversatt til makedonsk først i 1977 i Skopje av Ante Popovski, Vlada Urosevic, Cane Andreevski og Todor Calovski. Utvalget ble gjort av Jon Milos,²²³ som jeg nevner tidligere i oppgaven. Lundkvist er en kjent svensk forfatter i Makedonia. Ikke bare skrev han poesi, men han oversatte også fra serbokroatisk, og herfra kommer forbindelsen til Makedonia. Andre oversettelser kommer fra ham senere, som f.eks. den fra 1985. Jon Milos²²⁴ vurderer også Lasse Söderberg som en bra svensk lyriker. Söderbergs poesi ble også oversatt i Makedonia i 1989²²⁵ med hjelp av Todor Chalovski og et utvalg av Milos selv. Det føles som om det er noe middelhavsk ved Söderberg, synes Milos. En annen svenske som dukker opp på makedonsk med sin poesi er forfatteren Östen Sjöstrand. Fra 1985²²⁶ er en del av hans verk tilgjengelig på makedonsk oversatt via den engelske *The hidden music*. Han blir oversatt igjen senere i 1988. Harry Martinson finner vi dessvere ikke på makedonsk. Derimot er han tilgjengelig på andre språk, som f.eks. på slovensk, *Vägen till Klockrike*, som kom ut i 1975 og 1978. På serbisk fikk man *Nässlorna blomma* i 1978, som ble oversatt fra svensk av Olga Moskovljevic. *Nässlorna blomma* leses som pensumlitteratur på universitetet i Sofia. Pär Lagerkvist var en annen nordisk forfatter som var i pensumlitteraturen på universitetet i Sofia. Han er kjent i dag som ”dagens Strindberg”. Etter Strindbergs død innfører Lagerkvist en ny epoke. Lagerkvist startet der Strindberg sluttet,²²⁷ forteller Dusan Puvacic. Han har en uforutsigbar stil som gjør det vanskelig for alle Lagerkvists oversettere. I stilen hans føles det et ekko av noen slags folkløse, sannsynligvis Smålands folkløse, skriver en annen kritiker, N. Vukovic.²²⁸ Han kommer fra et land der folk jobber mye og snakker lite og hvor selve ordene har blitt redusert til symboler. Lagerkvist snakket utelukkende gjennom sine bøker. Han unngikk enhver form for kommunikasjon med sine lesere eller medier, som radio, tv, presse, som er mye fristende i dag blant brukere. At Lagerkvist liker symboler, skriver også Josip Tabak.²²⁹ Man finner mange retninger hos ham. Han er både ekspresjonist og kubist og satiriker som skriver fargerike verk. Hans arbeid knyttes med dette til Kafka, Hesse og andre kollegaer fra den tyske litteraturen, mener Tomislav Ladan.²³⁰ Lagerkvist finner vi med en oversettelse fra 1978 på *Gäst*

²²³ Biblioteket MANU i Skopje, sommer, 2010

²²⁴ Milos 1989

²²⁵ Biblioteket MANU i Skopje, sommer, 2010

²²⁶ Biblioteket MANU i Skopje, sommer, 2010

²²⁷ Puvacic 1964

²²⁸ Vukovic 1984

²²⁹ Tabak 1956

²³⁰ Ladan 1961:311

hos verkligheten oversatt av Janko Moder til slovensk som (*V gosteh pri resnicnosti*) i Ljubljana. *Bödeln* og *Det eviga leendet* på serbisk oversatt av Josip Tabak i Beograd i 1964 og tidligst finner vi ham også på serbisk fra 1953 i Beograd med en oversettelse av Mihajlo Stojanovic av verket *Dvärgen*. Vi finner også en beskjeden mengde fra noen andre svenske forfattere, som f.eks. Per Olof Ekström, Stig Dagerman, Per Olov Enquist, Runer Jonsson, Hjalmar Bergman, Gustaf af Geijerstam, Lars Gustafsson, Ivar Lo-Johansson, Vilhelm Moberg, Axel Munthe og Maria Gripe.

9 Teater

Som sagt i innledningen av denne oppgaven, blir det vanskelig å holde seg unna teateret, med tanke på den forfattergruppen vi har tatt for oss. Her har jeg prøvd å skildre dette feltet og fortelle hvordan disse forfattere ble mottatt på teatrene.

Hvis man er en kjenner av den nordiske litteraturen, er det sikkert ikke vanskelig å forutse hvilke forfattere og verk ble spilt på teatrene rundt om i verden og også på de makedonske eller eks-jugoslaviske teatrene. Her kan jeg utpeke Ibsen, Strindberg og Andersen som de mest dominerende i dette feltet.

Som sagt tidligere i oppgaven, takket være teatrene, blir Ibsen ganske tidlig utbredt i det eks-jugoslaviske området. I løpet av 100 år (1878-1978)²³¹ ble de fleste av Ibsens dramaer fra forskjellige perioder av hans arbeid spilt i Beograd. *En Folkefiende* f. eks. ble spilt i perioden mellom 1907 og 1921 på det nasjonale teateret i Beograd. *Samfundets støtter*, *Hedda Gabler* og mange andre enda tidligere ble spilt i perioden mellom 1877 og 1888. Men Stanislav Bajic forteller at i dag har mange av Ibsens dramaer mistet en del av sin mening. Som tiden går, forandres alt rundt oss og slike sosiale problemer som Ibsen behandlet i dramaene sine, har ikke samme betydning i dag som de hadde på hans tid. Men det finnes fortsatt verk som ikke har mistet sin storhet, som f.eks. *En Folkefiende*. La oss f.eks. ta *Et dukkehjem* (*Nora*). Nora bestemte seg å dra hjemmefra og forlate mannen og barna sine etter så mange års ydmykelse, bare for å bevise sin frihet og selvstendighet. Hun er en kjemper, motsatt av Strindbergs kvinner, hvor det går i andre ytterligheter. Teaterfolket måtte mykne *Et dukkehjems* innhold, for å kunne spille det på teater før. Det som er fascinerende, er at til tross for alle skandalene i handlingen, ble likevel *Et dukkehjem* hardnakket spilt. *Fruen fra Havet*²³² er også spilt i Beograd etter oversettelsen av S.Predic, med S.Todorovic som redaktør.

Som mange andre forfattere, ble Ibsen også kjent i Kroatia lenge før selve oversettelsene kom til landet. Det første dramaet som kom, var *Nora*, i 1888, etterfulgt av *Samfundets støtter* i 1891 og med en ny oversettelse senere i 1944. Stjepan Miletic,²³³ som fikk hovedansvar på det

²³¹ Bajic 1975:18

²³² Jovanovic, *Narodni neprijatelj*, Ibsen, Prosveta, Beograd.

²³³ Batusic 1985

kroatiske nasjonalteateret i 1894, introduserte *Gengangere* i 1897. Det kom ut senere igjen med en ny oversettelse i 1963. Det samme skjedde med *En Folkefiende* i 1896 (og 1967), *John Gabriel Borkman* i 1897 (og 1972). Nikola Batusic skriver i sitt essay *Henrik Ibsen i njegovo dramsko djelo*, at teateret i 1895 hadde avtaler med en kjent italiensk skuespillerinne om at hun skulle komme til Zagreb for å spille i disse nordiske stykkene. Man hadde også avtaler med mange andre kjente europeiske skuespillere, blant dem Ermete Zacconi, som i 1897 spilte Osvold i *Gengangere*. Takket være Josip Bach, en kjent kroatisk skuespiller og regissør, som regisserte over 350 dramaer, er Ibsen mye representert i teatrene på den tiden. Han greide å ta med mange briljante nordiske verk som ingen hadde hørt om før, og blant dem var verkene av Ibsen og Strindberg. *Hærmennene på Helgeland* ble spilt i 1903, *Vildanden* i 1904 og senere i 1918 og 1951, *Lille Eyolf* i 1911, *Når vi døde vågner* i 1912 og senere i 1983, *Bygmester Solness* i 1913 og i 1940, *Kongs-Emnerne* i 1917, m.fl. Mange av dem ble regissert av Bach selv. *Et dukkehjem* ble fast spilt helt fram til 1934.²³⁴ Det dramaet som skiller seg ut fra de andre, og som har en like viktig plass på teatrene som *Et Dukkehjem*, er *Peer Gynt*. *Peer Gynt* med sin rare karakter er blitt svært populær, og stykket blir først spilt i Zagreb i 1923. *Peer Gynt* ble også spilt på det albanske teateret i Skopje i mai 2010. Det ble regissert av Slobodan Unkovski. På samme teater er også *Nora*, *Hedda Gabler* og *En Folkefiende* blitt spilt. Ibsen ble også spilt i de andre teatrene rundt om i landet, som f.eks. i Prilep, Stip og Strumica.²³⁵

Ljubisa Rajic²³⁶ forteller hvordan Ibsens dramaer ble parodierte umiddelbart etter sine utgivelser. Han forteller hvordan selveste Strindberg laget parodier på Ibsens *Et Dukkehjem*, men mesteparten av parodiseringen skjedde i form av studentrevyer.

Aleksandar Sasha-Markus, som jeg tidligere nevner som Strindbergs første oversetter til makedonsk, var også skuespiller og regissør. Han regisserte i Bitola, Kumanovo, Skopje, Strumica, Veles og Stip i Makedonia og Nish i Serbia.²³⁷ Han gjør en såkalt Ibsen-Strindberg-parallell. Den store nordmannen Ibsen går fra utgangspunktet hvor individet har en tendens til å finne sin plass i samfunnet. Den store svensken Strindberg, som med sine verk, unike i sitt slag, originale og forskjellige i form og idé, markerte begynnelsen på en rekke nye strømninger i teateret, selv om Ibsen allerede var en kjent forfatter da Strindberg startet med sin skriving. Ibsen

²³⁴ Batusic 1985:84,85

²³⁵ www.teatar.com.mk Izvor, "Vreme" 29.05.2010 av Nelko Nelkovski

²³⁶ Rajic 1981:12,13

²³⁷ Markus 1977

fornyhet dramatikken, mens Strindberg skapte spenninger, begeistret og provoserte. Strindbergs sine verk kan aldri bli særlig nære til moderniteten i dag, men de er fortsatt av stor interesse i det moderne teateret. Strindberg selv kunne ikke fordra samfunnet han bodde og skapte i, og samfunnet han aldri kom til å finne en vei ut fra.

På kurset om Ibsen på universitetet i Sofia var det snakk om at Ibsen var særlig vanskelig å sette opp på scenen i teatrene. Dette gjaldt for såvidt ikke bare Ibsen, men også generelt for de nordiske forfatterne, fordi de har mye naturbeskrivelse i sine verk som krever forskjellige scener som er vanskelige å lage. Strindberg er like vanskelig. Der finnes det mange sceneendringer, og mange stumme scener, stumme karakterer. Rommet reduseres fra eksteriør til interiør. Džuro Banjac²³⁸ skriver hvordan Strindberg i et forord av *Fröken Julie* uttrykker seg med sin mening om teatrene: “teateret som kunst har alltid sett ut for meg som *Biblia pauperum*”.²³⁹ Han siktet mot dem som ikke kunne lese noe som var skrevet eller trykt. Den teatraliske skaperen er forfatteren, som i en populær form som teateret kan selge tidens idéer, slik at folket, middelklassen, som vanligvis fylte teatrene skulle forstå hva det handlet om. Derfor har teateret alltid vært en slags ”skole” for halvutdannede folk og kvinner som tillater påvirkning fra andre.²⁴⁰

Janko Moder²⁴¹ synes Strindberg har en spesiell sans for den dramatiske teknikken og det dramatiske språket. *Fadren* kalte de for ”det harde”²⁴² stykket”. Det regnes som ett av de vanskeligste dramaene for teater. Det ble først spilt av makedonere i 1968 av en gruppe amatørskuespillere som spilte i Hvar, Kroatia på et utendørsteater. Denne skuespillergruppen fikk egentlig ingen materiell eller moralsk støtte fra noen steder. De måtte spille stykket i sine egne hverdagsklær. For å vanskeliggjøre jobben deres ytterligere, var det i tillegg dårlig vær i øyeblikket de spilte det, masse regn falt på dem mens det tordnet voldsomt. Selve teksten i *Fadren* var altfor vanskelig for erfarne skuespillere, for ikke å snakke om amatører. Derfor ble denne visningen av Strindberg oppfattet t.o.m. som frekk, fordi Strindberg er en stor og seriøs skaper og de var ikke noe annet enn amatører. Denne amatørgruppen som kalte seg selv for ”Skakulci” – ”Gresshopper” kollapset som gruppe etter forestillingen med *Fadren*, fordi de dessverre ikke fikk noen støtte. Dette var det første forsøket på Strindberg av en makedonsk gruppe. Parallelt med denne ble også *Mor* fra Maxim Gorky forberedt. *Fadren* ble endelig

²³⁸ Banjac 1922

²³⁹ Bibel i bilder

²⁴⁰ Strindberg 1888, København

²⁴¹ Moder 1981:328

²⁴² Teatarski glasnik 44-45, Skopje, 1998:111

urframført i Makedonia den 18 april 1989. Ivan Ivanovski,²⁴³ en kjent makedonsk forfatter, barnebokforfatter og teaterkritiker, skrev i *Tajnite vrednosti na klasikata* i 1989 at det var litt rart, men det var også et faktum at det skulle gå 45 år fra krigens slutt før dramascenene i Skopje satte opp Strindbergs *Fadren*, som folket allerede hadde hørt om og sett nok fra gjesteteatrene fra Beograd, med den grandiose Milivoj Zjivanovik i hovedrollen. Strindberg ble med dette dramaet først spilt i Makedonia i byen Stip. Hans tilbakekomst i landet beskrives som ”grmotevica nad morskata shir” (”torden i havhorisonten”). Kapteinen var Mite Grozdanov og Laura ble spilt av både Majda Tushar og Sabina Ajrula. De var profesjonelle. Grozdanov spilte en veldig kompleks karakter og den var ikke lett å spille, selv om han hadde erfaring fra før. Sånne karakterer kan bare spilles av eldre, profesjonelle skuespillere. Han hadde vanskeligheter med å omforme seg fra én til en annen stemning. Todorka Zafirkovska²⁴⁴ var regissøren. Hun forteller til publikumet sitt hva det er som tiltrekker oss mot Strindberg. Problemstillinger om menn og kvinner og deres kamp for overlegenhet har vi hørt masse om fra før, sier hun. Denne problemstillingen er presentert i mange forskjellige kunstformer i lange tider. Men, det som er interessant hos Strindberg, er hans definerte karakterer, komposisjon, som er i harmoni med stilen han bruker, scenensspråket, en tent gnist mentalt sett, ”plastisk dialog”, dialog som bestemmer karakteren og hans karakteristiske trekk, som for teaterarbeiderne er veldig viktig, forteller Zafirovska. La ikke familieproblemstillingen være den viktigste, men det som er viktig, er å se på kampen mellom ild og vann. Det er ingen vinnere i kampen fylt med hat og misforståelser, mener hun. Strindberg er en forfatter der det ekstreme og det metaforiske er viktige komponenter, og der barndommen kan være symbol for synd på den tiden. *Fröken Julie* er også mye spilt. På teateret i Subotica i Serbia finnes Julie bare som en litterær karakter, men ikke i selve forestillingen. Hun er bare en figur som viser seg på slutten av forestillingen som tar livet av seg. Både hun og hennes selvmord forblir uklart for seeren. Jan spilles av Senko Velinov og Kristina av Ana Kostovska.²⁴⁵

I 1983 kom også noe for det yngre publikum. Den 22 januar²⁴⁶ ble *Den lille Havfrue* av H.C.Andersen urframført. Dette markerte slutten på gjesteteatrene hos det dramatiske teateret i Skopje. Vojo Stankovski må nok gis mye av æren for at man fikk se *Den lille Havfrue* i Skopje. Følgende står i en svensk artikkel fra 30 mai 2009, skrevet av Björn Lövenlid: ”Han kom från

²⁴³ Ivanovski 1989

²⁴⁴ Zafirovska-Kondova 1989

²⁴⁵ Pavlovski, Mishel, (Kon gostuvanjeto na Narodnoto pozorishte od Subotica so pretstavite G-ca Julija od A.S. i Kuzman Kapidan spored Prlichev). Rezija Saso Milenkovski

²⁴⁶ Dramski teatar Skopje, 1946-1996, 50 godini- jubilejno izdanje, Gjurgja, Skopje 1996

Makedonien till Uppsala på ett stipendium och stannade kvar, först som skådespelare vid Uppsala Stadsteater på 1960-talet och senare som dockteatermästare med en egen teater. - Vojo Stankovski var väldigt engagerad och karismatisk. Han talade tio språk och var mycket bildad. Vi var många som var aktiva inom Teater Totem, men det var Vojo som var stjärnan, berättar Julia Ahumada.²⁴⁷ Stankovski bragte denne fantastiske fortellingen av Andersen til barn og var den store organisatøren under hele sitt opphold i Skopje. Besøket ble veldig fruktbart for Makedonia og man høstet gode resultater. Skopje hadde ikke dukketeater på den tiden. Takket være det dramatiske teateret i Skopje, ble det gjort mulig å forvandle det til et dukketeater av og til, for å kunne fylle denne viktige kunstneristiske tomheten opp. Stankovski klarte på en rekordtid på 10 dager å forberede alt, skriver Liljana Mazova i en artikkel *I son i stvarnost* fra 1983.²⁴⁸ De fire artistene Silvija Jovanovska, Katarina Kocevska, Viktorija Anguseva og Aleksandar Dinevski gjorde det mulig for de makedonske barna å utvikle sin fantasi og være en del av selve fortellingen. Der står det også skrevet at *Sneedronningen*²⁴⁹ hadde nådd målet for barneteateret om å vekke interesse og involvere barnets fantasi aktivt. Det var organisert av Dragica Ivanovik med hjelp av regissøren Frank Soehnle. Det som gjør Ivanovik særlig god, er at hun i sine forestillinger bruker forskjellige materialer, som f.eks. tekstiler eller nylon- og aluminiumfolie, bare for å framstille vinter, regn og vind på en magisk måte. Forestillingene av Ivanovik er blitt spilt i dukketeateret i Stuttgart.

I en 50-årsjubileumsutgave²⁵⁰ fra nasjonalteateret i Bitola (tidligere hovedstad i Makedonia, i dag et kulturelt sentrum) fra 1994 finnes det ingen nordiske verk i dets 50 år lange historie. Dette til tross for at det hadde blitt spilt 392 stykker, 8,331 ganger, besøkt av ca 3,172,850 teaterelskere.²⁵¹ Men tatt ut fra teaterets monografi på 65-års jubileumsutgaven kan vi se at på nasjonalteateret i Bitola ble også *Frøken Julie* spilt.²⁵² Det som var annerledes nå, var at frøken Julie ble spilt av en mann. På denne måten får vi en moderne Julie fra i dag, så at det ikke blir kjedelig for seerne. Teaterarbeiderne har begynt å spille dramaene litt fritt, slik at disse 1800-talls verker fortsatt blir aktuelle for dagens publikum. Direktør, kostymograf og scenograf på den nye

²⁴⁷ Av: Björn Lövenlid bjorn.lovenlid@unt.se, <http://www.unt.se/kultur/totems-dockor-ut-ur-garderoben-126642.aspx>

²⁴⁸ Mazova 1983

²⁴⁹ Teatarski glasnik 44-45, Skopje, 1998:65

²⁵⁰ Narodni teatar Bitola, 50 godini jubileum, 1994

²⁵¹ Narodni teatar Bitola, 50 godini jubileum, 1994, s.1 (i Innledningsteksten)

²⁵² Monografi, 65 års jubileumsutgave fra det nasjonale teateret i Bitola

og moderne *Fröken Julie* var Blagoj Micevski, og skuespillerne var Vasko Mavrovski, Ivan Jercik, Martin Mircevski.

Verkene som spilles i Makedonia er vanligvis verk som allerede er blitt oversatt til makedonsk. Selve teatrene vurderer ikke å betale for en konkret oversettelse av et drama for at det skal kunne spilles i landet, pga. kostnadene forbundet med dette.²⁵³

Det ble utgitt en 20-årsjubileumsutgave i 1998 på teatrene i Makedonia, der det er laget en oversikt over det som ble spilt de siste 20 årene i ca 15 forskjellige teatre i landet. Der står det i et avsnitt som heter ”Hva ser Europa?”²⁵⁴ at Sverige har lagt hovedvekten på å bruke ressursene til sine egne produksjoner, f.eks. til *Spöksonaten* av Strindberg. Stockholm var vert for Europeisk kulturhovedstad i 1998.

²⁵³ Samtale med ansatt skuespiller på teateret i Bitola 02.02.2010

²⁵⁴ Teatarski glasnik 44-45, Skopje, 1998:26

10 Konklusjon

Underveis i denne oppgaven har jeg kommet til et resultat som viser et veldig iøyefallende karakteristisk trekk angående mottakelsen av den nordiske litteraturen i Makedonia og området.

Makedonia, Serbia, Bulgaria, Kroatia, Montenegro, Hellas og andre land i området regnes som relativt solfylte land. Den geografiske beliggenheten og det varmere klimaet med sol nesten hver dag året rundt har påvirket mye av utviklingen av en bestemt livsstil og folkenes generelle felles egenskaper, som ses som annerledes fra den fra Norden. Skandianvia, Tyskland, England og Russland har alltid i Sør-Europa vært et symbol for gråvær, kaldt, regn, og at dette automatisk skaper ”kalde folk”. En slik oppfatning, at kalde land kan skape sånne folk, har uten vilje blandet sine fingre inn i litteraturfeltet og påvirket mottakelsen av de store nordiske litterære verk på Balkan.

Hvis man betrakter bøkene som et medium, på lik linje med andre medier, kan man si at de har spilt en viktig rolle i å skape eller spre en lignende herskende og mektig oppfatning blant en nasjon eller region. Det muliggjør for leseren å analysere fra et stereotypisk synspunkt, og med hjelp av ”homogenization by global forces”²⁵⁵ kan det spille en hovedrolle i å homogenisere den nordiske litteraturen i Balkan-området som kald, mørk, tøff, tung osv. Etter et grundig arbeid med denne oppgaven, har det vist seg for meg at her får vi en slik homogenisert oppfatning av den nordiske litteraturen som vi kan kalle for essensialisering. Essensialismen som retning er ganske rik, flersidig, kompleks, har mange strukturer og kan analyseres og observeres fra mange aspekter. Den omfatter forskjellige typer stereotypiseringer²⁵⁶ eller identifiseringer. Det kan være genetiske, materialistiske, historiske, religiøse, biologiske, rasemessige, og blant annet litterære eller språklige identiteter og mange andre. Man kan si at det blant folk har utviklet seg et behov for klassifisering av enkelte framtoninger. Grensene for sånne klassifiseringer kan ofte flyttes. Derfor er ikke alt i essensialismen bare hvitt eller svart. Essensialisme har dessverre en negativ side, og det er at den kan forsømme forandringene. Jeg tror at det er nettopp det som har skjedd med mottakelsen av den nordiske litteraturen. Denne ”kaldheten” hos de nordiske forfatterne har kanskje egentlig tatt slutt for lenge siden. Det er mulig at de moderne nordiske forfattere i dag

²⁵⁵ Ashcroft, Griffiths, Tiffin, Routledge 2007

²⁵⁶ “A stereotype is a ‘conventional idea’ associated with a natural kind term” *Real essentialism*, Oderberg 2007:57, her tatt fra (Putnam 1975a:250)

kan betraktes som varmere og mer følsomme enn hva Balkan innbiller seg at de er, men den dårlige vanen og behovet for stereotypisering og kulturell autentisitet²⁵⁷ gjør at man beholder sin opprinnelige oppfatning.

²⁵⁷ Ashcroft, Griffiths, Tiffin, Routledge 2007

11 Avslutning

Jeg vil avslutte denne oppgaven som jeg begynte, nemlig med historie. Etter 1980, etter Josip Broz Titos død, statssjefen i Den sosialistiske føderale republikken Jugoslavia, kom det store historiske forandringer. De forskjellige republikkene ble skilt fra hverandre som selvstendige land. I 1991 holdt Makedonia en avstemning, hvor det ble avgjort å løsrive seg fra Jugoslavia og bli et selvstendig land. I dag feirer Makedonia hver 8 september nasjonaldag. I årene etter 1991 ble det gjennomført mange radikale forandringer i Makedonia. Landet hadde stort sett vært økonomisk og kulturelt avhengig av Jugoslavia, og etter dette året ble det fort store økonomiske og sosiale forandringer. Privatiseringen tok kontrollen raskt, og det oppsto store sosiale ulikheter blant befolkningen. Denne situasjonen med store sosiale forskjeller har Makedonia beholdt frem til i dag.

Denne brå forandringen har også påvirket det litterære livet i Makedonia. Etter Jugoslavias oppløsning opphørte praktisk talt ankomsten av nordisk og andre typer litteratur til landet en stund. Som tidligere nevnt i oppgaven, ble all utenlandsk litteratur som dette landet eide, fram til 1995 oversatt til andre eks-jugoslaviske språk. Etter dette året blir det åpnet mer for internasjonalt samarbeid mellom Makedonia og utlandet.

Makedonia befinner seg i dag i en stadig utvikling og oppbygging av staten. Det er først nå, i de aller siste årene, at det dukker opp en ny generasjon oversettere av nordisk litteratur. Med tanke på dette, er det ikke merkelig at vi i denne oppgaven kom fram til at blant nordiske forfattere, er det 1800-tallets som er mest representert i landet i dag. Det er mulig at 1800-tallet også har blitt sett på som en kulminerende skapningsperiode i den nordiske litteraturhistorien, for å være mest oversatt, mest lest eller omskrevet periode fra Norden. Men selv om det har blitt lagt mye vekt på 1800-tallet før, faller interessen for oversettelse i dag på nyere litteratur, dagens litteratur og moderne forfattere. Folk leter i dag etter en ny gnist i den nordiske litteraturen. Som nettopp nevnt, i konklusjonen, er forhåpentligvis en ny mottakelse av nordiske forfattere på vei. Antallet nordiske verk på makedonsk kan jeg si er beskjeden, men interessen for denne type litteratur øker gradvis. Et bevis på dette er at etter 1995 oversettes det kontinuerlig ett eller flere nordiske verk årlig i gjennomsnitt. Erlend Loes (*Doppler*, 2010, *Naiv Super*, 2009), Mikael Niemis (*Populärmusik från Vittula*, 2007), Knut Ødegårds diktsamlinger, og noen moderne nordiske poesiforfattere er blant forfatterne som nylig er blitt oversatt. *Før du sovner* av Linn

Ullmann, *Jeg forbanner tidens elv* og *Ut og stjele hester* av Per Petterson, *Berlinerpoplene* av Anne B. Ragde osv. har stor interesse for de makedonske forlagene i dag. *Berlinerpoplene*, f. eks., forventes å komme ut på makedonsk i 2011 i en direkte oversettelse fra norsk, av Iskra Badeva.

I november 2010 ble det aller første seminaret i norsk (nordisk) litteratur gjennomført, under navnet "*Norsk litteratur i en skandinavisk kulturkontekst*" på universitetet "St. Kyril og Metodius" i Skopje. Seminaret ble initiert av tre makedonske studenter²⁵⁸ i nordisk litteratur på universitetene i Oslo inkludert undertegnede. Den ble organisert av mag. Jasminka Markovska. På seminaret ble det presentert totalt 16²⁵⁹ foredrag. Noen av dem var ved Akad. Mateja Matevski: *Rundt Bjørnson sin poesi og det litterære samarbeidet med Norge i fortiden*, Prof. Ivan Dzevaroski, PhD. *En tilnærming til filosofiens grenser: verdenene av den norske filosofen og estetikerens Lars Fr. H. Svendsen*, Ass. Prof. Ana Stojanoska, PhD. *En teatrologisk kontemplasjon: Ibsen som utfordring* og Akad. Katica Kulavkova, PhD. *Den modernistiske interaksjonen av kultur- og teater kodene i Ibsens Gjengangere og En Folkefiende*. Denne oppgaven sto også på programmet. En skriftlig utgave av foredragene på seminaret kommer også ut i november 2011. Målet med dette seminaret var å spre kunnskap om den nordiske litteraturen og vekke interesse for en ny forskningstradisjon. Dette seminaret har vist seg å være veldig viktig for Makedonia, fordi det her ble tatt initiativ til å bli åpnet et fag i nordisk litteratur på universitetet i Skopje. Der vil makedonske studenter kunne, som sine kollegaer fra nabolandene, få mulighet til å ta emner i nordisk litteratur i rammen av fakultetet for generell og komparativ litteratur, eller få mulighet til masterstudier i nordisk litteratur i sitt eget land. Seminaret kan forhåpentligvis føde idéen om at disse språkene blir lært av mange andre makedonske studenter

²⁵⁸ Jasminka Markovska (PhD student ved Senter for Ibsen Studier, UiO), Lile Ristova og Marijana Neloska (masterstudenter ved faget for Nordisk litteratur, særlig norsk, UiO)

²⁵⁹ Nordisk litteratur i Makedonia, Knut Hamsun og hans *Sult* – en klassisk kort innførelse, Modernismen i Knut Hamsuns verk, Norsk samtidspoesi i dialog med andre typer kunst, Mot Bjørnstjerne Bjørnson sin dikteriske fremkalling, Komparativ interpretasjon av noen utvalgte norske og tyrkiske kvinnelige forfattere, *Et dukkehjem* (Nora): metafor for den kommende tiden (En komparativ analyse av de dramatiske tekstene: *Et dukkehjem* av Henrik Ibsen, *Glade dager* av Samuel Bekket og *Utroskap* av Harold Pinter, Strindberg og sannhetens problematikk i *Fadren* og *Spøksonaten*, Språkets desintegrering som kommunikasjonsapparat – den svenske filmdirektøren Ingmar Bergman sin film *Persona*, Eugene Schoulgin sine fortellinger, Nye interpretasjoner av den skandinaviske mytologien i samtidens populære medier, Utopiens trussel: refleksjonen av det perfekte samfunnets svikt i kunsten og De mytologiske og magiske mønstrene – grunnlagene for *Kalevala*, Rundt Bjørnson sin poesi og det litterære samarbeidet med Norge i fortiden, En tilnærming til filosofiens grenser: verdenene av den norske filosofen og estetikerens Lars Fr. H. Svendsen, En teatrologisk kontemplasjon: Ibsen som utfordring og Den modernistiske interaksjonen av de kultur- og teater kodene i Ibsens *Gjengangere* og *En Folkefiende*

på universitetsnivå. Sponsor for seminaret var Den kongelige norske ambassaden i Makedonia. Med dette seminaret vil jeg avslutte denne oppgaven. Jeg håper ikke dette blir det første og siste slike seminaret, men at vi får se flere av dem i fremtiden.

Forhåpentligvis skal denne masteroppgaven åpne for nye litterære diskusjoner i komparative litteraturstudier mellom Makedonia og andre land og forsterke eller øke bruken av nordisk litteratur i landet.

12 Litteraturliste

- Abadziev, Gjorgi, *Balkanskite vojni i Makedonija*, Skopje, 1958
- Andersen, H.C., *Bajke*, Mladost, Zagreb, 1957
- Andersen, H.C., *Bajke i price (izbor)*, Svjetlost, Sarajevo, 1989
- Andersen, H.C., *Bajke i Price*, Izdavacka radna organizacija, mladost, Zagreb, 1989
- Andersen, H.C., *Ruzno pace i druge bajke*, Veselin Maslesa, Sarajevo, 1990
- Andresenove pravljice* (oversatt av Rudolf Kresal), Mladinska kniga, Ljubljana, 1984
- Andric, Nikola, *Jerusalim*, Lagerlöf, S., Kr.Zemaljske tiskare, Zagreb, 1917
- Andric, Nikola, *Nase carstvo*, roman iz severnjackoga zivota, J.Bojer, uredjuje N. Andric, Zabavna biblioteka, Naklada kr.zemaljske tiskare, Zagreb, 1920
- Ashcroft, Griffiths, Tiffin, Routledge, *Post-colonial studies. The key concepts*, New York, London, 2007
- Bajic Stanislav, *Gospodzica Julija, Otac*, Strindberg, A., RAD, Beograd, 1960
- Bajic, Stanislav, *Narodni nerpijatelj*, Ibsen, Rad, Beograd, 1975
- Bajki*, H.C.Andersen, Makedonska kniga, Detska radost, Skopje, 1967
- Balabanov, Al., *Rozi bi triabvalo da ima tam*, (Minhen 30.07.1906) Vraca, Bulgaria, utgitt 1942
- Basic, S., Rumac, *Moja Afrika*, K.Blixen, Zagreb, (ukjent år)
- Batusic, Nikola, *Nora, Kuca lutaka*, Ibsen, (Henrik Ibsen i njegovo dramsko djelo), Skolska knjiga, Zagreb, 1985
- Borko, Bozidar, *Viktorija, Pan*, Hamsun, K, Presernova druzba, Ljubljana, 1971:263-266
- Brajkovic, Dar. G., *Legende o hristu*, Lagerlöf, S., S.B. Cvijanovicha, 1910
- Brenk, Kristina, *Pika Nogavicka*, Lindgren, A., Mladisnka kniga, Ljubljana, 1988
- Brodnjak, Vladimir, *Glad, Pan*, Hamsun, K, Naprijed, Zagreb, 1975: 293-302
- Dolenc, Joze, *Ljude ob morju*, Johan Bojer, Presernova druzba, Ljubljana, 1969, (*Zadnji Viking* 1956)
- Dramski teatar Skopje, *1946-1996, 50 godini- jubilejno izdanje*, Gjurgja, Skopje, 1996
- Dzartova, Radmila, Lindgred, A. *Kerkata na razbojnikot*, Detska Radost, 1999
- Dzeparovski, Ivan, *Za ironijata- so postojanoto navrakjanje na Kjerkegor*, Lettere internationale (desember), 1995
- Dzivgov. Al., *Literaturna kritika*, Georg Brandes, Malka enciklopediceska biblioteka, Sofia, 1925
- D.Z. *Oni, sro rade*, A.L.Kielland, Moderna knjiznica, THSZ D.D., Zagreb, (ukjent år)
- Dzuro Banjac, *Gospodzica Julija*, Strindberg, A., S.B.Cvijanovich, Beograd, 1922
- Faculty of philology institute of Macedonian literature, *Studies in literary theory and comparative literature*, Skopje, 1995
- Galogazja, Slobodan, *Gospodzica Julija, Igra snova*, Strindberg, A., Novo pokolenje, Beograd, 1955
- Georgievski, Mihajlo, *Prilozi od starata makedonska knizevnost i kultura kako ciniteli na makedonskiot identitet*, Skopje, 2009
- Grlovic, Milan, *Veseo momak*, seoska povjest, L.Hartman, St.Kugli, Zagreb, (ukjent år)
- Gutesha, Dusica, Krsmanovic, Jelena, *Saga o Nilsu Holgersonu*, Lagerlöf, S., Decje novine, Gorni Milanovac, 1981
- Hamsun, K, *Misterije*, Novak Simic, Zora, Zagreb, 1961

- Hamsun, K, *Pod jesenim zvezdama*, (oversatt av D.Vishnjevaca), Izdanje knjizare Celap i Popovac, Zagreb, (ukjent år)
- Hamsun, K, *Sin Sunca*, Svet S. Debeljevica, (oversatt av Drag.M.Todorovic), Beograd, (ukjent år)
- Holmqvist, Lena, *Ronja- Razbojniska hci*, Lindgren, A., Ljubljana, 1987
- Holmqvist, Lena, *Brata Levjersrcna*, Lindgren, A., Mladinska kniga, Ljubljana, 1991
- Horvat, Branka, *Legende o Kristu*, Lagerlöf, S., Z. i V. Vasica, Zagreb, (ukjent år)
- Ibsen, *Ibsens best*, Gyldendal, Oslo, 2006
- Ivanovski, Ivan, *Sovremenost*, spisanje za literatura i umetnost, *Tajnite vrednosti na klasikata*, Skopje, 1989
- Jacobsen, J. P., *Mogens*, Merkurova zabavna knjiznica, Zagreb, 1918
- Jacobsen, J. P., *Niels Lyhne-povijest jedne mladosti*, Zabavna biblioteka, Zagreb, 1919
- Jacobsen, J. P., *Niels Lyhne*, Kultura, Zagreb, 1956
- Jacobsen, J. P., *Mogens*, Cnakarjeva založba, Ljubljana, 1964
- Jacobsen, J. P., *Nils Ljune (među života i blana)* Izdanje na bibliotekata, Plovdiv, (ukjent år)
- Jakobsen, J. P., *Nils Line*, Kultura, Skopje, 1959
- Jakobzen J. P., *Mogens*, Jugoistok, Beograd, 1943
- Jakobzen, J. P., *Gospodza Marija Grube*, Nolit, Beograd, 1966
- Jakovleva, Loreta, Georgievska, *Knizevnosta i kulturnata tranzicija*, Institut za kulturnata tranzicija, Skopje, prolet 2008: 168-190
- Janez, Stanko, *Potepuhi*, Hamsun, K, Presernova družba, Ljubljana, 1978
- Josimovic, Radoslav, *Sineve Sulbaken*, B.B.Rad, Beograd, 1964
- Jovanovic, Aleksandra, *Pod Vlascu duhova*, Lagerlöf, S., Narodna kniznica, Beograd, (ukjent år)
- Jovanovic, Aleksandra, *Materinstva*, Undset, Sigrid, Narodna knjiznica, Beograd, (ukjent år)
- Jovanovic, Aleksandra, *Simonset Propivedka*, Undset, Sigrid, Narodna Knjiznica, Beograd, (ukjent år)
- Jovanovic, Slobodan, *Narodni neprijatelj*, Ibsen, Prosveta, Beograd, (ukjent år)
- Kamberski, *Od bukvar do universitet*, Skopje, 1994
- Katarzjev, Ivan, *Makedonija vo prvata polovina na XIX vek*, Skopje, 1972
- Kierkegaard, Sören, *Dnevnik zavodnika*, BIGZ, Beograd, 1975
- Korubin, "Nacionalnost, nacionalna svest i jazikot", 1970
- Kralj, Vladimir, Hamsun, K, *Potepuhi*, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1964: 5-29
- Krsmanovic-Protic, Jelena, Lagerlöf, S. *Sagu o Smireu*, (ukjent år)
- Krstev, Petar, *Zenski studii za pocetnici (turskoto sekojdnevie)*, Lettere Internazionali, Skopje, prolet 2000
- Lagerlöf, S. *Helga*, Jugoistok, Beograd, 1942
- Lagerlöf, S. *Gesta Berling*, Minevra, Subotica, Beograd, 1972
- Lagerlöf, S. *Cudovito popotovanje Nilsa Holgersona*, drugi del, Mladinska kniga, 1976
- MANU-Komparativno proucuvanje, *Stranskite vlijanija vo makedonskata literatura i kultura vo 50-te i 60-te godini*, Skopje, 1996
- Marinkovic, Nada, *Glad*, Hamsun, K, Rad, Beograd, 1969: 131-133
- Markovska, Jasminka, *Dlabokata greska na svesnosta*, spisanje Spektar, 48, 77-91, Skopje, 2006
- Markus, Sasha, Strindberg, A., *Izbor na drami*, Nasa kniga, Skopje, 1977
- Matevski, Mateja, *Ibzen i pocetocite na novata evropska drama*, spisanje *Sovremenost*, jan-fev. br. 1-2, Skopje, 1986
- Mazova, Liljana, *I son i stvarnost*, Nova Makedonija, 25 januar, 1983

- Mazuranich, *Price iz davnine*, Andersen, H.C. Bajke, Titograd, 1983
- Milev, Geo, *Velikiat glad*, J.Bojer, Saglasie, Sofia, 1910
- Milos, Jon, *Antologija na sovremenata shvedska poezija*, (oversatt av Todor Cholakovski), Makedonska kniga, Skopje, 1988
- Milos Jon, *Otvoren prozorec*, Lase Sedeberg, Misla, Prosveta, Kumanovo, 1989
- Moder, Janko, *Zenske pri vodnjaku*, Hamsun, K, Cankarjeva zalozba, Ljubljana, 1974
- Moder, Janko, (Spremna beseda, o avtorici Sigrid Undest), Cankarjeva zalozba, Ljubljana, 1976
- Moder, Janko, (Spremna beseda o Selma Ottiliana Lovisa Lagerlöf), Cankarjeva Zalozba, Ljubljana, 1981
- Moder, Janko, *Zagovor blazneza*, Strindberg, A., tisk. Joze Moskrich, Ljubljana, 1981
- Naroden teatar Bitola, 50 godini jubileum, 1994
- Nikolovski, Atanas, *Makedonskiot jazik vo prvite slobodni ucilista vo NOV*, Skopje, 2001
- Oderberg, S. David, Routledge, *Real essentialism*, New York, London, 2007
- Pavlovic, *Jedan pogled na knizevno delo*, Svjetlost, Sarajevo, 1941
- Pavlovski, Mishel, (*Kon gostuvanje na Narodnoto pozorishte od Subotica so pretstavite G-ca Julija od A.S. i Kuzman Kapidan spored Prlichev*), Rezija Saso Milenkovski, (ukjent år)
- Pejanovich, Gjorgje, *Ispovesti jednog ludaka*, Strindberg, A., I. Gj. Gjurgirvicha, Sarajevo, 1918
- Petric, Lena, *Detektivski mojster Blomkvist*, Lindgren, A., Mladinska kniga, 1980
- Petric, Vladimir, *Sluzavkin sin*, Strindberg, A., Savremena administracija, Beograd, 1964
- Petric, Vladimir, *Prolece*, Undset, S., Nolit, Beograd, 1969
- Polevoi, Boris, *Avtobiograficeskie povesti, M.A.Nexø*, Gosudarstvennoe izdatelstvo hudojestvenno literaturi, Moskva, 1959
- Popovski, Ante, *Poetski dovici po vikinzi na duhot, Dzvona za slobodata*, B.B. Spektar pres, Skopje, 1997
- Povijest svjetske knjizevnosti*, Mladost, Zagreb (urednistvo LIBER), (ukjent år)
- Povshe, Janez, *Jeppe s hriba*, L.Holberg, Delavska enotnost, Ljubljana, 1975
- Prokopiev, Al., *Sovremenost. Spisanie za literatura i umetnost i opstestveni prasanja*, maj, juni br 5-6. *Bajkata i crtaniot film*, 1990:65-69
- Rajic, Ljubisa, *Cetiri drame*, Ibsen, Ibsenove drame i istoriji knjizevnosti, Nolit, Beograd, 1981
- Rao, Aparna, *Zenata vo ciganskata kultura*, Lettere Internationale, Skopje, prolet 2000
- Rauzina, *Raskazi*, M.A.Nexø, Gosudarstvennoe izdatelstvo hudojestvenno literaturi, Moskva, 1955
- Ruskova, Elizaria, *Ibseniania*, Drami, Hemus Grup, Sofia, 2003
- Sapundziev, Georgi N., *Rakata na prividenieto*, Lagerlöf, S., Dobri Todorov, Varna, (ukjent år)
- Sekulic, Isidora, *Eseji I* Sarajevo, 1967
- Shopov, Petar, *Stranata na Hamlet*, Vrama, Sofia, 1997:194-205
- Shuklje, Rapa, *Skrivnosti*, Hamsun, K, Cankarjeva zalozba, Ljubljana, 1966:305-309
- Shuklje, Rapa, *Gösta Berling*, Lagerlöf, S., Cankarjeva Zalozba, Ljubljana, 1966
- Smodlaga, Luka, *Misterijama*, Hamsun, K, Drag, Gregoricha, Beograd, 1940: 7-12
- Smodlaka, Luka, *Venac*, Undset Sigrid, Edicija A.D., Beograd, 1939
- Smodlaka, Luka, *Den siste viking*, J.Bojer, Drag. Gregoricha, Beograd, 1940
- Stamatovski, Trajko, *Borba za makedonskiot literaturn jazik*, Skopje, 2009
- Starova, Luan, *Literaturite so mala jazicna rasprostranetost*, Razgledi, (juni), Skopje, 1982
- Stojanovic, Mihajlo, *Krivac*, J.Bojer, Omladina, Beograd, 1955
- Stojanovski, Aleksandar, *Istorija na makedonskiot narod*, Skopje, 1972
- Stojnic, D. M., *Kirkegor*, Knjizevna omladina valjeva, 15.III.1988, Valjevo, 1988

- Strindberg, A., *Inferno*, R.Parezanin, Chelap i Popovac, Zagreb, 1920
- Strindberg, A., *Pripovijetke*, Gj.Gjurgjevica, stampa Daniel & A.Kajon, Sarajevo, (ukjent år)
- Strindberg, A., *Sluzavkin sin*, 1849-1871, Intervju med Strindberg, Mai, 1886
- Svatovac*, Bjernstjerne Bjernsona, Sv.Sava, Nove Biblioteke, Beograd, 1914
- Tabak, J., *Nema puta naokolo* T.Gulbranssen, Matice Hrvatske, Split, 1976
- Tabak, Josip, *O Kiellandu i njegovu prvom romanu*, Garman & Worse, Znanje, Zagreb, 1985
- Tadijanovic, Dragutin, *Blagoslov zemlje*, Hamsun, K, Znanje, Zagreb, 1983
- Teatarski glasnik 44-45, Skopje, 1998
- Tenev, Ljubomir, *Granicite na misalta i bezkraiat na choveshkoto stradanie*, Narodna Kultura, Sofia, 1981
- Tetlianikova, K. *Synnøve Solbakken*, Bj.Bj., Gosudarstvennoe izdatelstvo hudozestvennoi literaturi, Moskva, 1961
- Todorova, Liljana, *Pocetocitena prisustvoto na francuskata knizevnost i kultura vo Makedonija vo XIX vek.*, Spektar-spisanie za literaturna nauka. Institut za literatura, Skopje, 1983
- Toshovic, Risto, *Glad, Viktorija*, Hamsun, K, Minerva, Subotica og Beograd, 1958
- Trekman, Borut, Tri drame: *Gospodicna Julija, Sanjska igra, Sonata strahov*, Strindberg, A., Mladinska kniga, Ljubljana, 1977
- Tsvetkov, D., *Godisnikut na plevenskata drjavna muska gimnazia za ucebnata 1908-1909 god.* Pecatnica K.T.Mostavciev, Pleven, 1909
- Universitet sv. Kiril i Metodij, Megjunaroden seminar za makedonski jazik, literatura i kultura, Skopje, 2000
- Vavra, Nina, *Pan*, Hamsun, K, Naklada Kr. Zemaljske tiskare, Zagreb, 1917
- Vazova, El. Konsulova, *Nov Svet*, Hamsun, K, g-ca Sofia D. Jurukova, Plovdiv, 1917
- Vladova, Jadranka, *Zenata i televizijata*, Lettere Internationale, Skopje, esen 2000
- Vukovic, N., *Mariamne*, P.Lagerkvist, Veselin Maslesa, Sarajevo, 1984
- Zafirovska, Todorka Kondova, *Tatko*, Dramski Teatar- premiera, Skopje, 1989

Nettkilder

- www.pravo.gov.mk
- http://en.wikipedia.org/wiki/Struga_Poetry_Evenings
- <http://www.nrk.no/nyheter/kultur/litteratur/1.6704502>
- <http://www.vest.com.mk/?ItemID=4F73D98361E31C46A78FD2A5D2C5D00B>
- <http://www.time.mk/read/029c1db2b9/1691944d8a/index.html> (Popovska Nevena)
- www.teatar.com.mk Izvor, "Vreme" 29.05.2010 av Nelko Nelkovski
- <http://www.unt.se/kultur/totems-dockor-ut-ur-garderoben-126642.aspx>
- Av: Björn Lövenlid bjorn.lovenlid@unt.se, <http://www.unt.se/kultur/totems-dockor-ut-ur-garderoben-126642.aspx>

Kart over det gamle Makedonia (i dagens Hellas, Bulgaria, Albania, Serbia, Kosovo og republikken Makedonia)



Dagens Makedonias beliggenhet i Europa



Copy right (C) The Emirr